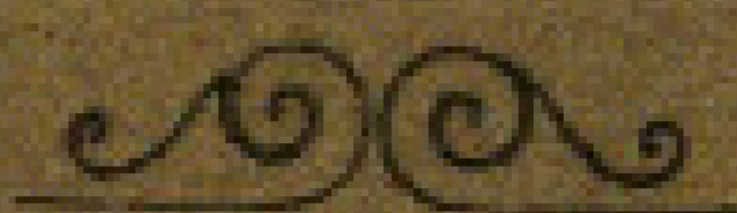

35609

ЛЕТОПИС

МАТИЦЕ СРПСКЕ

ГОДИНА LXXXII. КЊИГА 241

СВЕСКА I. ЗА ГОДИНУ 1907.

У НОВОМ САДУ
ИЗДАЊЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ
1907.

ПРЕГЛЕД

	СТРАНА
I. О Јовану Ст. Поповићу. Од Тихомира Остојића	1
II. Из историје Сењских Ускока, 1604—1607. Од Јована Н. Томића. (Свршетак)	23
III. Пучанин као властелин. Молијерова комедија у пет чина. Превео С. Матавуљ. (Свршетак)	54
IV. Из живота. Од Милана Андрића. Ђ. Мађарица Ружа	73
V. Књижевност :	
1. Оцене :	
„Милан Веговић. Господња Walewska“. Ј. Ж.	106
„Јован Скерлић. Омладина и њена књижевност“. Јован Радоњић	115
2. Прикази :	
а) <i>Белетристика</i> . „Петра С. Талетов. Новац, роман“. Ј. Ж. — „С. Т. Прококовић. Од једног крвника другом“. Ј. Ж. — „Милена Миландовић. Мученици“. М. С—ћ	125
б) <i>Историја и филологија</i> . „Иљинскић. Грамота бана Кулина“. Ј. Р.	128
в) <i>Педагогија и народна просвета</i> . „Милан Шевић. Педагогијско пошматрање“. Т. О. — „Јов. Ж. Бута. Наше село. . .“ Т. О. — „Milosch Petrovits. Die pädagogischen Ansichten des Dositheus Obradović.“ Т. О.	131
г) <i>Историја књижевности</i> . „Алекса Ивић. Urkundliche Beiträge zur Biographie des Dichters Relković“. Т. О.	138
3. Белешке	141
VI. Читуља :	
† Симон Грегорчић	146
† Луко Зоре	146
VII. Извештаји о раду Матице Српске	147

МАТИЦА СРПСКА

Цел Матице Српске. Матица Српска је друштво које има цел да материјалном и умном снагом потпомаже, развија и распростире књижевност и вештину српску, а тим путем да подиже просвету народа српског (§. 1. Устава).

Чланом Матице Српске може постати сваки ваљан Србин који у благајницу Матичину положи 100 кр. од једанпут или положивши 20 кр. обвеже се, да ће остало у годишњим честицама за идуће 4 године положити (§. 3. Устава).

Инв. бр.

Инв. бр. 2584

О ЈОВАНУ СТ. ПОПОВИЋУ

БЕСЕДА ТИХОМИРА ОСТОЈИЋА

ГОВОРЕНА У СВЕЧАНОЈ СЕДНИЦИ КЊИЖЕВНОГ ОДЕЉЕЊА МАТИЦЕ СРПСКЕ
О СВ. САВИ 1906

—♦♦—

Првог јануара ове године навршило се равно сто година од како је у Вршцу угледао свет Јован Стеријин Поповић. Двадесет-петог фебруара што долази напуниће се по века како је овај заслужни човек занавек склопио очи у свом родном месту. Данас, на светога Саву, стојимо у међудневицама два суђена рока овога српског књижевника.

Сабрасмо се на овај свечани дан, у овом старом просветном храму, да му чувствима поштовања прекадимо гроб и учинимо полувековни помен. Хоћемо на овај дан који је код православних Срба намењен култу просвете да се сетимо стогодишњег дана рођења му и да се радујемо, што је мајка Вршчанка родила српској просвети тако даровита, тако духовита човека. Хоћемо да освежимо у намети корисно делање једнога честитог јавног радника и да тако прославимо радност и љубав према народу. Хоћемо овако јавно да одамо хвалу трудбенику чији умотвори чине саставни део наше садашње укупне културе, те да тако посведочимо, да заслужујемо такве трудбенике.

Мени је допала част да у нашој Матици пред Вама и с Вама, поштовани слушаоци, прославим успомену Јо-

вана Поповића. И ја ћу свој задатак извршити с искреним одушевљењем, јер сам дубоко уверен о великом историском значењу његову у српској књижевности. Он је умро још пре по века, припада, дакле, неком другом поколењу. Али име његово није ни данашњем нараштају непознато. По века је сасвим доста да књижевна дела и осредње вредности утону у заборав, да име писца ишчезне из свести народне. Поповићеве драме се и сад приказују на позорници. Српска Књижевна Задруга је мислила, да Поповићеве књижевне радове заслужују да се даду у руке и данашњем читаоцу. „Стерија“, популарно име Јована Поповића, живи и у савременој књижевности; „Кир-Јања“, створ Стеријина духа, из књиге се усцео на позорницу, с позорнице ушао у народ и постао саставан део опћег језичког блага народног. Поповић би, дакле, могао с пуним правом рећи: „non omnis mortuus sum“. Бољи део њега и сада живи у Српству, знавац нам је. Читајући његова књижевна дела, гледајући на позорници његове драме, ми и сад проводимо, на тајанствени начин, дружбу с њим.

На данашњи двоструки помен, полувековни и вековни, задатак је мој овде да га целог оживим пред Вама, да га својом слабом вештином изнесем пред Вас, у животу и раду, у осећању и мишљењу. Ја ћу покушати.

≡

Прво о његову животу да говоримо. И ту ћу пустити самога Стерију да Вам казује. Наиме, међу заосталим хартијама песниковим, које је жена му предала Матици на чување, нашла се Стеријином руком писана, кратка автобиографија. Она досад није објављена, а гласи од речи до речи овако:

Ј. С. Поповић родио се у Вршцу (у Банату Таминском) 1 јануарија 1806. Јошт у детињству почео је читати Свето Писмо и помоћу своје матере славенски разумевати.¹⁾ Почем српске основне школе сврши, почне

¹⁾ Ова је реченица доцније са стране додата. Место ње је првобитно стајало, па је после превучено: „Његова мати, која с одъ своју својој вршњакини една у вароши не само читати и писати умела, него и црквенославенскій езикъ добро разумевала, старала

латинску граматiku у месту свога рођења учити, но кад се ово заведеније, које је приватно постојало, укине, Поповић, не могући због слабога здравља на страну ићи, остане чрез две године код куће. Сад му падну Видаковићеви романи у руке, а чрез њи такова глад к читању у њему породи се, да је дан-поћ над књигама седио, и кад му не би свеће давали, на месечини читао. Највећу ползу имао је из свега тога¹⁾ што је Мразовићеву граматiku славенску без руководиоца научио и тиме пут прокрчио стране језике лакше извикнути.²⁾

Год. 1825 слушајући у тамишградској гимназији Реторику списе прве стихове на славенском језику: *Слезы Болгарии* које је у Будиму печатао.³⁾ Друге године нап ступивши [у] Поезију такве уснехе у латинском стихотворенију покаже, да га је професор често *Роріагum Ратіагсћа* називао. Овде изда *Onomasticon* Архимандриту Кенгелцу и један художествено израђени снев своје професору, оба на латинском језику.⁴⁾ Год. 1827, слушајући философију у свеучилишту пештанском, изда прву своју драму *Светислав и Милева*, која је оне исте године препечатана, прем да је сочинитељ имао о овој слабо мњење, зато је после неколико⁵⁾ година прерадио и на ново печетао у Београду 1848. Као слушатељ философије издао

и Поповића, кои е рано жело кь читаню осетю, у томъ езьку поучити. Съ њоме е онъ старый заветъ више пута прочитао и готово на изусть научио“. — Оваким правописом је писана цела автобиографија. Горњи текст автобиографије преписан је данашњим правописом и, ради веће прегледности, подељен на одеке.

1) Овај комад реченице је доцније са стране додат, а место њега је прво написано, па после превучено: „Ту е одма нека поетична покушенія чиню, но одъ веће важности было е за њга —“

2) Од „тима“ до краја реченице је са стране додато; место тога је прво написано, па превучено: „— не само езькь славенскій добро извикао, него и строй граммати́ке извикао, по комъ му е лако было странне езьке учити.“

3) Последњих пет речи су са стране додате.

4) Последње четири речи су са стране додате. Име професора је превучено и сад нечитко.

5) Место „неколико“, стајало је прво „20“, па је после превучено.

је Поповић још трагедију *Милоша Обилића* и кратку повесницу *Скендербега*¹⁾ (обе у Будиму 1828).

По свршенију права у Кезмарку врати се у своју постојбину, и ту постане професор латинског језика. У ово време изда *Несрећно супружество* и комедију *Лажа и паралажа* (обе у Будиму 1830) и два забавна календара *Винка Лозића*. Год. 1835 остави се професорства и почне занимати се као адвокат, но и сад не изгуби из очију књижество. Год. 1837 изда познату комедију *Тврдица*, која је с општим задовољством примљена и исте године препечатана; слеђујуће пак *Покомдирену тикву* и *Злу жену* (обе комедије) и један шаљиви роман *Роман без романа*.²⁾

Кад се православне науке у Лицеуму Крагујевачком заведу, Правитељство Српско позове га за професора права природног год. 1840, у ком је званију две године пребивао. На његово писмено представљеније које је у друштву са тадашњим проф. А. Николићем Попечитељству Просвјешченија потписао³⁾ завело се Друштво Српске Словесности, које сад тако полезно дејствује на изображеније опште. Кад се слеђујуће године Лицеум премести у Београд, и трудом истог Николића театар заведе, Поповић нађе мило поље за своју делатност. Не само што је дела за представљање сочињавао, него се трудио и позориштнике обучавати. *Владислав*, трагедија у 5 дејствија (печ. у Београду 1842), спада у овај период, но представљана су многа дела од њега, која нису печатана, као *Ајдуци*, позорије у 5 дејства, *Женидба и удадба*, ком[едија] у 3 од[ељења], *Симпатија и антипатија* (пародија Чокеови преобразженија) у два акта, *Превара за превару* и *Волшебни магарац*, веселе игре у 1 дејству.⁴⁾

¹⁾ *Живот и витешка војевања славнога кнеза епирског Ђурђа Кастријота Скендербега*. — Стерија не спомиње да је те године издао, према туђој замисли, сентименталан роман *Вој на Косову или Милан Толици и Зораида*.

²⁾ *Роман без романа* је изашао већ 1832 године, и то само I део, а одломци II дела у Срп. Нар. Листу 1839; обећани III део није написан.

³⁾ Последње три речи су са стране уметнуте.

⁴⁾ *Ајдуци* и *Женидба и удадба* изашли су 1853, остале су драме и сад у рукопису.

Кад се у септ. месецу год. 1842 промена у правитељству српском учини, Поповић постане началником Попечитељства Просвјешченија. Прем да од природе слабог телесног састава и управо болешљив, развије делатност у великој мери. Сва важнија представљенија и пројекти, наредбе за школе¹⁾ и учитеље из његовог су пера проистекле. Његовим дејствовањем положи се темељ Српско-народном Музеуму год. 1844, а год. 1846 фонд сиротински, у сљедству којег ишчезло је просјачење у Београду.²⁾

Овде се прекида Поповићева автобиографија; рекао бих да је остатак неким несретним случајем изгубљен. Стога ћу наставити приказивање живота по другим изворима.

У Београду је Поповић написао још трагедију: *Стеван Дечански*, драму *Скендербег* и две пригодне игре. Од њих је за живота штампао *Стевана Дечанског* 1849 г. и пригодну игру *Сан Краљевића Марка* 1848 године, оба дела у Београду, у збирци *Нових позоришних дела* коју је покренуо 1848 г.

Кад је 1848 г. букнула буна у Угарској, Поповић, „не могавши се слагати с начелима која су онда владала, ни с вољом радити због неких околности“, одрече се службе и врати у своје родно место. У Вршцу се оженио и живео до своје смрти 1856 г. 25 фебруара.

Поповић у ово време није имао никакве службе него се бавио књижевним радом. Написао је само две драме, трагедију из бугарске историје *Лакан* и комедију *Београд некад и сад*; од њих је само *Лакана* штампао у четвртој књизи своје збирке *Позоришних дела*. Али је у Вршцу тим више певао песме, више него икад пре, и штампао их у повременим листовима и календарима. Год. 1854 је

¹⁾ Место последње три речи првобитно је било написано на после превучено: „наставленија за школске професоре“.

²⁾ Иза овога долази још комад реченице: „Противъ његовы доказа заведе се —“ али је то после превучено. Ту се уједно завршује први табак автобиографије. Табак је пресавијен дужом на половини; исписана је десна половина, на левој су писани само поменути дOMETЦИ. Осим овога, првога, табака автобиографије Поповићеве, више није сачувано. Кад је автобиографија писана, не види се из овога одломка (свакојако пре 1853).

своје песме одабрао и штампао у Новом Саду под именом *Даворје*. И после тога је Поповић спевао много песама и штампао их у *Седмици*. Спремао је и други део *Даворја*, али га је у том омела смрт, те су тако песме, скоро готове за штампу, остале међу хартијама му овде у Матици, а штампане су тек доцније, у целокућном издању *Даворја* 1893 године, као трећа књига Српске Књижевне Задруге.

У Вршцу није Поповић имао ни позоришта ни друштва према себи, стога се осећао усамљен. Пред сами крај живота се спремао да се пресели у Нови Сад, да би се могао чешће састајати с књижевницима и разговарати се и договарати о књижевним пословима. Али га смрт покоси пре него што је могао своју жељу извести.

М. Ђ. Милићевић овако описује личност песникову: „Био је средњега стаса и слаба састава; лева рука му је била суха, још у детињству његову почела се сушити. Зато га је отац хтео дати на берберски занат, који се и брзо учи и лако ради. Али Јован, тежећи за науком, није гледао ни на слабост свога тела, ни на сиромаштину очине касе, него је, учећи туђу децу, себе до краја школовао и изобразио.“ Попечитељ просвете А. Јанковић дао му је 1748 оваку кондујиту: „Способности врло добре, точности и прилежанија отлично доброг; нарави врло добре, владања примерно моралног, и опхожденија сваке похвале достојног“. Попечитељ истиче, даље, да се бави књижевношћу и да му је „дух Народа Српског добро познат“. У историји школе и просвете Кнежевине Србије ухватио је Стерија, са својега марљивог и напредног рада, врло угледно место.

*

Приказао сам у неколико потеза живот Поповићев; окренимо се сада његову књижевном раду.

Он припада оној снажној српској генерацији која је у првој половини XIX века предузела колосалан задатак да Српски Народ пренороди у књижевности, култури и друштвеном животу, и да га тако изведе из оријенталне запуштености и верске усамљености и уведе у коло европских културних народа и у круг опћих човечанских идеја. Кад овако кажем, мислим само на православне Србе, јер

су римокатолици и муслимани ишли својим путем у раз-
витку. У томе важном добу, у добу Препорођаја, које су
припремили у XVIII веку један Орфелин, један Рајић, један
Доситеј Обрадовић, један Манојло Јанковић, један Стратими-
ровић и још једно коло школских људи, налази се почетак
наше модерне појезије, наше науке и журналистике. Дошло
беше време у душевном развиту Српскога Народа, да је мо-
гао, преко својих најбољих синова, осетити да друштво треба
поставити на нове основе, на основе које су дотле ство-
рили просвећени и велики европски народи. Отменији умови
су опазили, да је дивљака, којој се још онда могао поре-
дити Српски Народ, способна за већи и богатији развитак,
за племенитији и обилатији род. Читава чета млађе инте-
лигенције се свом енергијом дала на посао да Српство пре-
образи у смислу нових идеја и да му дода нову садржину.

Ново доба уводи громовита увертира: политички покрет
Срба у Шумадији. Из задремалих гора и планина помаљају
се јуначке слике Карађорђа и његових војвода, да на пољу
војничком и политичком покажу узор рада, енергије, из-
држљивости, иницијативе и тврде воље, без којих особина
нема препорођаја. То за сва времена значајно доба изба-
цује из дубине Српскога Народа оригиналну појаву Вука
Караџића. Он се лађа големога задатка да позна Српски
Дух са свакоје стране, да нас тако доведе до пуне свести,
да познамо сами себе и да дођемо сами себи. Јер без
такога свеснога стања нема духовнога препорођаја. Само
при свести се могу и нове идеје добро асимилувати. Вук
ствара комуникационо средство новој просвети: израђује
оштри књижевни језик и преодева српску књигу у нову, просту
али врло доличну одећу — уређује ћириловски правопис.

Једно коло младих људи, с Давидовићем на челу, по-
креће у Бечу лист и покушава да око њега организује
растурене књижевне снаге. У Карловцима интелегентни ми-
трополит ради на свој начин, донекле супротан млађима;
прибира око себе млађе, способније калуђере, сам се бави
марљиво историским студијама и стоји у кореспонденцији
са многим, врло знаменитим словенским и страним научни-
цима својега доба. У Новоме Саду се око гимназије, но-
вога центра просветног, скупљају млађи професори: ту је
Ђорђе Магарашевић и Милован Видаковић; међу њима је

чувени Словак Павао Јосиф Шафарик, који својим темељним историским и филолошким знањем даје солидну подину новоме покрету. Видаковић пише своје сентименталне романе из српске прошлости које публика гута. Пошто Давидовић оде у Србију и његове новине престаше, покреће Магарашевић замену им, Српске Летописи, најбоље дотле књижевно-научно повремено издање у Срба, што још не би значило много, али се може рећи, да је било за оно време врло добро. С овим кругом је у непрестаном пријатељском дружењу шишатовачки певац, архимандрит Лукијан Мушицки, који је 1821 године *Гласом арфе шишатовачке* силно заталасао омладину. На тај глас се одазвао један „млади српски дух“ из Пеште, Јован Хаџић, који ће набрзо после тога изаћи на среду с једном опет новом и корисном идејом: да се организује издавање и растуривање књига, а кад је то изведено, дошло се, после, и до организације самих књижевних радника. Хаџићевом трудбом је, дакле, основана Матица Српска. Нешто у страни стоји, али је ипак у духу с целим покретом Сима Милутиновић Сарајлија, којег је слава Карађорђева и његових јунака тако занела, да хоће да спева српску *Илијаду*, али је спевао само *Србијанску*.

По свима ондашњим српским центрима се, дакле кренуло. Као што каже песник за самога Карађорђа: „Из мртвијех Срба дозва, дуну живот српској души“, и он овде циља на значај устанка у Шумадији, тако би се могло рећи, и то не са мање основа, за цело ово поколење од смрти Доситејеве до Бранка, Његоша и Даничића:

Из мртвијех Срба дозва, дуну живот српској души!

У нашој историји се досада веома радо, али не баш с разлогом, одвећ наглашивала супротност, на пример, између Вука и Хаџића, између Вука и Стратимировића. При том се мислило нарочито на њихово неслагање с Вуковом реформом ћириловске буквице и постављањем новог правописа. Али је реформа буквице и правописа одвећ спољашња и формална ствар. У питањима правописа и књижевног језика је Вук стајао скоро усамљен, и у опреци скоро са свима својим савременицима, чак и са својим личним пријатељима, као што беху Мушицки и

Сима Милутиновић. Опажају се у овом поколењу одиста разне струје које теку час напореда, час ускос једна другој, час укрштајући се: конзервативна и напредна, клерикална и световњачка, рацијонална и романтична, струја која се заноси за народним и струја која нагиње туђинском. Било је, дакле супротности, па чак и несклада и несугласица у погледима ондашњих људи, јер је било и разних путева и разних праваца. И то је знак диференцирања, а диференцирање знак развијања. Али се из садашње историске перспективе види, да су то била деца једнога времена, да су сви тежили, истина, тежили свака на свој начин, али су силно тежили да суделују у опћем народном и књижевном покрету. У историји нашега развита то доба приказује фазу активности, душевнога напона, који веома пријатно одудара од претходнога доба. И то је оно што људе тога доба нашем погледу спаја у неку укупност и целину, поред све разноврсности.

И, у раду те нове генерације допала је и нашега данашњег слављеника важна улога, једна од важнијих. Његов рад дивно допуњује рад осталих знаменитих духова тога доба. И његова нам се радња приказује као утирање нових стаза, као освајање новог умнога терена. Створови његова духа су ново, драгоцено тециво српске културе. То се показало и у чиновничкој служби му у Кнежевини. Као професор Лицеја у Крагујевцу, он је, у друштву с Атанасијем Николићем, дао мисао о оснивању првога српског ученог друштва. Као начеоник у министарству просвете, он је највише урадио да се оснује и развије Народни Музеј и да се школе унапреде.

Нарочито припада Поповић радницима нашега Препорођаја својим књижевним радовима. Ја бих рекао, да је он наш први модерни литерат у правом смислу те речи. Он је, без сумње, најмодернији међу савременим белетристима. Остали су или имитатори или народни песници. Он је асимиловао европске писмености највише и најбоље. Говорили су и говоре, да је он у својим књижевним делима много позајмљивао, чак га оптужују плагирањем. У буквалном смислу се ове тврдње никако не могу примити. Све се своди на то, да је он много учио и научио. Дабогме, опажа се утицај школе. Па баш то и значи да је

он најмордернији међу савременим белетристима. Модеран бити у нашој књижевности и данас скоро да значи толико колико много учити и научити и добро асимиловати. А тек онда? А кад сам рекао да је он најмодернији међу савременим белетристима, мислио сам на ове његове списатељске особине: има хумора, има ироније и сатире, он није најивно огрезнуо у стварима и предметима, него уме да се вине над њих, да с висине пушта свој поглед преко њих, да резонује о њима. Ни код једнога писца савременога не налазимо ове особине у таквом високом ступњу као код њега. Доказе томе може показати нарочито његов *Роман без романа* који је, може бити, до данас једино дело своје врсте у нашој књижевности.

*

Приступимо ближе његовим књижевним радовима.

Почео је, како чусмо од њега самога, још као ђак у гимназији с незнатном песмом у којој оплакује један трагичан моменат из историје Бугарске. Онда је 1827 године угазио у своје поље, у драму, и на том пољу је набрао највише лаворике. Издао је свега 15 драма, око 50 песама, један сентименталан роман, један сатиричан роман и 14 хумористично-сатиричких чланака, једно компиловано историско дело, неколико незнатних филолошких чланака у првим *Гласницима*, издао је, поврх тога, три шаљива календара и неколико школских књига. Може се рећи, према овоме, да Поповић иде међу плодније писце.

У овим својим радовима Поповић није једнако знаменит у историји наше књижевности. Прво место иде, без икакве сумње, комедије; одма за њима међем сатиричне списе, а песме и трагедије иза њих.

*

Прегледаћемо прво Поповићеве мање радове, пак ћемо онда прићи драмама.

Мањи радови су му песме, сатирично-хумористични чланци под именом *Милобруке*, а овамо је згодно привући и недовршени сатирични роман *Роман без романа*. Кроза све Поповићеве радове гледа један дух, из свију, и из драма и из мањих радова му, говори Поповићева душа, али је у мањима његова субјективност непосредније изра-

жена. У њима ћемо најбрже познати песникову философију, његов поглед на свет, његов темперамент.

Међу песмама има највише елегија, нешто ода и епиграма. Ове елегије су познате у нашој књижевности. То је појезија пуна суморности, туробности и патријотског бола. Поглед на свет је у њима песимистичан. На рад и напредак човечанства гледа песник са скепсом. Посматрање човекова односа према природи и према историским силама доводи песника до фатализма. Ништа на свету није стално, све се мења. Судбина је непостојана, узалуд се бринемо и отимамо. Сами у себи носимо клицу смрти. Време све сатире. Народи изумиру, да начине место другим народима. Где су некад биле куће, сад се легу гуштери. Живот је кратак као сан. Људи су опаки. У друштву људском је јаче зло од добра. Стога песник, сасвим доследно, у песми *Гробље* долази до уверења, да је прави покој тек у земљи, на земљи је само беда. Живот је бурно море са свима својим опасностима. Злоба, завист и ниска клевета грискају добродетељ отровним зубима. Слепи случај или болест уништују срећу. Слепоћа страсти, неситост жеља, лакомост, славољубље нас мучи и не да нам спавати. Невиност често страда под неправдом, врли се газе, злост и порок влада. У гробљу нема свега тога. Тамо је тишина, нема злобе ни гнева. У гробљу влада слобода: смрт скине робу ланце, насилник не може ништа. У гробљу је једнакост: нема разлике у чину, краљ и роб су једнаки. У гробљу је братство, јер глупост и корист не драже на борбу.

Кулминација песимизма се огледа у песми *На смрт једног с ума сишавшег*. Песник пада на бизарну идеју да завиди човеку који је сишао с ума. Тај не зна за земаљске радости, али ни за јаде. Он не осећа физичке болове, није искусио страхоте и беде друштвене револуције. Он није познао дволични језик лажног пријатељства, љуту стрелу силних душмана, црну злобу, јетку завист, жалост, патњу, болест, срамоту, увреде, гадну лакомост и жељу за славом. „У вечном немиру света ти си једини уживао мир!“ довикује му песник.

Из овакога погледа на свет извире и Поповићева конзервативност. Он не може да се радује новим покре-

тима политичким и друштвеним. Беде и невоље, проливање крви прате и борбу за слободу; ова зла помрачују и оскрвљују успехе борбе за слободу.

Природне силе су човеку непријатељи, па се песник ипак диви природи, чак ужива у њој. То бива онда кад не мисли на њен однос према човеку, него кад му долази до свести само величанственост њена према сићушности људскога рада. У песми *На природу* апострофира природу. У тебе нема теретних правила, нема натеге трудно положене, немарно течеш, лежиш, дишеш, у игри ствараш висока чуда. Твоје игре наука још није докучила, нити им је вештина нашла кључа. Ти красиш умилну дражест величанством, скромну простоту раскошћом. Ти си лепа, савршена. Ти си земљи мати, љуба. На твојем крилу осећам плодно обилат живот, осећам блаженство.

Јован Суботић сведочи, да је Поповић у духовном животу претрпео многе и велике борбе. С неколико речи, али разговетно изјавио му је то песник у једном писму 1853 године. У *Роману без романа* сам се песник о себи овако исказује: „Мојим критицима, антикритицима, мому сима, зојилима и свима којег му драго чина и достојанства рецензентима јавити морам, да је главнија черта мога темперамента меланхолија“.

Поповић је већину песама написао последњих десетак година својега живота. То је, дакле, појезија зрела човека. У њима превлађује рефлексивност, у њима нема страсти, љубавних песама и нема. Само жарка љубав према Српству пламти кроз ове стихове, па и тај пламен често придрушује туга за пропалом величином српском. И некадашња сила српска је доказ како је све нестално на свету, како на све вреба из заседе смрт и пропадање.

Пре дванаест година је Српска Књижевна Задруга издала целокупно издање Поповићевих песама. Али сумњам да их је од савременика наших, осим професора српске књижевности и ученика, много њих читало. Ко је пак читао, тешко да се загрејао. Оне су одвећ озбиљне, да не кажем хладне, имају у облику и изразу нешто старинско. Већина ових песама изашла је после 1847 године, после Бранкових *Песама* и Његошева *Горског Вијенца*. Оне су се, дакле, и онда већ закаснеле.

*

Сатира Поповићева тече из истог извора из којег и песимизам у песмама. Сви велики духови, или дајбуди наметни и честити људи осећају несклад у људској природи која осцилује између добра и зла; сви они осећају колико је далеко од сурове стварности до идејала благородне душе; сви осећају страховиту дисхармонију коју уноси у човеков живот и човеково стварање идеја смрти и пропадања. Осећање немоћи да се уништи смрт, да се спречи пропадање, да се заустави пролазност тешко депримира и нашега песника, растужује га. Посматрање људске слабости и настраности побуђује у њему јеткост и сажаљење и дражи га на смех и ругање. Док онде песник са ужасом мора да гледа, како слепа Судбина и необуздано Време уништавају и најлепше човечје творевине, па и самога човека, дотле се овде, према друштву, морална снага песникова осећа у надмоћности. У таквом расположењу душе су постали његови хумористично-сатирични чланци под насловом *Милобррке*. У њима удара на претворност, на грамзивост за имањем и частима, на друштвену лаж, особито на лаж у браку. Мора се признати да Поповић за ове ствари има веома оштро око и да уме врло духовито да им се руга, тако да ови чланци ни данас нису изгубили сву вредност. У своје време беху то најбоље друштвене сатире и прве у нашој повијој књижевности.

Роман без романа је литерарна сатира. С пуно хумора и ироније исмева сентименталне, често сасвим несмислене романе које је у нашој књижевности одомаћио особито Видаковић. Грешио је у овој врсти и сам ругач, написавши или, боље да кажемо, саставивши по туђем узору, као ђак, роман *Милан Топлица и Зораида*. Он ни себе не штеди. Као што је Дон-Кихоте карикатура витеза авантуристе, тако је јунак овога романа, коме је име Роман, карикатура романтичких сентименталних љубавника. Али у овој литерарној сатири не пропусти песник прилику, где му се да, да одадне своју оштру стрелицу и на друштвене мане; исмева полутанску културу, мајмунисање туђине, настрано ђифтанско васпитање, лажне бракове, некултурну жену.

Рекао би човек да се ово бриљантно дело Поповићева духа одвећ рано јавило у нашој књижевности, те је остало неопажено и није извршило онаки утицај у нашој публици, каки би оно требало да је извршило по својим сјајним особинама. Млађи нараштај тридесетих година XIX века одушевљавао се патријотском појезијом и скоро откривеном народном песмом; старији људи, који су прошли кроз латинску школу, још увек с пијететом гледаху на високопарну псевдокласичну појезију, и ако је она и код најбољег јој представника, Лукијана Мушицког, била управо само стихотворство, а остали синови Муза и јахачи Пегаса су неспретно дељали само празне алкејске калупе; средња класа по варошима је гутала сентименталне романе. Књижевници сами беху се задали свом страшћу на реформисање правописа и књижевног језика. Тако звана шира публика беше онда још доста малобројна. Колико је беше, њу више интересоваше материјална страна књига, садржина или, можда, тенденција, морална и патријотска. Укуса за чисто литералне особине, за уметничко формирање не беше још. А баш то је оно што *Роман без романа* уздиже не само над књигама својега доба, него и над осталим делима Поповићевим. Савременицима а и потомцима је умакло с колико гинкости и танке осетљивости ради дух у овом делу, псевдокласици не осетише да се ова фабуле не тиче само шаблонских састављача романа него и њих. И вредно би било знати, да ли је прослављени писац *Пула* знао, да је петнаест година пре њега већ један наш сатирик прогањао Аполона и растеривао Музе са српскога Парнаса.

*

Да говоримо сад о већим радовима Поповићевим, о драмама.

Драма није за то да се чита, него да се приказује, гледа и слуша. Развитак драме тече напоредо са развитаком позоришта. Историски значај Поповићевих драма тек ће онда одскочити, ако их доведемо у везу са историјом наше драме и нашега позоришта. Ја ћу Вам, стога, повући неколико црта из те историје. При том не мислим захватити далеко, у нашу најстарију драму која се по-

чела у XVI веку у Дубровнику. У тој нашој малој републици беше и разних врста драма и позоришних представа, али наша новија драма не вуче лозу своју с Приморја, нити је могла вући због верског сепаратизма пређашњих времена. Као што се нови покрет, о којем мало пре говорих, заподенуо утицајем романтичних идеја из Немачке, тако смо и узоре за нову драму на крају XVIII века добили од Немаца, и то непосредно, ми овде, православно Срби у Карловачкој Митрополији.

Прве позоришне представе су давали у нас у XVIII веку ђаци. Али овај покушај нема већег значења. Позоришна ствар је код нас споро напредовала. Главан је узрок мала просвећеност, у европском смислу, наше публике. Наш народ је имао криве појмове о позоришту. Први који је устао да разбије настрано схватање о позоришту беше Новосађанин Манојло Јанковић. Он се учио у Немачкој, упознао се с Доситејем Обрадовићем, одушевио се за његове просветитељске идеје и латио се да изведе његов савет, да преводи „полезне књиге“. У првој књизи, у предговору Голдонијевој драми *Трговци* овако говори о позоришту: „Највећа част национални моји данас јоште мисли, да су комедије штетне, и само за немачко измишљење их држе, гди су ђаволи Швабе измислили, како ће варати новац од људи Примећу се и свачу овамо онамо, док не измаме новце . . .“ Јанковић тумачи, да Срби тако погрешно суде о позоришту стога, што немају ниједне драме на свом језику, а стране су им непознате. Стога се, ево, и латио ове људе „из њиховог незнања ослободити и комедије добре код њих у бољи кредит метнути.“ Ко ову књигу прочита, вели Јанковић, видеће, да то нису „ђаволштине“. Народ је, дакле, о позоришним играма, које су му онда приказивали само странци, мислио од прилике онако како се сад мисли о циркусу.

Али је дошло време да и Србин организује глумачку дружину. Тај Србин се звао Јоаким Вујић. Он је у Трсту и у Италији заволео позориште, па је савладао прве почетничке тешкоће и извео на даскама прву представу у Пешти 1813, затим је играо даље са својом дружином 1815 у Баји, свом родном месту, и у Сегедину. 1823 у Земуну, 1824 у Темишвару и 1834 дуже време

у Крагујевцу. Приказивао је драме које је сам превео и прерадио. Сад се приказивало на српском језику, па се Јоаким ипак тужи на публику, да нерадо издаје новце на позориште, а „за гнусне балове, вели, даћеду и капу с главе и задужићеду се до голе коже“. А немају ни појма о позоришту, него замерају којешта.

Неповерење према позоришту није се још разбило, као што видимо. Како су Вујићеви глумци играли, како су комади били инсценисани, та питања остављам на страну. Биће да ондашња публика није у том погледу много ни захтевала. Али репертоар је био туђ; лица на позорници су говорила српски, али су мислила и осећала туђински. Живот и догађаји које је публика гледала на даскама беху јој непознати и страни, стога и мало интересни. Тек кад су у Новом Саду 1826 године дилетанти приказивали драму Стевана Стевановића *Цар Урош*, чујемо, да је публика тако нагрнула, „да театор више људства у себе смјестити није могао.“

Видимо, дакле, да је новој установи, српском позоришту, недостајало једно, али врло важно. Од тога је зависио даљи развитак и напредак. А то је: домаћи репертоар. И ево, домаћи репертоар, ту велику потребу онога доба, створио је Јован Поповић. То је његова заслуга и слава. И, он је дао и разноврстан репертоар, дао је и трагедија и комедија, а, што је главно, све што је дао беше доброга квалитета, за оно доба, управо, врло доброга. Било је по нашим варошима, особито граничарским, где је владао немачки језик и немачко образовање, нашега света који је волео туђину. Као што се Јелица у *Лажји и паралажји* „на немачки ангеменовала“ те је радо читала немачке романе, тако је многим нашим варошанима било мило гледати на позорници *Фернанда и Јариску* или *Крешталмцу*; али добар инстинкт велике публике тражи свагда своје. Ту публику и данас привлачи *Бој на Косову*, а пре 70—80 година, кад смо живели још у епском добу, и то не само по селима него већим делом и у варошима, имали су јунаци наше историје и традиционалне појезије неодољиву привлачну снагу. А Поповић је у својим трагедијама заграбио баш у тај свима познати и сваком мили свет. У комедијама, пак, појавише се знанци из друштва

и с улице: Јелица, Кир-Јања, Султана, Фема, Ружичић. На српске даске дочарао је Поповић и српски свет.

У четрдесетим годинама видимо да на репертоару наших позоришних дружина у Сомбору, Новом Саду, Загребу, Београду царују Поповићеве драме. То је био и глумцима и публици насушни хлеб. Поред још неколико домаћих драма, то беше језгро домаћег репертоара који се дуго држао и разглашавао и учвршћивао славу „оца српске драме“.

У чему је Поповић јачи, у трагедији или комедији, то се питање у нашој критици врло рано заподенуло. Први озбиљнији оцењивач ових драма, Јован Ристић, 1856 године, док се још бавио озбиљно и књижевношћу, изјављује, да „несравњено савршенији значај има Поповић као трагички писац“; док Јован Суботић, исте те године, мисли, да је делање његово „срећније било на пољу шале“, и при том мисли управо на комедије. Потомство, које у овом питању може бити објективан судија, дало је палму комедији. И с пуним правом. Литерарна вредност Поповићевих комедија је без сумње већа него трагедија. Нама је при оцењивању мерило литерарна вредност. А што су савременици Поповићеви више ценили његове трагедије, узрок томе треба тражити у духу онога времена. Патријотизам је онда био јачи него литерарно образовање, а Поповићеве трагедије и озбиљне драме су црпене из српске историје и народне традиције. Кад то кажемо, тиме смо све објаснили.

Што су му прве трагедије биле слабе, није чудо; *Светислава и Милеву* и *Милоша Обилића* је написао као младић од 21 и 22 године. За дубље схватање живота и човечје душе недостајаше му онда све: и искуство, и зрелост и образовање. Али видимо да ни у потоњим трагедијама није достигао висок ступањ уметничке вештине. Сав је напредак у спољашњој дотераности, у бољој дикцији у језгровитијем дијалогу. Није ни у једној трагедији успео да трагичности да чист и снажан израз. Непомућен и недољив развој трагичног осећања ометен је или тиме што песник није умео значајном руком да заграби у мрачне дубине трагикума људскога живота или, ако је где и захватио дубље, због недоследности у цртању ка-

рактера трагичнога јунака или истицања споредних моментата. Психологија је уопће недостатачна, карактери бледи и неизрађени, често су силуете без дубљег душевног живота, или погрешне конструкције песникове. Реторика и фразе често замењују истинито цртање и психолошку анализу. Апстрактност карактера се види већ и по том што често налазимо у трагедијама или анђеле или ђаволе — људи нема! И техника је несавршена, радња трома и без драматске оштрине. Интриге су доста најивне, и ако се често приказују с великим жубором.

Његове последње и по опћем мишљењу најбоље трагедије су *Смрт Стевана Дечанског* и *Лахан*. Као што је већ Суботић добро опазио, у *Лахану* је песник дошао „до колмунацијоне тачке своје трагичне висине“. До доласка на престо јунак трагедије заиста је јасно и доследно оцртан. Али утицај Марије на онакога Лахана није довољно мотивован, његов обрт је сасвим неверојетан. И овде је Марија оличена злоћа, Константин анђеод човека, као што такве крајности долазе и у другим трагедијама Поповићевим. Остали су карактери изведени непоузданом руком.

Према свему овоме, ја сам одрекао скоро сваку вредност Поповићевим трагедијама. Али све што сам рекао, рекао сам у намери да означим само њихову инферијорност према његовим комедијама. Историски значај ових трагедија ипак остаје неокрњен.

*

Градиво за своје комедије црпао је Поповић из грађанског живота. У њима је Поповић, у главном, приказао исте теме које и у својим хумористичко-сатиричким списима. Главна тема је несклад између идеје и стварности, нарочито културна и брачна лаж, несхватање правога смисла живота. Карактери су у комедијама реалнији и доследније оцртани него у трагедијама.

Прва комедија се јавила 1830 године. То је *Лажа и паралажа*. Главно лице је девојка Срикиња коју је нешто имућнији али прости отац дао на васпитање у Беч. Она се враћа из туђине, и сад јој је у средини из које је поникнула све мало и „наорско“. У говор уплеће, као доказе својега високог васпитања, немачке речи. Понела је из Беча и страст према књигама, и то према сентимен-

талним романима, те сад само сања о јунацима и јунакињама тих глупих романа, у свему их имитује, у владању и говору. Њену збуњеност употреби протуха Алекса, који је гладан, као и његов друг Мита, па су сврнули у кућу њена оца, да што изварају. Алекса се издаје за барона Голића; својим лагаријама залуди празноглаву девојку. Већ да дође и до заруке, кад се уђе у траг преварама лажнога барона и његова ортака. Лажа и паралажа једва умакну. А девојка доби добру лекцију. И доста добром композицијом, још више приказивањем оригиналних српских типова већ ова прва Поповићева комедија отвара ново доба у историји наше комедијографије.

Седам година касније појавио се *Тврдица* или *Кир-Јања*. Ова комедија показује таленат Поповићев у даљем поступном напредовању. Читалачка публика је овој, можда најбољој, његовој комедији изразила своје признање тиме што је књигу разграбила, те је одма спремљено ново издање. У позоришном репертоару остао је *Кир-Јања* до данас. Добро погођени типови, тачно цртање карактера, фино посматрање, то су литерарне врлине, које ће га, веројетно, још дуго одржати на српској позорници.

На годину дана после *Тврдице* издао је плодни песник две нове комедије: *Злу жену* и *Покондирену тикву*. У обе комедије су јунаци жене, једно је господска, рђаво васпитана и размажена, те стога до злоће ђудљива жена, друго невоспитана и проста али поневиђена жена. Наш песник у ошће о жени није имао добро мишљење, наравно, о жени својега времена. Нисмо ми у култури ни сада стали на своје ноге, школовање је наше и сад недостатчно, образовање без умесних и сталних принципа. Стога има у нашем друштву и сад културних карикатура, и сад, пошто смо после два века угледања и рада прискрбили нешто своје културе и створили своју народну школу. Највише је у том послу урађено последњих сто година. У Поповићево доба је културних мелеза и наказа било много више него данас, и у врло фантастичним облицима. Тежило се за углађеношћу, али се сва пажња поклањала спољашности. До више културе се долазило од прилике онако како је дошла Јелица у *Лажи* и *паралажи*. И није чудо што душу таквих жена нису испуњавале умесне мисли о свету

и човеку, о друштву и породици, о дужностима као жене и матере. Све је то било непознато или забачено, а главна тежња: мода, забава, провод. На једном месту за таку девојку, са површном углађеношћу, која споља нешто и показује а у себи није ништа, вели Поповић заједљиво: „Зато му се цела Јуца ништа друго није чинила него циц од 8 грошића који је из далека мало нешто леп, али како се опере, тако изађе из фарбе и постане крпа“.

У ту болесну страну нашега друштва Поповић је често задирао и у *Милобрукама* и у *Ромину без романа*. У комедијама то му је главна тема. Видели смо већ у *Лажки и паралажи*. У *Тврдици* је главна пажња поклоњена Кир-Јањи. Жена и кћи му долазе у други ред. Али видимо на њима и чујемо од беднога Кир-Јање, да му жена хоће „широко, високо“, а кћи му жали, што се свако зна „штеловати и унтерхалтовати, само она јадна мора да кука“.

Песник је на једном месту, у предговору „*Покондирене тикве*“, јасно исказао у што гађа. Заподева се разговор између писца и једне „фрајлице“.

— Господин-ферфасер!

— На служби, фрајлице!

— Једну реч на уво! Али im Gottes willen, господин-ферфасер, шта су вам девојке и жене скривиле, те толико на њих атакирате? Тако сте нас у пређашњем Вашем делу напали с Јелицом, а сад нам опет Фему представљате.

Песник се, у некој комичној пози, извињава, и одговара, да он чини само своју дужност. Јер кад, на пример, дође к њој у визиту, ништа друго не чује од ње него о шнајдеру, журналу, о томе како је неко у комплименту два прста фалио од мере, како је нека другарица на балу намештала локне, у игри изгубила такт, и још хиљаду оваких ствари. „На оваки разговор, вели даље песник, шта знам друго радити, него смејати се, а смејати се без Вас, било би од мене грубијанство; морам и Вас, као што Ви зовете, унтерхалтовати, и тако унтерхалтујући Вас и припооведајући што сам којегде чуо и видио, изилази *Покондирена тиква*“.

Поповић је написао још неколико комедија. Од ових су некоје остале до данас у рукопису а две последње су штампане последњих година његова живота у поменутој

збирци *Позоришна дела*. То су *Женидба и удадба* и *Београд некад и сад*.

У *Женидби и удадби* још једном приказује лажан брак, али сад умаче кичицу у најцрње боје и повлачи црте врло оштро и енергично. У три слике позна овде гледалац јад и ругобу обичног конвенционалног брака; две стране, склапајући брак, иду с великом мајсторијом на то да једна другу преваре, а проводација обе. Обично свима ово полази дивно за руком. После венчања се отварају очи, види се права истина, долази разочарање и бескрајан низ јада и срама. Слика је пуна страховитог реализма. Песник је с необичном смелошћу приступио једној друштвеној лажи, скинуо јој образину с лица и показао је у свој својој наготи.

И последња штампана комедија *Београд некад и сад* је жива илустрација из културне историје српскога друштва. Песник суочава два поколења. Двадесет осам година није била мати код сина трговца у Београду; и, кад му је дошла у походе, с њим се још којекако разуме а с унуцима никако. Само двадесет осам година беше довољно, да се унуци образују „по новој моди“ тако, да њихова мајка не може да схвати њихово владање, њихове обичаје, њихове мисли. Истина, мајка је прототип конзервативности, она је од срца за све што је старо, а против свега новог, али врло тачно гађају суштину ове нове културе њене речи: „Што је добро, то се не чини; што је зло, то се прима“.

*

Бојим се, поштовани слушаоци, да сувише детаљна анализа, одвећ опширно приказивање не премани оно време које је одређено за оваке светковине. Пред нама је тако интересан, тако плодан, тако знаменит писац. Могло би се још много и дуго говорити, а имало би се шта. Али место и прилика нас подсећа на Кир-Јањину грчку мудрост: „Све сос мера“, „Пан метрон аристон“. За потпуно обухватање теме није ово прилика. За дубље продирање у песникову душу треба самоћа и удубено читање књижевних дела му, тих докумената о његовој души. А ми смо се овде састали да му као друштво учинимо пошту, да му освежимо спомен живота и рада и да,

тога ради, само нагласимо његов значај у нашој историји. А како је то, у главном, досад учињено, ја идем крају своје беседе.

Кад сам досад с похвалом истакнуо и укупан значај песников и врлине његових књижевних радова, не бојим се обратити Вам пажњу и на слабости његових комедија, како видесмо, најважнијих му радова. Последњи оцењивач ових комедија, професор Павао Поповић, поређује нашега песника с Молијером. Из тога је поређења изашло, да Јован Стеријић Поповић није Молијер. Но једно се сме рећи: он је српски Молијер. Његове комедије пису на свакој страни развијене, више пута му нестане снаге да започету акцију изведе до могућег врхунца; стигне само допекле. Његова шала је често одвећ крепка, чак и вулгарна, карактери су кашто праве карикатуре. У томе српски Молијер много заостаје иза француског. Само треба имати на уму, да је француски имао друкчију критику и друкчију публику. Наш Поповић није имао око себе спремних књижевних судија. Ако критика не може створити дарове, она може дарове побудити на дубље студије, на већу брижљивост у изради. А код Поповића су баш то недостатци. А што се тиче публике, савременој, још доста нелитерарној публици Поповић је морао понеку црту мало дебље повући, понеки лик и ситуацију мало драстичније намазати, гдекоју шалу мало јаче зачипити, ако је хтео да га она разуме, ако је хтео да продре у њену душу.

Па поред свега тога и данас, после 75 година од како се наш слављеник појавио у књижевности, ми немамо бољих комедија карактера; он је, дакле, и данас наш Молијер. А за своје доба он је велик писац. Он је онда кад се родило наше ново позориште и лепо се почело развијати створио народни репертоар и тиме и позоришту и народној драми дао полет. Њему је у доба препорођаја наше књижевности допала једна од најтежих и најделикатнијих улога, и он ју је сјајно извео.

На данашњи дан, када му славимо стогодишњицу рођења и чинимо педесети годишњи помен од смрти, треба из пуних груди и захвалног срца да кликнемо:

Слава Јовану Стеријићу Поповићу!

ИЗ ИСТОРИЈЕ СЕЊСКИХ УСКОКА

1604—1607

од

Др. Н. Томаша

(Свршетак)

—♦♦—

VII

Изгледи да Ускочко Питање, ушавши у једну нову фазу, постане још опасније по интересе млетачке републике на Јадранском Мору. — Сукоб млетачке републике са папом Павлом V. — Рад Шпанаца против млетачке републике: помагање Павлу V, рад на устанку хришћана на Балканском Полуострву против Турака и на ступању у заједницу са Ускоцима. — Млетачке припреме против Шпанаца: оружање и тражење савезника против папе и Шпанаца, и покушај да се Ускоци увуку у млетачку службу. — Повнови покушај млетачки да се ускочко приморје добије у закуп од ћесара. — Неуспех од тог корака и узроци његови. — Нови излети ускочки из Сења на пљачкање. — Рад ћесарских власти против Ускока а у корист млетачке републике. — Прекид у раду напуљског вице-краља на заједници с Ускоцима и напуштање планова засниваних на томе. — Престајање опасности по млетачку републику од Ускочког Питања како се развијало у току 1606 год. — Закључак.

Главни провидур далматински Контарини и млетачка Сињорија увидели су да у Ускочком Питању могу имати у барону Кислу врло доброг помагача и пријатеља, стога су на њ и полагали толико, више него у које било друго лице од ћесареваца. Кисл пак хтео је да у овом питању помогне Млечићима не из наде на какву материјалну добит од њих, већ што је налазио да је у интересу ћесареву да

Ускоци буду обуздани како према Млечићима, с којима је Ћесар био у миру, тако и према Порти, с којом је Ћесар желео једном средити мир. И да није било других узрока који су захтевали да ускочки рад буде интензивнији, судећи по томе колико је Кисл улагао труда да спречи Ускоке у излетима по мору и по суву, млетачка Сињорија могла је бити без велике брига. Али на супрот Кисловој тежњи била је несавладљива жудња и једна потреба код Ускока за пљачкањем по мору; била је, даље, тежња Шпанаца да се поништи искључиво право млетачке републике на Јадранско Море; био је, потом, рад западњака на покрету хришћана на Балканском Полуострву против Турака; и, најпосле, био је сукоб папин с млетачком Сињоријом, који је настао у јесен 1605, а у пролеће 1606 године заоштрио се толико, да је дошло до оружања на обема странама. Своју необуздану жудњу за пљачкањем Ускоци нису могли задовољити излетима у суседну Лику ни због ограниченог поља за рад нити због сиромаштине краја, а био је и трећи узрок: што су често излети у један исти крај били скопчани са тешкоћама и са опасношћу за Ускоке, да то не плате скупо, јер би лички санџак-бег поклатио више пажње тој страни и удесио одбрану свог краја од Ускока тако да би им готово онемогућио приступ, или бар припремио би им какав пораз. Стога је Ускоцима за њихово пљачкање било потребно шире поље и лакше кретање у разним правцима. А то је могло бити само море. И док је тако код Ускока било тежње да раде против споразума Контаринијева с Кислом, да би задовољили једну своју потребу, и рад Шпанаца на поништају млетачког искључивог права на Јадранско Море, и рад западњака на покрету хришћана на Балканском Полуострву против Турака и папино оружање против млетачке републике ишли су у прилог томе, тражећи да ускочки рад буде много јачи и да буде стално наперен против млетачких интереса.

За успешан рад на ком било од ових питања Ускоци су били неопходно потребни и сваки што је радио на тим питањима тражио је ускочке сарадње.

У првом питању, у раду на поништавању искључивог права млетачке републике на Јадранско Море, само

постојање Ускока на Приморју с правом да могу слободно пловити по мору и нападати на турске крајеве било је један доказ против млетачког искључивог права. Зато кад су Шпанци радили на поништају тог права, била им је дужност да помогну Ускоке у дотадашњем раду, и њихови интереси налагали су им најодлучније да омету сваки млетачки покушај дефинитивног решења Ускочког Питања, а нарочито да се Ускоци иселе из Приморја и да се Сењ са околином дâ под закуп млетачкој републици.¹⁾

У другом питању, за рад на покрету хришћана на Балканском Полуострву против Турака, Ускоци су били веома потребни и имали су додељену улогу. Међу радницима на том питању и међу посредницима на западњачким дворовима, из ранијих времена па све до овог доба, било је лица која су нарочито тежила да главни рад на покрету вежу за ускочку акцију па да се нападне на Њлис, за којим су Ускоци непрестано жудели да га се докопају, једно, као свог негдашњег гнезда, и друго, да се тим освете и Турцима и Млечићима за неуспех из 1596 године.²⁾ А и међу радницима који су 1606 године радили на питању покрета хришћана против Турака, и који су се бавили на напуљском, мадридском и папином двору, било их је што су стајали у вези с Ускоцима, и који, ма да су радили на томе да главна акција буде упућена против Арбаније, не само што нису заборављали на Ускоке, него су ради успеха у главном предузећу тра-

¹⁾ Питање о млетачкој власти над Јадранским Морем било је у то доба предмет јаке полемике између млетачких с једне и папских и шпанских политичара и правника с друге стране. Међу првима нарочито се истичу списи Павла Сарпија: *Dominio del Mare Adriatico della Serenissima Republica di Venezia* и *Dominio del Mare Adriatico e sue ragioni pel Jus Belli della Serenissima Republica di Venezia*, descritto dal P. Paolo Sarpi suo consultore d'ordine publico, штампани више пута и у раније наведеном делу P. Sarpi, *Opere varie*, II. Од противне пак стране нарочито се истиче име Шпанца Емануела Тортовиља *Relazion Verdadera de lo que ha passado entro la Serenissima Republica di Venezia y el Sereniss. Arciduke Ferdinando, sobre el hecho de los Uscoques subditos di su Altezza, y lo razones que per las partes se allegan*, Madrid 1616.

²⁾ В. у мојој расправи *Састанак и договор српских главара у Кучима 1614 год. ради устанка на Турке* (Београд, 1901), стр. 12—14.

жили сарадњу њихову у диверзији против Турака и против Млечића.¹⁾

У трећем пак питању, у сукобу папину са млетачком Сињоријом, кад је већ било дошло дотле да се морало лаћати оружја, папи је био пријатељ и помагач ко год је био непријатељ млетачки. Према томе ту су били и Ускоци. А на Ускоке се рачунало у овом послу не само што су стално у папама имали својих најбољих заштитника, којима се једном ваљало одужити, него и што су на њиховој сарадњи радили они исти, који се и у првом и у другом питању јављају као највећи непријатељи млетачки.²⁾ То су били Шпанци.

У ово доба Шпанци су били ти што су највише допринели да се сукоб између папе Павла V и млетачке Сињорије, који је у почетку био слаб и имао је изгледа да се утиша, тако заострио да је дошло до оружања на обема странама. Њихов човек, у непосредној близини папиној, највише је утицао на папу да нипошто не попусти пред Млечићима;³⁾ они су га у овом сукобу храбрили да истраје нудећи му оружане помоћи против републике на копну и на мору; они су призивали к себи раније раднике и посреднике на покрету хришћана против Турака, не толико ради саме ствари колико да наштете млетачкој републици; они су радили најодлучније да, приликом овог спора папина са републиком, одпадне од Млечића сви њихови пријатељи. Уопште, на свим странама и у свим питањима млетачке спољашње политике Сињорија је у ово доба имала највећег непријатељима у Шпанцима. И знајући за све то Сињорија је будно пратила рад Шпанаца на свим поменутих питањима па и на придобијању Ускока у заједницу против републике, те се старала да их у томе омете.

Рад западњака на покрету хришћана на Балканском Полуострву против Турака био је од очигледне штете по млетачке интересе, једно, што је ту била у питању млетачка покрајина Далмација, преко које су се имали вршити упади у турске крајеве, и друго, што би је такав

¹⁾ *Ibid.*, 13.

²⁾ *Ibid.*, 26 и даље.

³⁾ *Ibid.*, 27.

рад западњака несумњиво довео у сукоб с Портом, и треће, што се слободно кретање туђинског ратног бродовља противило њеним претензијама на искључиво право на Јадранско Море. Ну са радом на том покрету било је још којекако кад се њим бавио Ћесар у доба свог рата с Портом. Овоме је тај рад био потребан као диверзија за отклањање опасности од његове међе према Турској. Али такав случај није био са шпанским двором, који се лаћа посла, што га је напустио Ћесар, са другим смером: да ради против републичних интереса, и да је завади с Портом, како би република била мање опасна у Италији. А рад напуљског вице-краља на овом питању пада управо у доба сукоба млетачког с папом и по много којечему види се јасно поменути његов смер, и ако на први поглед изгледа да је то просто прихватање дотадашњег рада Ћесарева и папског двора, од којих га први напушта што за њ постаје беспредметан у тренутку кад ради на миру с Портом, а други га је напустио још пре тога, не нашавши могућности да га изведе како треба. И напуљски вице-краљ прихвата раднике и посреднике на покрету хришћана зато што је нашао да ће му њихови предлози добро доћи против млетачких интереса. Па да би што јаче убедио шпански двор о користи од тих предлога, он двојицу од радника на покрету, Арбанаса Марка Гини и Будњанина Антонија Питковића, шаље папи Павлу V, да их саслуша, да би им потом и сам дао препорука за шпански двор, рачунајући да ће овај, после добрих папских препорука, радије пристати на предлог његов. А папа прима ову двојицу, који кад му изложише како потиштено становништво Арбаније, Македоније, Србије и Херцеговине, желећи да се ослободи турске власти, вапије за помоћу, 15 маја 1606 године даде им писмо с препорукама за шпанског краља, у коме га је молио да се прими да ослободи Турцима потчињене хришћане, јер је то интерес његов, папин, католичке цркве и самог потиштеног света ¹⁾

Добивши писмо од папе Гини и Питковић вратише се у Напуљ заједно са двојицом изасланика никшићког

¹⁾ Theiner A., *Monum. hist. Slav. Merid.*, II. 100; *Cact. и дог. срп. глав. у Кучима 1614 год.*, 27 и 28.

војводе Грдана, са Дамњаном, калуђером из Пећи, и фра Домиником Андријашевићем. Ова двојица била су провела пуну годину дана на двору Ћесареву и надвојводину молећи за оружану помоћ против Турске, али немадоше успеха у томе, јер Ћесар и надвојвода престадоше радити на том питању, што су сви ранији покушаји били безуспешни и што им то даље није било потребно због мира с Портом, на коме су радили. Ну зато добише писма с препорукама за шпанског краља,¹⁾ који је, под утицајем наговора напуљског вице-краља, обећао примити се да настави њихов рад, па се преко Рима упутише у Напуљ, где је, сем њих и оне друге двојице, било још и других посредника, међу којима се нарочито истицао кавалер Бртучевић, који је дотле радио на многим дворовима за преотимање Клиса од Турака. И тако почетком лета 1606 године у Напуљу се стекше представници свих трију група што су радиле на покрету хришћана на Балканском Полуострву против Турака: оне што је радила да се акција предузме против Арбаније, друге што је тражила и радила да се ради договорно са пећким патријархом Јованом, и треће која је радила на томе да се акција упути истим правцем, којим је била пошла 1596 године, да се освоји Клис.²⁾

Прибирање свих ових радника на покрету хришћана на Балканском Полуострву у Напуљу, на двору вице-краља, да под заштитом овога и шпанског краља раде на том послу, и то у тренутку кад је шпански двор на свим странама радио против млетачке републике, као што је већ речено, није остао Сињорији непознат. Она је дознала за њ, и то јој није било право са разлога који су горе изнесени. По ономе што је она дознала, рад ових посредника ишао је на њену очигледну штету и био је упућен непосредно против њених интереса, а ослобођење хришћана испод турске власти било је само изговор да се нападне на млетачке градове. Према извештају млетачког резидента у Напуљу, Агостина Долчи, који је преко поверљивих људи не само пратио сваки корак по-

¹⁾ Miklosich F., *Slavische Bibliothek*, II, 293—295.

²⁾ *Саст. и дог. срп. глав. у Кучима 1614 год.*, 12 и 13, упор. и 28.

менутих лица, него је чак добијао преписе од писама што су их посредници добијали са разних страна, Марко Гини и Антоније Питковић били су поднели предлог вице-краљу да се шпанско бродовље упути на Котор, и да заузме њега и суседна му места, уверавајући вице-краља како је сама појава бродовља пред Будвом довољна па да се град преда и тврдећи да се Котор може заузети без по муке, само ако се нападне на њ са сува, од стране Шпињара.¹⁾ Са тим предлогом Гини и Питковић одоше у Мадрид у друштву са заклетим непријатељем млетачким, кавалером Бртучевићем, који гдегод је што радио, радио је само на штету млетачке републике. А то се није допало Сињорији. Стога је она обратила пажњу свим провидурима, капетанима и градским кнезовима на кретање и рад посредника на покрету, да им пресеку везе са заинтересованим главарима српских и арбанаских племена, и да хватају и бацају у тамнице оне од њених поданика, за које се дозна да су у вези с овима.²⁾

У исто пак време кад је Сињорија предузимала кораке да омете рад ових посредника, наперен против њених градова, она је вршила припреме којима ће умањити опасност, што би наступила по републику у зашлету с папом који је уза се имао Шпанце. Ради тога Сињорија је похитала да придобије Порту, и она то, поред уверавања баилова како ће Сињорија заштитити султанове поданике од ускочких увреда, постиже што уступи Ластово Дубровчанима.³⁾ Ну она, поред тога што је хтела да задовољи Портин захтев, уступањем Ластова Дубровчанима хтела је да постигне и други један смер: да осујети намеру Шпанаца да га се докопају па да од њега начине станицу за своје бродове и први ослонац за свој даљи рад у северном делу Јадранског Мора. Отуда кад је јавила Порту о уступању острва Дубровчанима, обавестила ју је о карактеру свог сукоба с папом и о смеру Шпанаца.⁴⁾

И то су били први кораци њени да отклони сумњу

¹⁾ У мом спису *Пећки патријарх Јован* и т. д. (Земун 1903), 80.

²⁾ Cons. dei X, *Communicate*, filza 3, шифр. деп. посланика Франч. Пријули из Валадолида од 16 авг. 1606 (Рки. у Млет. Држ. Архиву).

³⁾ *Starine* XV, 25—26; Canau, *Op. cit.* V, 12—13.

⁴⁾ В. прим. у Летоп. 237, стр. 43 и 44.; и Cornet, *Op. cit.* 152.

од себе код Порте и да је има добро расположену док се буде забавила у Италији због папе и Шпанаца. Али је она одмах предузела мере и да се, за сваки случај, исто тако обезбеди од Турака као и од Шпанаца. Прво је наредила провидуру Крфа Пасквалигу да буде врло смотрен, да пажљиво мотри на кретање шпанских и турских бродова, и да увек буде готов поћи са бродовљем тамо где се укаже потреба;¹⁾ а кад је, потом, добила извештај из Напуља да се шпанско бродовље опрема с намером да под заповедништвом маркиза Санта Кроче уђе у млетачки залив, наредила му је да појача бродовље у заливу и да покупи војнике с Крфа, Запте и Кефалоније, па да се са свим бродовљем крене на сусрет напуљском и да кази куда ће ово.²⁾ Јер опремајући бродовље за непознату сврху Шпанци су ширили глас да то чине за одбрану обала апулијских од турских галија, али Сињорија, због вести што их је имала непосредно из Напуља и из доброг извора, није веровала у то, те је поред поновљених наредаба Пасквалигу наредила капетану залива и главном провидуру Крита да и они држе бродове приправне и да на њима појачају посаду.³⁾ А у то исто доба било је наређено управи арсенала у Млечима да опреми резервне галије, чије је наоружање имало бити јаче него обично, на свакој по четрдесет топова. И то оружање вршено је с највећом брзином, као у очи рата.⁴⁾

Да пак у предвиђаној борби против савеза папина са Шпанцима не би остала без савезничке помоћи, Сињорија се обрати давнашњем пријатељу млетачком, француском краљу Анрију IV. Чим се беше заоштрио сукоб њен с папом, овај је похитао да јој стави на расположење своје услуге да их измири, али му Сињорија захвали на томе не пропустивши притом да му напомене како није њена кривица што је дошло дотле и да је папа био тај што је први оштетио туђе интересе.⁵⁾ Међутим кад је стекла уве-

¹⁾ *Canay*, I. cit.

²⁾ *Cornet*, *Op. cit.* 120.

³⁾ *Ibid.*, 135; *Canay*, V, 137.

⁴⁾ *Canay*, V, 145.

⁵⁾ *Cornet*, 116, 117.

рења да се иза папе крију Шпанци, који му нуде савез и шаљу бродове у млетачки залив, и знајући како је шпански краљ велики противник францускоме, похитала је да обавести овога преко свог посланика у Паризу.¹⁾ И њен корак на тој страни није био без успеха. Јер како француском краљу не беше у рачуну да Шпанци употребе своје бродове ни против Турака ни против Млечића, његових савезника у борби са хабзбуршком кућом, заузео се те омете покушаје шпанског краља да изглади своје несугласице са западњачким владоцима, да би био одрешених руку на Истоку.²⁾

Тако се Сињорија спремаола за борбу са савезом између папе и Шпанаца. Али док је на једној страни гледала како ће омести рад посредника на покрету хришћана на Балканском Полуострву против Турака, и на другој да спута кретање шпанског краља, старала се она и да отклони опасност од Ускока и да омете њихово ступање у заједницу са Шпанцима. Нарочито јој било непријатно што на томе ради кавалер Бртучевић, одсудан противник млетачки, који је био киван на Млечиће због њихова помагања Турцима при опсади Клиса 1596. Овај је због тога више пута покушавао да дигне на устанак народ у турским крајевима, суседним млетачкима, смерајући тим исто толико да напаости Млечићима колико да оштети Турке. При том још био је врло вичан раду по дворовима.³⁾ Ну колико је Сињорији било непријатно што се Бртучевић ставио на чело изасланству које, у име српских и арбанаских главара, напуљски вице-краљ посла у Шпанију, толико јој је непријатније било кад је чула за један његов предлог шпанском двору. Бртучевић је био предложио да се у шпанску службу увуче што већи број људи из млетачких, ћесарских и турских крајева дуж Јадранског Мора, који ће Шпанцима послужити против сваког њихова непријатеља, а то је, другим речима, значило да се у шпанску службу увуку Ускоци и њихови по-

¹⁾ *Ibid.*, 117.

²⁾ Xivrey, *Lettres missives de Henry IV*, tom VI, 689.

³⁾ У горе нав. деп. млет. посланика из Валадолида од 16 авг. 1606.

магачи, млетачки и султанови поданици.¹⁾ Извођење пак тог предлога за млетачку републику било је двоструко опасно: прво, што би Ускоци, ступивши у шпанску службу и ојачани пристајањем уз њих многих млетачких и султанових поданика, постали дрскији и опаснији него икад дотле, и друго, што је и Сињорија, немајући довољно сталне војске ни за бродове ни за ратовање у Италији, помишљала да најми људи из Хрватског Приморја, из Далмације и из суседних турских крајева, а то не би постигла, ако би се остварио Бртучевићев план.

Да то спречи, Сињорија је похитала да се сама снабде најамницима из поменутих крајева, наредивши главном провидуру далматинском да их наврбује у првом реду између Арбанаса и Хрвата,²⁾ јер јој беше намера да стаповништво у својем дѣлу Далмације задржи за одбрану тамошњих градова од евентуалних напада турских. Међутим док је радила на томе, рачунајући на другој страни на већ постигнути успех у Ускочком Питању, науми да поново истакне предлог о дефинитивном решењу његову у виду закупа Сења и околине, а под изговором експлоатације тамошњих шума. А разлог за то даде јој једна вест што је доби још у доба преговора провидура Контаринија с Кислом, али јој прави значај не схвати тада него касније, кад јој стигоше вести о шпанским припремама, о њихову нуђењу помоћи папи против републике и о преговорима вођеним између раније поменутих посредника у питању покрета хришћана против Турака и вице-краља напуљског на једној и ових посредника и ускочких војвода на другој страни.

Десетог априла у вече нека непозната личност пријави се стражи у дуждевој палати у Млецима и затражи да је изведу пред дужда, јер рече да му има саопштити једну врло значајну вест. Личност је била потпуно непозната особљу у палати, и кад је ово упита за име, непознати одговори да жели да остане непознат, али зато опет замоли да га изведу пред дужда говорећи да је врло значајна ствар због које је дошао и да је не може са-

¹⁾ *Ibidem*, и у наведеној одлуци Већа Десеторице од 16 авг. 1606.

²⁾ *Cornet*, 101; *Canary*, V, 144, 145.

општити ником другом до дужду. Тада стража извести дужда и овај нареди да му се доведе непознати, који би пуштен, пошто је претходно осмотрен.

Непознати и пред дуждом изјави да жели да му се не зна за име, и поче говорити о предмету због кога је и дошао. На то му дужд рече како би много боље било кад би он то написао па да се написан исказ преда Већу Десеторице, које се бави таквим стварима. Али непознати нађе да је то незгодно за њ, што се боји да се на тај начин не дозна ко је и шта је он и да због тога не буде имао неприлика. И дуго се опирао том захтеву, али напослетку пристаде само тако да он напише своју доставу, потом да се ова препише, и да се тај препис пошље Већу Десеторице, а он да узме свој рукопис. Дужд пристаје на то, те непознати седне и напише што је усмено саопштио, па пошто се достава одмах ту препише, узме свој рукопис и уништи га.

Из тог акта поднесеног Већу Десеторице дознаје се како је последње недеље, на два часа пошто је пао мрак, некакав непознати каваљер, преобучен у просјака, дошао Ћесареву посланику у Млечима и донео му писмо од шпанског краља, које је било позлато шпанском намеснику у Милану, грофу Фунентесу, да га овај даље пошље у Млетке. Колико је непознати могао дознати, у том писму реч је о Сењу и о преговорима вођеним између Ћесара и шпанског краља о закупу његову и околине му. И да би што више дознао о томе, непознати вели да се обратио самом Ћесареву посланику и да му је овај рекао како је мишљења да Ћесар не треба да испуни захтев шпанског краља па да њему за новац уступи Сењ, него треба да га да Сињорији, са којом је сусед. Даље му је испричао како је пре годину дана Сињорија преговарала са Ћесаром да јој се уступи које место за стражу због Ускока, који постају све дрскији, те све више пљачкају и убијају, и и да је том приликом њему, посланику, било наређено да оде на ускочку обалу, да извиди целу ствар и да потом поднесе извештај. Али како се он разболео, те није могао водити преговоре са Сињоријом, одређен је био његов мајордом, који није знао чувати тајну, јер саопштити неким предмет преговарања и вест о томе ширила се

све даље док најпосле није допрла и до шпанског краља, који сада гледа да омете млетачку републику и да се он докопа Сења.

Кад се дознало за мајордомову брбљивост и последице од тога, вели даље непознати, буде наређено да се овај ухапси. И посланик Ћесарев учини то. Али шпански агенти сазнаду за то, те одмах доставе где треба. Сада то изазове негодовање на шпанском двору, и у писму што га је непознати каваљер донео од шпанског намесника јесте порука шпанског краља Ћесареву посланику да нипошто не омете започете преговоре између њега, шпанског краља, и Ћесара о закупу Сења. По казивању посланикову, ти су преговори измакли далеко, и на основу њих он је већ био добио наређење са прашког двора, да кад Сењ буде предат шпанском краљу, па Сињорија покуша да Јадранско Море, па према томе и Кварнер, прогласи својим сталним поседом, он има отићи са једним нотаром пред Сињорију, где ће протестовати против тог корака и изјавити да и Ћесар има права на њ, због чега треба поставити границу власти једног и другог господара. Што се пак тиче Ускока непознати је дознао како је један од ускочких војвода пре три месеца био зват у Праг, где је говорио с Ћесаром, и кад је потом отпутовао, одмах по његову повратку у Сењ десио се ускочки напад на которску фрегату у луци Вестро код Ровиња, о чему је из Сења био послат извештај Ћесару. А свему овоме непознати додаде још и то како су Ускоци обећали Ћесареву посланику једну лепу девојку, заробљеницу, и да ће му је довести у Млетке.¹⁾

Али и ако је Веће Десеторице добило ову доставу у доба кад су Сињорији стале стизати вести са разних страна о ускочком пљачкању которске фрегате, ипак јој оно не поклони много пажње. Оно ју је узело у разматрање, али јој није придавало великог значаја због сличне доставе из прошле године, о којој се марљивим трагањем стекло уверења да је била неоснована. Истина, падало му је у очи зашто Ускоци да баш нападну на

¹⁾ Cons. dei X, *Communicate*, filza 3., достава од 13 априла 1606 (Ркп. у Млет. Држ. Архиву).

брод који носи службене депеше, али га је брзо разуверило понашање сењског капетана и ускочког војводе Влатковића, њихово гоњење окривљених Ускока, њихова готовост да поврате плен и предусретљивост према главном провидуру далматинском. Јер све то били су знаци по којима се могло судити да ускочки напад на которску фрегату нема везе с корацима шпанског краља у погледу Сења. Али би један тренутак када Сињорија напусти то мишљење, помишљајући да достава непознатога може бити тачна у колико се тиче преговора шпанскога краља да узме у закуп Сењ са околином.

После раније наглашених вести, добивених од млетачког резидента у Напуљу, Агостина Долчи, о преписци између напуљског вице-краља и Бртучевића с једне и ускочког војводе Влатковића с друге стране, Сињорија је добила и нових о том факту. Сем тога у достави непознате личности Већу Десеторице беше једно место, из кога се види да је било некаквих преговора између Ускока и Шпанаца и другим путем сем преко напуљског вице-краља, види се да је тога било и преко миланског намесника Фуентеса. При завршетку доставе непознатога вели се како се говори да шпански краљ и Ћесар знају: да је Сињорија наредила да се у месту Сало нападне на гласника, који је долазио преко Лијона са писмима шпанским; да су заплена писма однесена у стан француског посланика; да је због тога шпански краљ веома љут, те је наредио Фуентесу да мотри на гласнике који носе писма млетачке републике француском краљу и обратно, и да Фуентес већ ради на томе.¹⁾ Том месту у достави Сињорија испрва није поклонила толико пажње, али кад је потом Фуентес успео да ухвати једног од таквих гласника и да из писама нађених при њему дозна за карактер преписке између млетачке Сињорије и француског краља, учини јој се да овај факат стоји у вези са ускочким нападом на которску фрегату, на којој је било службених депеша, па да према томе има истине и у достави непознате личности о намерама шпанског краља у погледу Сења. Њој се учини сада да је и ускочки напад на фрегату дело Шпанаца

¹⁾ *Ibidem.*

исто као и напад на гласника који је носио писма у Француску, јер су, за тај мах, само они могли бити толико заинтересовани да дознаду намере Сињоријине, да би прибегли и таквом средству. Шпанци су знали како Сињорија много полагаје на држање француског краља у питању њеног сукоба с папом, иза којег су они стајали, и да Сињорија чини припреме на мору, отуда, према њеном мишљењу, ништа није било природније него што је жеља Шпанаца: да се подробније обавесте на једној страни о њеним преговорима са француским двором и на другој о припремама на мору. И зато што је Сињорија у ускочком нападу на которску фрегату стала назирати прст шпански, издала је онако строго наређење главном провидуру далматинском и упутила онакву ноту Ћесареву посланику у Млечима. Дакле, ти кораци, у вези са другима о којима ће даље бити речи, јесу последица веровања ако не у истинитост а оно бар у могућност да ће шпански краљ чинити кораке, о каквима је било речи у достави непознате личности.

Али видели смо раније да Сињорија није остала при својим првим захтевима постављеним прво сењском капетану а потом барону Кислу, преко главног провидура далматинског Контаринија, него да је све више попуштала, док најзад није потпуно дигла блокаду са ускочког приморја. Тај факат стоји у супротности са њеним накнадним судом о вези између Ускока и Шпанаца и о корацима шпанског краља у погледу Сења. Како да се, дакле, помире та два факта? Ствар је међутим проста. За овакав поступак Сињоријин има разлога. Поновним трагањем о саопштеним покушајима шпанског краља, да узме у закуп Сењ са околином, Сињорија је нашла да је вест била претерано увећана, и кад је потом из Кислова понашања видела да се онолико ревности у посао не може уносити, ако постоје замишљани договори са шпанским краљем, и кад се с других страна стекло уверења да ускочком нападу на которску фрегату нема смисла приписивати какав друкчији карактер до да је то један обичан ускочки пљачкашки напад, а још мање мислити да у том делу треба тражити каквог год подстицаја службе-

них кругова Ћесаревских у корист Шпанаца — она је стала попуштати.

Ну ако је нестало сумње о кораку приписиваном шпанском краљу, постојао је и даље факат: да Шпанци одржавају везе са ускочким војводама. Према томе ако није било места бојазни да ће Шпанци постати господари Сења и ускочког приморја, било је несумњиво да ће се услед такве везе и услед подстицаја Шпанаца развити ускочки рад на штету млетачке републике. Исто тако, као несумњив факат, постојала је веза између Ускока и радника на покрету хришћана на Балканском Полуострву против Турака, који су радили за рачун вице-краља напуљског и шпанског двора, што је такођер било штетно по интересе млетачке републике. Према томе било да Шпанци отпочну непријатељства у савезу с папом против млетачке републике, било да приступе раду на покрету хришћана против Турака, имала се појачати акција ускочка, у оба случаја на штету републике. Зато кад је Сињорија видела да постоје она два факта и да у потврду њихову добија све више доказа, а да јој споразум утапчан између провидура Контаринија и барона Кисла не даје никаквих гаранција да Ускоци неће бити активнији и да неће служити шпанским интересима, ако република зарати с папом и са Шпанцима, нађе да је потребно још за времена искључити Ускочко Питање из питања сукоба с папом и са Шпанцима и онемогућити и папи и шпанском двору да се користе Ускоцима на штету млетачке републике. Ради тога пак требало је прећи преко сваког привременог решења ускочког питања, какав је карактер имао поменути споразум, на приступити дефинитивном, и пошто је Сињорија налазила да је то најлакше постићи закупом Сења и ускочке обале, то она поново покрену то питање.

7 јуна 1606 године Колегиј изабра из своје средине двојицу: Антонија Пријула и Јеронима Капела и стави им у дужност да оду Ћесареву посланику и да му поднесу предлог, по коме би Ћесар уступио млетачкој републици Приморје од Леденица до Новиграда, у виду залогe за извесну своту новаца, за коју се буду погодили. Ћесарев посланик прими љубазно посланике Колегија, и приставши одмах у начелу на предлог, обећа им своју пот-

пору на Ћесареву двору. Како је пак цела ствар зависила од суме, што ће је Сињорија понудити Ћесару, посланик затражи да му се то саопшти, напоменувши притом још и то да ће успешно решење Ускочког Питања доста зависити од држања појединих људи од утицаја на двору и од неких чланова Дворског Савета, који се морају придобити, да би потпомогли Сињоријин предлог. Али изасланици Колегија немајући упуштава ни одобрења да се упуштају у то питање, не дадоше никаква одговора него оставише да посланика извести кад од Колегија добију одобрење за то.¹⁾

Тај први корак био је успех, на основу кога је Сињорија имала радити даље. И, опрезна као увек дотле, она узе питање у разматрање, али тек после месец дана Сенат донесе одлуку да ранија двојица изасланика, Капело и Пријули, оду поново Ћесареву посланику. Према овој одлуци изасланици изјавише посланику Ћесареву да Сенат мисли озбиљно о ранијем предлогу и да је усвојио његов наметан савет, по коме се не треба ограничити на просто достављање предлога о закупу Сења Ћесареву двору него да треба придобити људе од утицаја, који ће својим саветима допринети да га двор усвоји. Ради тога, изјавише ова двојица, Сињорија је већ послала упуства свом посланику у Прагу, Соранцу, нека награди оне који ће му у том послу помоћи, али је зато опет требало да посланик каже који су то којима се Соранцо може поверити. Сем тога Пријули и Капело дадоше посланику одговор о цени коју мисли Сињорија исплатити за уступање Сења и његове околине: три стотине хиљада талира; а да му покажу шта Сињорија мисли да добије за ту своту, поднесе му планове од ускочке обале, у којима је био обележен цео горе наведени крај.²⁾

Сињорија заиста беше послала упуства Соранцу у исто време кад је ову двојицу упутила Ћесареву посланику, заједно са преписом свих аката о преговорима у погледу закупа Сења и са овлашћењем да у име на-

¹⁾ Sen. secr., *Deliberazioni*, Reg. XCVII, 48. (Рки. у Млет. Држ. Архиву).

²⁾ *Ibid.*, 48, 49., одлука сенатска од 4 јула 1606.

граде онима што их Ћесарев посланик у Млечима буде именовано као помагаче у раду на овом питању, изда до сто хиљада талира, али да им стави до знања да ће им се то исплатити кад и Ћесару свота од три стотине хиљада талира на име закупа, а обадве чим се тражени крај преда републици.¹⁾ Истина, у Сенату је било чланова који су налазили да је та свота велика и да се може смањити за читаву трећину, мислећи да ће Ћесар, потребит за новцем, пристати и на толико, али већина је нашла да предложена свота није тако велика, нити да о томе треба трошити речи, кад се тиче дефинитивног решења једног за републику врло тешког питања и кад се зна да ће се та свота убрзо надокнадити смањивањем трошкова око издржавања великог бродовља и многих стража, које морају постојати, докле год буде Ускока у Приморју. Стога предлог мањине би одбачен, и кад се потом, по повратку изасланика од Ћесарева посланика, видело да се преговори могу даље водити на предложеној основи, али да треба некако јаче придобити самог посланика, који је приликом другог састанка са Пријулом и Кацелом исказао сумњу у искреност Сињоријиних обећања, Сенат два дана касније и по трећи пут посла поменути двојицу, да разувере и јаче придобију Ћесарева посланика. И ови одоше тамо и изјавише му како Сињорија овом послу приступа са толико искренности, да о већој не може бити речи, и уверише га да ће она учинити све од своје стране да се питање реши и да неће ништа пропустити да уради што јој дужност налаже, па и ако се у току преговора појави каква незгода, да ће је одстранити, али да је зато потребна и његова помоћ, да је потребно да се он лати посла сискреним срцем, чему се Сињорија нада.²⁾

Али могла је Сињорија понудити и много већу своту на име закупа, могла је она обећати много веће награде људима од утицаја на двору Ћесареву, могла је обећати награду за труд и Ћесареву посланику у Млечима, па ипак она не би постигла што је желела, кад је поново

¹⁾ *Ibidem.*

²⁾ *Ibid.*, 49.

покренула питање о закупу ускочке обале. Јер прави узрок због ког је она и покренула ово питање, после успешних преговора са бароном Кислом, био је да омете Ускоке од заједнице у раду са папом и са Шпанцима против републике. То је била њена прешна потреба. Међутим ово се питање није могло тако брзо решити. За преговоре око њега требало је доста времена, међутим сукоб с папом могао се претворити у рат брже и много пре него питање и буде решено. Сем тога за Ћесаревце, и при најнепољнијим приликама, није било тако лако одрећи се једног дела свог Приморја за дуги низ година, а можда и на свагда. То питање није било од оних, што су се могла у једном тренутку, напречац, решити. А уз то још морало се рачунати и са фактом: да су Шпанци били у могућности да сазнаду за млетачке преговоре и за њихов прави смер, и да су их могли лако осујетити, имајући шпански двор утицаја на Ћесарев. Према тим пак разлозима био је врло слаб онај што су га многи у Сенату истицали: да је Ћесару велика потреба за повцем. Јер ако је и била потреба, она је била много већа ранијих година када је Ћесар водио рат с Портом него у ово доба када су најозбиљније вођени преговори за мир били измакли толико, да се с највећим поуздањем очекивало да ће се постићи давнашња сврха. После дугих преговора мир је већ био начелно усвојен, а преговори су још трајали да би се утврдиле и појединости, нарочито неке од тачака које су се тичале моралног угледа и достојанства зарађених страна. И у таквим приликама једини разлог са којим су Млечићи рачунали, мислећи на поменути начин дефинитивног решења Ускочког Питања, био је одвише слаб. И није могуће да опрезна и добро обавештена Сињорија није знала за све поменуте тешкоће. Она је свакојачко знала за њих, и кад је чинила овај корак хтела је само да окуша хоће ли се Ћесар преластити на понуђену своту да попусти у дотадашњем држању у Ускочком Питању. Јер ово се, судећи по другом једном кораку учињеном према Ускоцима у доба кад је Сињорија водила преговоре са Ћесаревим послаником у Млечима, не може ни сматрати друкчије до као такав један покушај.

Тај корак имао је за сврху један бржи и практичнији начин да се Ускоци одстрани од дружбе са Шпанцима.

Велики број Ускока у Сењу и у околним местима сачињавали су млетачки поданици, који су, због какве веће или мање кривице, побегли испод млетачке власти и нашли прибежишта код Ускока, са којима су ишли у пљачку и користили им у излетима као добри познаваоци појединих места на отоцима и дуж копна и придобијајући им за пријатеље и уходе своје рођаке, пријатеље и познанике, лакоме на добит. Међу тим Ускоцима било их је доста с тешком кривицом, због којих их је млетачка власт казнила изгнанством на свагда и из свих млетачких земаља, дајући право грађанима да их могу убити, а било их је и с малом кривицом, која је временом застаревала, а и Сињорија ју је радо праштала за какву учињену јој услугу. На како је међу обојима било таквих, код којих је жудња за домовином била толико јака, да су били готови учинити Сињорији услуга, само да се врате дома, Сињорија помисли да се овом приликом користи на да их наврбује за своје плаћене војнике, и да тако једним кораком набави извежбаних ратника за рат у изгледу с паном и да умањи број Ускока, а уједно и да смањи изгледе на евентуалну опасност од њихова рада у корист Шпанаца. У прилог томе ишао је и постигнути споразум са надвојводом и ћесаром, којима је за тај мах такођер било стало до тога да Ускоци буду што уздржљивији у доношењу штете млетачким поданицима,¹⁾ што би се у знатној мери постигло одвлачењем доброг броја људи искључиво оданих пљачки.

То врбовање Ускока у млетачку службу било је одговор на предлог Бртучевићев напуљском вице-краљу о врбовању њихову у службу шпанску, и један корак на који је Сињорију гонила неопходна потреба. У јуну се то питање у велико претресало и колико је Сињорија рачунала на успех од њега, види се по томе што је француски посланик у Млечима, у писму краљу од 28 јуна, јављао као готову ствар: да је Сињорија већ

¹⁾ Sen. secr., *Disp. del Cap. contra Usocchi*, у деп. кап. против Ускока од 19 јула 1606 (Ркп. у Млет. Држ. Архиву).

најмила хиљаду Арбанаса и хиљаду Ускока за одбрану залива и за блокаду Анконе и других папских места на приморју италијанском.¹⁾ У ствари прву одлуку Сенат је донео тек 15 јуна, дакле, у доба кад се видело да иде потеже са кораком чињеним код Ђесарева посланика у Млечима у погледу закуна Сења. Јер дотле се још и рачунало на успех од тог корака, међутим кад се видело да с тим иде потеже и да се, са горе наведених разлога, нема наде на коначан успех, приступило се питању о врбовању Ускока у млетачку службу и горе наведеног дана наређено је главном провидуру далматинском да он ради на томе. Само Сенат не хтеде да се под најам узму сви Ускоци без реда, већ само они о којима се може мислити да ће бити од користи, стога нареди провидуру да има на уму па да у првом реду придобије такве који имају присталица међ Ускоцима, и да се о сваком лицу обавести од повереника, а за се задржа право да донесе дефинитивну одлуку кад му провидур буде поднео тачан и подробан извештај.²⁾

Ну ни ова намера Сињоријина није се дала извести тако лако, што сем једног малог броја Ускока, који су, жудни домовине и породице, хтели да се ослободе казне изгнанства, сви остали нису хтели имати никаквих веза са Млечићима нити су им веровали, њима, својим дотад најжешћим непријатељима. У место заједнице са Млечићима њима је било много милије радити са папуљским вице-краљем против млетачке републике. Уз то још Ускоцима вентуринима, оним истима о којима су Млечићи мислили да их увуку у своју службу, беше досадило мировати, те су само гледали како ће улучити прилику па да излете на море у пљачку, без које нису могли опстати. Јер пљачка по мору и по турским крајевима била је Ускоцима вентуринима једина забава и једино средство да се исхране, и неизлазак у пљачку за неколико месеца беше их довео до крајне невоље. По речима млетачких људи што су одлазили у Сењ, тамо посматрали шта раде

¹⁾ *Canau*, V, 87.

²⁾ *Sen. secr., Deliberazioni*, Reg. XCVII, 52 (Рки. у Млет. Држ. Архиву).

Ускоци и о том подносили извештаје провидурима, у Сењу је било завладало очајно стање због глади, до које је довело ускочко неизлажење у плен, и у тој невољи Ускоци се нису нимало устезали да говоре како ће морати једном у пљачку па било то у турске крајеве било што ће напасти на млетачке товарне бродове, или ће се кренути у Истру.¹⁾ Такво је било расположење свих Ускока у Сењу, али су за тим жудели нарочито вентурини, који нису имали никакве плаће те су живели једино од плепа, и њихов немирни и дрски харамбаша Јуриша, најокорелији гусар и најнемилоствивији од свих Ускока колико их је за сва времена било у Сењу. И, заиста, једног дана Ускоци, нагнани невољом, предадоше забораву наређење својих старијих и пустише се на море у плен.

Једне ноћи месеца септембра харамбаша Јуриша брат му Периша и четрдесетину Ускока кришом дохватише једну барку из сењске луке па се пустише на море у правцу далматинских отока. Ну не поуздавајући се у силу са тако малим бројем колико у своју гусарску лукавост Ускоци су се кришом провлачили кроз пролазе и поред стража, избегавајући сукоб с млетачким галијама и баркама, док не стигоше до у околину Старог Задра. Ту, на некаквом склонином месту, Ускоци се искрцаше на суво, а потом се упутише вранинском језеру, да вребају плен. Кад бише код Пакошћана, наиђоше на двојицу млетачких поданика, који беху дошли на језеро у лов на тице, те их ухватише и собом поведоше. Ну наскоро потом Ускоци онаде где преко језера плови једна барка у правцу од Вране. У барци су били Турци Брањани, које Ускоци пусте да се прво искрцају па потом навале на њих, те у оном гушању једног убију а седморицу живе ухвате. Чим ухвате и повежу ове Турке, Ускоци пусте ону двојицу млетачких поданика да иду камо хоће, а сами се крену на обалу својим баркама, и отуд на шкољ Вергаду, на коме дођу још до неког плепа па се потом

¹⁾ Sen. secr., *Disp. dei rett. e prov. in Dalm. ed Alb.*, у извештају капетана с Раба, Јеронима Малицјера, приложеном деп. задарских кнезова од 27 септ. 1606 (Рки. у Млет. Држ. Архиву).

уште у шибенички крај, где се задрже неко време пљачкајући и робећи, и најпосле крену се натраг у Сењ.¹⁾

С ким год су долазили у додир приликом овог излета Ускоци су му говорили да излет чине од морања и нису ни мало крили него су отворено изјављивали како ће се постарати да нападну на товарни брод млетачки, те да тако дођу до потреба.²⁾ Зато кад задарски кнезови чуше то, хитро известеше главног провидура молећи га да пошље наоружаних барака с Арбанасима или с Хрватима, да се Ускоци омету у остваривању њихова плана, па послаше вест о том и Сињорији по једној брзој барци, међутим последње три барке што су их још имали прируци послаше на Раб у пресрет једном товарном броду који је пловио из Млетака и поред трговачке робе носио новац за плату посада по градовима дуж Приморја. Послате барке нађоше брод у Нембу праћена од четири друге барке и допратише га у Задар, одакле сутра дан крете се даље к Спљету, опет праћен свима баркама, јер због вести о ускочком пљачкању по оним крајевима беше бојазни да Ускоци заиста не нападну на брод, те су га чували са удвојеном пажњом и пратњом.³⁾

Поводом ових вести о обновљеној ускочкој акцији главни провидур пође у Кварнер, а Сињорија обнови своја ранија наређења кнезовима далматинских градова, капетану против Ускока и главном провидуру далматинском да не даду Ускоцима у излете по Далмацији а на штету њених и султанових поданика. Само овде не беше оних оштрих наређења каква беху пре постигнутог споразума са бароном Кислом и после онаквих ускочких напада као што су били напад на Скрадин и на которску фрегату у луци Вестро, јер није било ни онакве опасности. Овај последњи излет Јуришин није био дело свих Ускока. То је био излет само вентурина, па и то не свих, јер други остадоше послушни према наређењу сењског капетана: да не чине ништа противно жељи и наређењу надвојводину. Отуда, ма да је Сињорија похитала с наре-

¹⁾ У деп. задарских кнезова од 25 септ. 1606 и у саслушањима Ђорђа Матковића и Јована Морузновића приложенима њој.

²⁾ У навед. деп. задарских кнезова од 27 септ. 1606.

³⁾ *Ibid.*, у деп. зад. кн. од 30 авг. 1606.

ђењима, а главни провидур далматински кренуо се одмах у Кварнер, они овом излету ускочком нису поклањали толико пажње. Њима је много више бриге задавало преговарање ускочких војвода са напуљским вице-краљем за ступање у службу његову и за напад на Клис. Јер резидент у Напуљу, Агостин Долчи, јављаше Сињорији како је после успешног напада шпанског бродовља на Драч¹⁾ настао јачи рад арбанаских емиграната и посредника у раду на покрету хришћана против турске власти. Нарочито је била интересантна вест Долчијева о томе како је, преко поверљиве личности, дознао да је ускочки војвода Иван Влатковић тих дана писао каваљеру Бртучевићу да је преговарао са двојицом браће мухамеданаца из Клиса да му предаду град, да су ови пристали на то под извесним погодбама, и да ће то учинити чим он усхтедне. Даље, Влатковић је писао како је готов да се лати тог предузећа и може га се латити у свако доба с успехом, само пре него то учини потребно му је да зна извесно хоће ли шпански краљ заштитити њега и његове Ускоке, и ако је то извесно, он ће с Ускоцима заузети Клис и на њему развити шпанску заставу. А као један разлог више за напад на Клис било је то што је, по уверењу оне двојице мухамеданаца Клишана, у Клису имало хране толико да се четири стотине војника могло исхранити пуних шест месеца. Ну Влатковић изјави како ни он нити његови Ускоци не желе нипошто да се затварају у град, него примају на се да од Турака отму Клис па да га одмах предаду шпанској војсци, која ће га даље чувати и бранити у име шпанског краља.²⁾

Ова понуда Влатковићева, према извештају Долчијеву, допала се напуљском вице-краљу. Само пре него би приступио делу, нађе да би се требало подробније извести о могућности тог предузећа и ступити у јачу везу са некаквим властелином у Трогиру, који је радио на тој истој ствари и преговарао опет с некаквим мухамеданцем у Клису. За тај посао, по мишљењу вице-краља,

¹⁾ *Саст. и дог. срп. глав. у Кучима 1614 год.*, 28; P. Sargi. *Opere varie*, I, 95, 96.

²⁾ Sen. secr., *Dispacci, Napoli*, у деп. Долчијевој од 28 нов. 1606 (Ркп. у Млет. Држ. Архиву).

требало је наћи коју погодну личност, која ће прво отићи у Трогир и договорити се с тим властелином, а потом продужити пут до Сења, где ће се, према обавештењу добивеном у Трогиру, углавити кад и како да се изврши напад на Клис. Ради тога вице-краљ призва свог секретара Тореса и нареди му да међу многима личностима што их беше у Напуљу нађе доброг познаваоца оних крајева, од кога ће се што више дознати о Клису. Како је пак Торес био један од оних из најближе околине вице-краља што су га подстицали на заједнички рад с Ускоцима против Млечића, то је он одмах извршио господарево наређење, тако да пре него је Долчи и јавио о припремама што се чине у Напуљу, било је већ одлучено да се нађена погодна личност пошаље у Далмацију и у Сењ, и да се на пут крене што скорије.¹⁾

У вези са планом о заузимању Клиса вице-краљ узе у разматрање и ранији предлог двојице Будљана о заузимању Котора, при чему га ништа не задржа што је у раније споменутом Питковићу био открио једну обичну варалицу с лажним исправама и с лажним титулама, због чега га је бацио у тамницу.²⁾ Јер сем Питковића било је и других што су истицали лакоћу, са којом се може заузети Котор, и користи од врло лаког стварања везе са никшићким војводом Грданом, чије је предузеће било најозбиљније и давало је највише гаранције на успех. Зато је вице-краљ призивао к себи многе из оних крајева и из Арбаније, што су живели у Напуљу или би тамо дошли послом, па би их на дуго испитивао о свему што је мислио да је потребно знати. Али га у том зла коб намери на Будљанина Николу Станицу, млетачког прогнанника, онога истога што је открио Питковићево неваљалство, чим стече поверење вице-краља.³⁾ Јер овај жудан отаџбине, после многих узалудних корака да се ослободи казне изгнанства, виде да му је то немогуће изградити друкчије до да Млечићима достави све што се ради у Напуљу на двору. И та му се прилика указа кад

¹⁾ *Ibidem.*

²⁾ *Пећки патријарх Јован* и т. д., 83.

³⁾ *Ibidem.*

га ово вице-краљ призва да га упита о предлозима за освајање Клиса и Котора и о предузимању оружане акције у Арбанији. Одмах по повратку од вице-краља Станица се пријави код млетачког резидента Долчија, али по мраку и кријући се да га нико не опази, и саопшти му све што је разговарао са вице-краљем, на основу чега Долчи још то исто вече спреми извештај за Сињорију и посла га сутра дан.¹⁾

За то време главни провидур далматински крстарио је по Кварнеру и око отока мотрећи на Ускоке, због њихових изјава да ће нападати на млетачке товарне бродове, а још више што му је било достављено да су Ускоци у преговорима са папским присталицама, који у овом сукобу папину са републиком раде на томе да Ускоци помогну папи нападајући на Млечиће. По тим доставама, о заједници рада Ускока са папистима било је преговора у Риму, и ради тога, по папину наређењу, имао је бискуп из Поле поћи ускоро у Сењ.²⁾ Зато је провидур Контарини крстарио по оном крају, међутим да се што боље обавести о свему што се ради и говори међ Ускоцима, посла поверенике и уходе у Сењ, да то дознаду и да се увере колико има истине у ранијим доставама, па кад доби нових вести у потврду ранијих, јави Сињорији. Сињорија пак доби их у исто време кад и вести од резидента Долчија из Напуља, и напавши да се у вестима добивеним са двеју супротних страна говори, у главном, о једној истој ствари, и да је у изгледу јача акција ускочка у вези са акцијом Шпанаца, нареди провидуру Контарину да буде опрезан и будан, да се преко какве поверљиве личности обавести о ономе што Долчи јавља и да какогод испита шта се то ради у Трогиру и ко је тај што је у вези са мухамеданцима из Клиса на једној и с Ускоцима и са напуљским двором на другој страни.³⁾ А да би се за времена стало на пут сваком ускочком излету из Кварнера, Сињорија му поред бродова што их је

¹⁾ Cons. dei X. *Communicate*, filza 3, деп. из Напуља од 12 дек. 1606 (Ркп. у Млет. Држ. Архиву).

²⁾ Sen. secr., *Deliberazioni Roma*, Reg. XV, 195, одл. сенатска од 15 дек. 1606 (Ркп. тамо).

³⁾ *Ibid.*, 195, 196; *Cornet*, 185, у примедби.

већ имао под својим заповедништвом, упути још десет наоружаних барака с наређењем да их употреби против Ускока, против којих се, у главном, имао концентрисати сав рад на мору, пошто је од њих, за тај мах, имало највише опасности.¹⁾

Ово сенатско наређе имало је у виду само заједничку акцију Ускока са папистима и Шпанцима, али је Контарини, сем тога, обратио пажњу и на обичне излете ускочке, јер им се надао због недавно сређеног уговора о миру између Ћесара и Порте, по коме Ускоци више нису смели излетати у турске крајеве нити пленити султанове поданике, због чега ће, тражећи одушке, нападати на млетачке поданике. Зато Контарини узе да изврши сенатско наређење и призвавши капетана против Ускока нареди му да са својим галијама и наоружаним баркама иде ближе ускочкој обали и да у Сењ пошље уходе, који ће се уверити колико је у истини вест што ју је Сињорија добила из Напуља, а сâм отпоче трагати по Далмацији за онима што раде с Ускоцима, папистима и Шпанцима, па зећи притом да се Ускоци не прокраду и да не учине какву штету.²⁾ Али Ускоци остадоше на миру и крајем 1606 и почетком 1607 године, и то не због ових млетачких припрема већ што су им те године власти пајоштрије биле забраниле сваки излет и сваки изгред.

За некретање Ускока Сињорија је имала захвалити Ћесару, надвојводи и нарочито барону Кислу. Она је првој двојици имала захвалити стога што су они, настојавајући ревносно од половине 1606 године да с Портом пошто по то среде мир, спречавали сваки изгред ускочки, да не би отежали преговоре, а касније, кад је овај сређен 11 новембра те године, и кад је у њ ушао један нарочит члан, којим се обостраним поданицима забрањивао гусарски рад на штету других,³⁾ постарали су се да одрже уговор у сили, те опет нису хтели допустити Ускоцима да обнове свој ранији рад. Кислу пак Сињорија је имала бити

¹⁾ *Cornet*, 185.

²⁾ *Sen. secr., Disp. del Cap. nel Golfo*, деп. капетанова од 17 дек. 1606 из Задра (Ркп. у Млет. Држ. Архиву).

³⁾ *Noradounghian Gabr., Recueil d'actes internationaux de l'Empire Ottoman*, tom I, 104.

захвална што је марљиво извршивао наредбе добијане из Прага и Граца, и што је, чим би чуо да Ускоци хоће на какав излет, забрањивао и силом их спречавао у томе. Тако кад му је почетком јануара 1607 године стигла вест из Сења да се Ускоци, нагнани невољом, спремају на излет у турске крајеве морем, одмах је послао једног комисара у Сењ, који је стигавши тамо призвао сењског капетана и све ускочке војводе и наредио им да ништо не воде Ускоке у плен нити да их пуштају саме, затим је извукао све барке на суво и добошем објавио надвојводину наредбу, којом се како плаћеним Ускоцима тако и вентуринима забрањује чинити излете у турске крајеве под претњом да ће пасти у немилост код Ћесара и бити кажњен смрћу. И то је имало успеха, јер Ускоци послушаше, и ако су били у највећој оскудици, без свих потреба за живот.¹⁾

И Сињорија видевши колико јој у погледу Ускока на руку иде рад надвојводин и Кислов, а помишљајући на предохрану од каснијих изгреда ускочких, јер ни сама није веровала да ће то бити дуго, поново покуша да придобије Ускоке у службу млетачке републике. Јер како Ускоци после закљученог уговора о миру између Ћесара и Порте не могаху више упадати у турске крајеве, а вентурини нису могли опстати без пљачке, она је оправдано мислила да ће ови морати поћи у пљачку, и да је према томе боље примити их у службу него подносити штете од њих. Сем тога она је непрестано имала на уму свој заоштрен однос с папом и рад напуљског вице-краља, и веровала је да може доћи до рата, кад папа није хтео одговорити на њена попуштања што их је још могла учинити а да не окрњи своју слободу и да не понизи своје достојанство, па се морала оружати. А зато би јој добро дошли Ускоци вентурини. Стога је 15 јануара 1607 године наредила главном провидуру далматинском, да, кад је већ ступио у везу с некима од ускочких првака, пође један корак даље и да у млетачку службу најми што више Ускока. И да би овај имао што више успеха, Сињорија

¹⁾ Sen. secr. *Disp. dei rett. e prov. in Dalm. ed Alb.*, у деп. гл. пров. далм. од 15 јан. 1607 и у прилогу деп. гл. пров. далм. од 20 јан. 1607 (Ркп. у Млет. Држ. Архиву).

му даде право да раније поданике млетачке, одбегле међу Ускоке, може ослободити казне изгнанства и других, због којих не смеју у домовину с тим да је извести о сваком појединцу, како би Сенат донео одлуку о поништају сваке раније пресуде. Још уз то Сињорија нарочито нагласи провидуру Контаринију да мотри на многе поверенике папине и шпанске по далматинским градовима, од чијег рада прети велика опасност млетачким интересима.¹⁾

Али као што млетачке припреме против обичних ускочких излета не би биле довољне да их спрече, тако ни млетачки кораци, којима се тежило да се омете ускочка веза са папистима и напуљским двором, били би узалудни и Ускоци би били врло опасни по Млечиће, да је наступио рат између републике и папе или да су се Шпанци озбиљно латили намеравањем похода против Арбаније, Котора и Клица. Али шпански двор, још неспреман за рад на покрету хришћана на Балканском Полуострву против Турске, одгоди то питање; напуљски вице-краљ, наишавши на неке незгоде, напусти мисао о заузимању Клица и о заједничком раду с Ускоцима на штету млетачке републике; а посредовањем француског краља сукоб између млетачке Сињорије и папе би изравнат. И тако, што млетачка Сињорија није могла постићи сама, донеше прилике. Те прилике отклонише и опасност од Ускочког Питања, опасност какву је Сињорија замишљала да ће је бити, да је Ускочко Питање постало саставни део оних других двјау, на којима су у току 1605 и 1606 године радили Шпанци.

Што пак није било ништа од заједнице у раду Ускока и Шпанца и од ускочког напада на Клис, највише је допринела неодлучност вице-краља напуљског и његово попоклањање веће пажње везама с војводом Грданом и раду у Арбанији, од чега још није могло бити ничег озбиљног. А неодлучност код вице-краља наступи због необавештености и наговора лица која су била противна радницима што су радили на везама са Ускоцима, а највише пегдашњег хварског бискупа Чедулинија. Овај је раније, као хварски бискуп, био један од најглав-

¹⁾ Sen. secr., *Deliberazioni Roma*, Reg. XV, 215., одлука сенатска од 15 јан. 1607 (Ркп. тамо); в. и *Cornet*, 192, 193.

нијих посредника између Рима и главара српских и арбанаских пред напад на Клис 1596 године, те је због тога морао напустити Корчулу и уклонити се у Италију, где је потом постао бискупом у Маси. И по одласку у Италију Чедулини је важио као одличан познавалац питања о покрету хришћана потчињених Турцима. Отуда кад је ово вице-краљ напуљски радио на питању заузимања Клиса помоћу Ускока, призвао га је к себи и затражио његов суд. Чедулини се одазва позиву. Али нешто из суревњивости према главном раднику на том питању, према кавалеру Бртучевићу, према коме је био рђаво расположен, а нешто што је хтео спасти вице-краља једне авантуре, изјави овоме нека се окане тог посла из два разлога: прво, што ће млетачка Сињорија омести сваки сличан покушај силом, као што је омела и покушај с Клисом 1596 године, и друго, што се не треба предавати илузијама, да се Клис може заузети изненадним нападом, јер зато што ће Ускоке у овом предузећу помагати шпански краљ, Турци ће бити много пажљивији, више ће чувати своје међе и обале, ојачаће посаду у Клису, док ће с мора онемогућити рад Мурат Раис, који се са бродовљем налази на стражи и чува обале Арбаније, са којих ће лако полетети на ову страну. И вице-краљ послуша тај савет те призва Бртучевића и једног ускочког изасланика што беше стигао у Напуљ, саопшти им како за овај мах не мисли ништа предузимати, захвали првом, а другог обдари златним ланцем и са стотину шкуда, па их затим отпусти обојицу.¹⁾

Док се пак овако на једној страни разбила пројектована заједница у раду Ускока и Шпанаца против млетачке републике, краљ француски трудио се да преко својих посланика у Риму и Млечима увери папу и Сињорију како се треба измирити, пошто од њихова сукоба имају користи једино Шпанци, који теже да постану господари целе Италије. И савети француског краља донеше плода. Мир је био закључен. Али и пре тога, још кад је његово посредовање створило терен за повољне

¹⁾ Sen. secr., *Dispacci, Napoli*, у Долчијевој депеши од 27 дек. 1606 (Ркп. тамо).

преговоре, престала је потреба за оружање на обема странама, па је престала и потреба код папе и код млетачке Сињорије за најам Ускока у њихову службу.

На тај начин Ускочко Питање, коме су противници млетачке републике, увлачећи га у друга крупнија питања и стварајући га саставним делом других којима се ишло на штету републике, хтели у току 1606 године дати друкчији вид од дотадашњег, док се међутим Сињорија старала да га због тога дефинитивно реши, па кад то није могла, гледала је да бар не добије карактер какав су му хтели дати њени противници, у почетку 1707 године задржало је свој ранији вид. Према ономе какво је било Ускочко Питање у току 1605 и 1606 године, у почетку 1607 године оно је измењено, али врло мало. Измене у њ унели су житва-торошки мир, закључен између Ћесара и Порте 11 новембра 1606 године, и споразум између главног провидура далматинског Контаринија и барона Кисла у мају 1606 године. Али, као што рекосмо, те су измене биле веома мале. Оне нису биле ни битне нити од трајне вредности, јер за Ускоке и мир закључен између Ћесара и Порте и споразум закључен између Контаринија и Кисла били су акти без вредности, због односа у коме су се Ускоци налазили према Ћесару и надвојводи. Ускоци су били добровољна одбрана крајине и бесплатни браниоци Ћесарева Приморја, били су и даље остављени сами себи, да се сами старају за свој живот. Отуда, као што су и раније, у сред мира између Ћесара и Порте, и поред толиких и усмених и писмених споразума између Ћесара и надвојводе с једне и Сињорије с друге стране, вршили свој гусарски занат на штету и Порте и Сињорије, тако су учинили и после овог мира и споразума, и то у толико јаче, у колико се Сињорија више старала да их истреби.

Узроци за такав ускочки рад нису били у погоршаним односима између Ћесара на једној и Сињорије и Порте на другој страни. На против, између њих владао је мир. Али као што је и на другим странама дуж међе турске и Ћесарске, турске и млетачке, и млетачке и Ћесарске било сукоба и обостраног пљачкања, тако је било и на овој страни према Ускоцима, само овде у много

већој мери зато што је Ускоке на то нагонила прека потреба. Јер после уговора о миру између Ћесара и Порте и споразума између Контаринија и Кисла, у Сењу остадоше и плаћени Ускоци и вентурини, ну како је плаћа првима била јадна и неуредно се издавала, а други је нису имали ни толико, међутим потребе за живот толиких људи, свиклих на вечито ратовање и гусарење, беху велике, а не могаху се ниоткуда нахранити, то им је пљачка и даље остала као једини извор. Зато Ускоци, после малог застоја, наставише свој рад 1607 године, продужише гусарити по мору и улетати у турске крајеве сувим, те кад при том наиђоше на отпор код Турака и Сињорије, напрегоше своју снагу и ступише у један формалан рат са непријатељима својим. Због таквог рада ускочког Сињорија и Порта жалише се Ћесару, подносише протесте, претише, оружаше бродове, постављаше страже и трошише велике своте новаца, да угуше једну шаку необузданих Ускока, на које су се често пута љутили надвојвода и Ћесар, па и казнама прибегавали, каткад оштрим, али се нису никако могли помирити с мишљу да их уклоне из Приморја. У предговорима с Портом и са Сињоријом и Ћесар и надвојвода остадоше заштитници Ускока, ма да су од њихова рада имали незгода, јер тешко беше наћи бољих бесплатних бранилаца Приморја него што су били Ускоци.

ПУЧЏНИН КАО ВЛАСТЕЛИН.

МОЛИЈЕРОВА КОМЕДИЈА У ПЕТ ЧИНОВА.

Превео

С. МАТАВУЉ

(Свршетак.)

—Ф—

Четврти чин.

—
Појава I.

Журден, Доримена, Доранг, три певача, слуга.

Доримена. — Ово је, Доранте, прави царски обед!

Журден. — Претерујете, госпођо! Ја бих желео да је гозба достојнија вас. (Сви, осим слуге, седају за сто.)

Доранг. — Господин Журден право каже, маркизо. Ја сам му захвалан што га замењујем у домаћинским дужностима, а слажем се с њим, да оваква гозба није вас достојна, али није ни чуда, јер ја сам је паредио, а ја сам слаб зналац у томе, те мора бити недостатака! Друго би што било да се у ову работу умешао неки од наших пријатеља, на пример Дамис! Е, онда би све било одабрано, све по правилима елеганције и куварске вештине! Сам Дамис, да би вас уверио о својој великој вештини, величао би вам разна јела; говорио би вам о руменој погачи, која рушти под зубима; о старом вину, које је мало трпко; о овнујској плећки окићеној першуном; о белој норманској телећој печеници, која има укус бадем-

скога теста; о јаребицама необична мириса, итд. А пошто конац дело краси завршио би са снажним буљоном, са угојеним ђураном, окићеним голупчићима, овенчаним лукцем и салатом... али, ја признајем своју невештину и понављам речи господина Журдена: ја бих хтео да је газба достојнија вас!

Доримена. — На све те комплименте, ево, одговарам једући, као што видите.

Журден. — Ах, дивне ли руке имате, госпођо!

Доримена. — Руке су ми обичне, господине Журдене, али сте хтели похвалити дијаманат, који је пре-
красан!

Журден. — Не, госпођо! Боже сачувај да бих ја о њему говорио. То би било простачки! У осталом, дијаманат није бог зна шта.

Доримена. — Како? Вама се не свиђа?

Журден. — Ах, ви сте сувише добри.

Дорант. — (Давајући знаке Журдену. Слугама). — Сипајте вина господину Журдену и овој господи, која ће нам учинити љубав, те отпевати једну винску песму.

Доримена. — Добро јело најбоље је зачинети лепом песмом. Ја сам баш дивно угошћена!

Журден. — Не онако, као што...

Дорант. — Господине Журдене, слушајмо сад песму! Што ћемо од певача чути, биће лепше него што бисмо ми могли казати!

Први и други певач са чашама у руци.

Наспите, Филесо, мало, да почнемо редом пити!
Из ваших ће руку вино ватреније нама бити!
Та ви њему, оно вама, неку тајну силу даје!
И ја видим, о Филесо, да вас све то више љубим,
Па нек онда и у вашим грудма исте жеље таје,
Узајамност вечно траје!

Кад додирне усне ваше, вино чудне сласти прима,
А и ваша уста буду новим чаром преливена!
Ох обоје у мом срцу жарку жељу изазива:
Да ми душа вазда буде тим напитком опијена!
Па нек онда и у вашим грудма исте жеље таје,
Узајамност вечно траје!

Други и трећи певач заједно.

Пијмо, драги пријатељи, пијмо!
 Време хитро томе нас позива,
 Јер живот ће брзо да нам мине.
 Па бар нек се тренутак ужива!

Кад смрт дође, збогом вино тада!
 Збогом и ти, о љубави слатка!
 Пијмо, драги пријатељи, пијмо!
 Похитајмо, срећа нам је кратка!

Оставимо глуше нек разложе
 О истинској срећи у животу,
 Мудровање наше нека буде:
 У бокали' који срећу пуде.

Ако имаш блага, знања, славе,
 То су само тешке бриге за те!
 Али, ако умеш добро пити,
 Само тада можеш срећан бити!

Сва тројица заједно.

Вина, момче, вина дај, нек се само пије!
 Док не кажем: „доста је“, нек престало није.

Доримена. — Дивно! Лепше се певати не може.
 Дивно!

Журден. — Ја, госпођо, видим нешто дивније од све
 те дивоте.

Доримена. — Е, господин Журден је галантнији него
 што сам могла мислити.

Дорант. — А да шта ви мислите, госпођо?

Журден. — Ах, камо среће да маркиза мисли о мени,
 као што бих хтео!

Доримена. — Шта још?

Дорант (Доримени). Ви га не познајете.

Журден. — Познаће ме кад јој буде по вољи.

Доримена. — Ох, бежим!

Дорант. — О г. Журден је велик домишљан! . . . Ама
 пазите. Али, гле, он једе сваки комад који сте дотакли.

Доримена. Господин Журден ме заноси.

Журден. — Ох, кад бих могао занети ваше срце.

Појава II.

Пређашњи, Журденова.

Журденова. — Е, гле, овде је весело друштво, које ми се доиста није надало! Дакле си стога толико нављивао да обедујем код моје сестре! Доле нађох глумиште, овде гозбу. — прави пир! Тако дакле, трошиш своју имовину, тако се, дакле, госте госпође, кад жене није! И сиремаш им музике и комедије, а мене шаљеш ван куће!

Дорант. — Шта хтедoste да кажете тим, госпођо — Журден? Како сте могли и помислити, да се ми гостимо о трошку вашег мужа и да је он позвао госпођу? Знајте да ја све ово чиним, а господин Журден уступио нам је кућу! Дакле, требало би да мало боље промислите о стварима, о којима говорите:

Журден. — Да, безочнице! Господин граф части госпођу, која је одлична личност, а мени су учинили част што су изабрали моју кућу и што су ме позвали у друштво.

Журденова. — То су све приче, а ја знам, што знам.

Дорант. — Госпођо Журден узмите боље наочаре.

Журденова. Не требају ми, господине, ја и без њих добро видим! Одавно видим све, а нисам глупа! Срамота је за вас, властелина, што идете на руку моме мужу у његовим глупостима. А од вас, госпођо, нити је лепо, ни часно, што уносите немир у туђу кућу, што допуштате, да се мој муж заноси за вама.

Доримена. — Шта све ово значи? Тако се ви Доранте титрате са мном и излажете ме глупим прекорима ове настране жене! (Одлази).

Дорант (Потече за њом). — Маркизо! Маркизо! Куда ћете?

Журден. — Госпођо! Господине графе, оправдајте ме и настојте да је поново доведете! (Дорант одлази).

Појава III.

Журден, Журденова, слуга.

Журден. Ах, безочна жена, ето твога посла! Дираш ми у образ пред светом и тераш из моје куће угледне особе!

Журденова. — Стало ми је за њихову угледност:

Журден. — Не знам шта ме задржава, проклетнице, да ти не разбијем главу једним од ових судова. (Слуге износи сто).

Журденова. — Не бојим те се. Ја браним своја права и уверена сам, да ће све жене бити на мојој страни! (Одлази).

Журден. — Добро чиниш што се уклањаш испред моје срце!

Појава IV.

Журден. — Врати се баш у несрећан час, кад се осећах кадар за свашта, кад бејаш духовит као никад до сад! . . . Шта је то?

Појава V.

Журден, Ковијел (прерушен као старац Турчин).

Ковијел. Господине, не знам имам ли част, да ме познајете?

Журден. — Не познајем вас, господине!

Ковијел. — А ја памтим кад сте били оволишни. (Показује руком).

Журден. — Мене толишног?

Ковијел. — Вас, дабогме. Та били сте дивно дете и све су вас госпође узимале у наручје и љубиле.

Журден. — Мене љубиле?

Ковијел. — Ја сам био велики пријатељ покојнога господина вашег оца.

Журден. — Покојнога господина мога оца?

Ковијел. — Да! Е то је био честит властелин.

Журден. — Како рекосте?

Ковијел. — Рекох, да је био честит властелин.

Журден. — Мој отац?

Ковијел. — Да!

Журден. — Ви сте га добро познавали.

Ковијел. — Зацело.

Журден. — И знали сте га као властелина?

Ковијел. — Без сумње!

Журден. — Ето, видите, какав је свет!

Ковијел. — Што?

Журден. — Има лудака, који тврде, да је мој отац био трговац.

Ковијел. — Ваш отац трговац? То је клевета! Он се, додуше, разумевао у ткањима, у свили и у скерлету, а како је био љубазан и услужан, он је често куповао те ствари и давао их пријатељима за новац.

Журден. — Веома ми је мило што се познадосмо, јер ви ћете посведочити, ако устреба, да је мој отац био властелин.

Ковијел. — Устврдићу то пред целим светом!

Журден. — Бићу вам захвалан! Шта вас је управо довело к мени?

Ковијел. — Након познанства са покојним господином вашим оцем честитим властелином, као што рекох, ја сам прошао готово цео свет.

Журден. — Цео свет!

Ковијел. — Тако је!

Журден. — Ја мислим да је то далеко!

Ковијел. — Далеко, богме! Данас је четврти дан од кад сам се вратио, а како ми је на срцу све што се вас тиче, долазим да вам донесем најмилију вест.

Журден. — Какву вест?

Ковијел. — Чули сте да се у Паризу налази султанов син?

Журден. — Нисам то чуо!

Ковијел. — Је ли могуће? Султановић је овде са великом и сјајном пратњом те је све поврело да га види. У опште дочекан је као што доликује великом господину.

Журден. — Вере ми, ништа о томе знао нисам!

Ковијел. — А што је за вас најзнатније, султановић се заљубио у вашу Лусилу.

Журден. — Султановић!

Ковијел. — Да! И жели да вам буде зет!

Журден. — Мој зет син падишин?

Ковијел. — Да, син падишин ваш зет! Кад сам га походио, а како и потпуно разумем његов језик, између осталог, рече ми: „*Аксијам крок солер они Алах мустаф гиданум аманахем варахини осер карбулат*“. А то значи: јеси ли видео једно лепо младо чељаде, кћер господина Журдена, париског властелина?

Журден. — Тако ме назвао султановић?

Ковијел. — Тако! А кад му ја одговорих, да вас познајем и да сам видео вашу кћер, он додаде: „*Ах, марабаба сахем*“, што значи: ах, како сам се заљубио у њу!

Журден. — Дакле, *марабаба сахем*, значи: како сам се заљубио у њу!?

Ковијел. — Да.

Журден. — Вере ми, добро сте учинили што сте ми то превели, јер се сам никад не бих домислио, да *марабаба сахем*, значи: како сам се заљубио у њу! Е, на диван је турски језик.

Ковијел. — Лепши много него што се мисли! Знате ли, например, шта значи израз: *какаракамушен*?

Журден. — *Какаракамушен*? Не, разумем.

Ковијел. — То значи: мила моја душо!

Журден. — *Какаракамушен*, значи: мила моја душо?

Ковијел. — Да!

Журден. — Чудно заиста! *Какаракамушан*, моја мила душо! Ко би се икад томе досетио! Не могу да се оразумем!

Ковијел. — Елем да свршим што ми је поверено, ја сам султановићев поклицар, те у његово име, просим руку ваше кћери! А да би имао таста према себи наумио је да вас произведе у чим *мамамушија*, што је високо достојанство у Турској.

Журден. — *Мамамуши*!?

Ковијел. — Да. То од прилике, значи: велики витез. Као што знате, у старо време, витезови су... овај... они су... Еле, нико није племенитији од *мамамушија*! Ви ћете бити упоредо са највећим достојанственицима у Турској.

Журден. — Султановић ми чини велику част! Будите добри те ме одмах водите к њему, да му изразим своју дубоку захвалност!

Ковијел. — Не треба! Он ће сад к вама.

Журден. — Он к мени?

Ковијел. — Да. И донеће све што треба за церемонију, којим ћете бити произведени у ново достојанство.

Журден. — Боме, то брзо иде!

Ковијел. — Љубав му не да одмора!

Журден. — Једино ме доводи у неприлику што је

моја кћи упорна, — заноси се за неким Клеонтом, те се заклела, да неће поћи ни за кога другог!

Ковијел. — Предомислиће се кад види султановића. Сем тога, баш чудним случајем, султановић доста наликује на тога Клеонта, кога су ми показали. Дакле, љубав њена према Клеонту, лако ће прећи на султановића! . . . Неко долази! А, он је!

Појава VI.

Пређашњи, Клеонт (прерушен као турски велможа) *три пажа* (носећи његов плашт).

Клеонт. — *Амбузахим оки бораф, Жордина, сала-малеки!*

Ковијел (Журдену). — То значи: „господине Журдене, желим, да целе ове године ваше срце буде расцветано као ружино стабло!“ Видите, тако ките Турци, кад хоће да буду љубазни.

Журден. — Кажите да сам покорни слуга његову височанству!

Ковијел. — *Каригар камбото устин мораф!*

Клеонт. — *Устин јок катамалеки басум базе алах моран!*

Ковијел. — Каже: нека вам Бог да снагу лавовску и опрезност змијску.

Журден. — Његово турско височанство чини ми највећу част, и ја му желим сваки напредак.

Ковијел. — *Оса бинамен садок бабали оракаф урам!*

Клеонт. — *Белмен!*

Ковијел. — Султановић вас моли, да сместа пођете с њим, ради церемоније, како би одмах за тим могао видети вашу кћер и уговорити свадбу.

Журден. — Све је то рекао у две речи?

Ковијел. — Све! Такав ти је турски језик, који много казује у мало речи! Дакле, идите одмах. (Одлазе сви сем Ковијела).

Појава VII.

Ковијел. — Ха-ха-ха! О, чуда над чудима! О, лаковерна сметењака! Баш да је учио своју улогу у овој лакрдији не би је боље приказивао! Ха-ха-ха!

Појава VIII.

Ковијел, Дорант.

Ковијел. — Молим вас, господине, да нам сместа помогнете у једном послу, који се већ почео вршити.

Дорант. — А, ти си то, Ковијеле? Ко би те познао? Што си се тако прерушио?

Ковијел. — Видите ли какав сам? Ха-ха-ха!

Дорант. — Чему се смејеш? Шта је?

Ковијел. — Смејем се заиста смешној ствари, господине!

Дорант. — Ну?

Ковијел. — Могли бисте се домишљати до века, а не бисте погодили како вам се мајсторијом служимо, да приволимо господина Журдена, да да своју кћер за мога господара!

Дорант. — Не погађам доскочицу, али верујем да ће успети, пошто си је ти предузео.

Ковијел. — Знам, господине, да вам је оно божје марвинче познато.

Дорант. — Обавести ме о чем се ради?

Ковијел. — Молим вас одмакните се мало, да начините места онима што долазе! Видећете један део глуме, а остало ћу вам испричати.

Појава IX.

*Турска церемонија.**Муфтија, дервиши, Турци, муфтијеви помоћници, певачи, играчи.**Међу њима Журден.*

Балет. — Шест Турака, два и два, уз пратњу музике долазе на позорницу, носећи три ћилима. Пошто одиграју неколико фигура, дигну високо ћилимове, испод којих остали Турци пролазе певајући, па се поређају на обе стране позорнице.

За тим простру ћилимове и клекну на њих. Муфтија и дервиши остану стојећи између њих, те, докле муфтија, бекелећи се и превијајући се, призива, докле остали Турци метанишу вичући: *Алах, увеќбер!* Од једном, поустају сви, а двојица доводе Журдена, који је за то време, у турској ношњи, обријане главе, без чалме и сабље, стојао одвојен.

Појава X.

*Сви поменути.**Муфтија* (окренув се Журдену, пева):

Се ти сабир,	Ми спар муфти,
Ти распондир:	Ти ки спар си?
Се нон сабир,	Нон интендир;
Тазир, пазир.	Тазир, пазир.*)

(Двојица дервиша одводе Журдена).

Појава XI.

*Сви поменути.**Муфтија.* — Диче, Турки, ки стар киста? Анабати-ста, анабатиста?*Турци.* — Јок!*Муфтија.* — Цвинглиста?*Турци.* — Јок!*Муфтија.* — Кафта?*Турци.* — Јок!*Муфтија.* — Хусит? Мориста? Фрониста?*Турци.* — Јок! Јок! Јок!*Муфтија.* — Јок! Јок! Јок! Стар пагап?*Турци.* — Јок!*Муфтија.* — Лутеран?*Турци.* — Јок?*Муфтија.* — Пуритан?*Турци.* — Јок!*Муфтија.* — Брамин? Мофин? Цурин?*Турци.* — Јок! Јок! Јок!*Муфтија.* — Махометан?*Турци.* — Еј, валах! Еј, валах!*Муфтија.* — Комо шамара? Комо шамара?*Турци.* — Журден, Журден!

*) Те две строфе, које муфтија пева, састављене су у тако званом франачком језику, који је мешавина из талијанскога, шпанскога, португалскога итд. У томе жаргону глаголи се употребљавају само у неодређеном начину, као што их употребљавају и африкански црнци у француским колонијама. Ево, шта значе горњи стихови: „Ако знаш, одговарај; ако не знаш, ћути. Ја сам муфтија. А ти, ко си? Не разумеш ли ме; ћути!“

Муфтија: Де Журдина, пер Журдина,
Ми прегар, сера е матина.

Волер Фар ун паладина
Де Журдина, де Журдина;
Дар пурбаита, е дар скарина,
Кои галера, е бригантина,
Пер дефендер Палестина.

Мохамета, пер Журдина;
Ми прегар сера е матина.

(Окренув се Турцима):

Стар бон Турко Журден?

Турци. — Еј, валах! Еј, валах!

Муфтија (играјући и певајући). Ха ла ба! ба ла шу! ба
ла ба! ба ла да!

Турци. — Ха ла ба! ба ла шу! ба ла ба! ба ла да!

Појава XII.

Турци певају и играју.

Други излазак балета.

Појава XIII.

Сви пређашњи и муфтија.

Муфтија улази са големом чалмом, у коју је заденуо четири или пет врста запаљених свећа; за њим улазе два дервиша са високим и шиљастим капама, у којима такође гори по једна свећа, уносе велику књигу; за њима друга два дервиша уводе Журдена и нареду му да клекне на сред њилима и да се подупре на руке; на леђа Журденова, која служе као налоња, расклоне књигу; муфтија мрштећи се и брбљајући којешта, прелистава књигу и чешће удара по њему; најпосле муфтија подигне руке више главе и узвикне: „Ху!“ На тај узвик сви околии метанишу, вичући: ху, ху, ху!

Журден (пошто му дигну књигу с леђа исправљајући се). — Уф!

Муфтија (Журдену). — Ти нон стар фурба?

Турци. — Но, но, но!

Муфтија. — Нон стар форфанта?

Турци. — Но, но, но!

Муфтија. — Донан турбанта!

Турци: Ти нон стар форба?
 Но, но, но!
 Нон стар форфанта?
 Но, но, но!
 Донар турбанта.

Трећи излазак балета.

Турци уз музику обавијају Журденову главу чалмом.

Муфтија (пружајући Журдену сабљу):

Ти стар нобиле, нон стар фабола,
 Пиљар шабола.

Турци (вадећи из корица сабље).

Ти стар нобиле, нон стар фабола
 Пиљар шабола.

Четврти излазак балета.

Турци (играјући око Журдена ударају га ритмично плешти-мице сабљама).

Муфтија: Дара, дара,
 Бастонара.

Турци: Дара, дара,
 Бастонара.

Пети излазак балета.

Турци (играјући око Журдена ударају га ритмично штаповима).

Муфтија: Нон тенер хонта
 Квеста стар л' ултима афронта.

Турци: Нон тенер хонта
 Квеста стар л' ултима афронта.

Муфтија поново започне призивања. Дервиши, са знацима великог поштовања, придржавају га; после тога Турци певајући и играјући одлазе и одводе Журдена.

П е т и ч и н.

Појава I.

Журденова, Журден (у турском оделу).

Журденова. Помагај Господе, шта је то? Какав си то? Спремаш ли се у маскаре, шта ли? Јесу сад месојеђе? . . . Говори, човече, шта је то с тобом? Ко те је тако накарадио?

Журден. Гледај ти како једна безочница говори једном *мамамуши!*

Журденова. — Шта? Ко ме?

Журден. — Да. Треба да ми говориш са више поштовања, јер ја сам постао *мамамуши!*

Журденова. — Какав те *мамамуши* снашао? Шта је то?

Журден. — Кажем ти, да сам ја *мамамуши!*

Журденова. Каква је то животиња?

Журден. — У нашем језику *мамамуши* значи: витез! *баладен!*

Журденова. — *Баладен!* Зар у твојим годинама да будеш члан балета!?

Журден. — Да, грдне незналице. Ја сам рекао: „*баладин*“, а то је достојанство, на које су ме подигли у церемонији.

Журденова. — Каквој церемонији?

Журден. — *Махомета цер Жордина!*

Журденова. — Шта је то, опет?

Журден. — „*Журдина*“ значи „*Журден!*“

Журденова. — *Журден!* Па шта онда?

Журден. — *Волер фар ун паладина де Жордина!*

Журденова. — Како?

Журден. — *Дар турбанта кон галера!*

Журденова. — Шта је све то?

Журден. — *Цер дефендер Палестина!*

Журденова. — Говори да те разумем!

Журден. — *Дара, дара, бантопара!*

Журденова. — Је ли то козарски језик?

Журден. — *Нон тенер хонта, квеста стар л' ултима осфронта!*

Журденова. — Буди Бог с нама, шта булазниш?

Журден (пева и игра).

Ху-ла-ба,
Ба-ла-шу!
Ба-ла-ба
Ба-ла-да! (Посрне и падне).

Журденова. — Куку мени, полудио ми је муж!

Журден (устане и бежећи). — Ђути насртљива жено!
Поштуј господина мамамуши! (Одлази).

Журденова. — Збиља је шенуо памећу? Трчим да га спречим да не изиде из куће. (Опазивши Доранга и Доримену).
А, ево наших упропаститеља! На све стране беда! (Одлази).

Појава II.

Дорант, Доримена.

Дорант. — Да, госпођо, видећете заиста забавне ствари. Не верујем да би се на свету могао наћи луђи човек! Сем тога, госпођо, треба да помогнемо Клеонту и да пристанемо уз ову маскараду; он је честит човек, те заслужује да се заузмемо на њега!

Доримена. Ја га ценим; заслужује да буде срећан.

Дорант. — Сем свега, госпођо, имаћемо балет по нашем укусу. Хоћу баш да видим, хоће ли успети моја наснова!

Доримена. — Опазила сам да се спрема нешто раскошно, а ви знате да то мрзим! . . . Да, хоћу најпоследне да станем на пут вашем расипању те сам одлучила да се венчамо што пре. Друге помоћи нема, а кад се човек ожени, све то престаје!

Дорант. — Ах, госпођо! Јели баш истина да сте, мене ради, дошли до те благе одлуке?

Доримена. — Само да вас спасем од пропасти! Иначе, уверена сам, да би наскоро остали без новчића!

Дорант. — Како сам вам захвалан, госпођо, што се бринете за моју имовину! Она ће бити и ваша, као што је и моје срце, те ћете се служити њима, како вам буде драго!

Доримена. — Служићу се како ваља и вашим добром и вашим срцем човека! Дивна је лика, заиста!

Појава III.

Пређашњи, Журден.

Дорант. — Господине, маркиза и ја похитасмо да вам честитамо ново достојанство као и веридбу ваше кћери са султановим сином.

Журден (клањајући се по турски). — Господине, желим вам снагу змијску и опрезност лавовску!

Доримена. — Особито ми је мило, господине, што сам међу првима, који вам могу честитати високи чин, до кога сте се попели!

Журден. — Госпођо, желим, да ваша ружа буде цветала целе године! Неизмерно сам вам захвалан што учествујете у почастима које ми стижу. Такође ми је мило, што вас опет видим под својим кровом, те вас молим да опростите због оне настраности моје жене!

Доримена. — То су ситнице! Не могу јој замерити што јој је ваше срце драгоцено, — није чудо што јој љубав према таком човеку може надахнути страховање!

Журден. — Моје срце потпуно вама припада!

Дорант. — Као што видите, маркизо, господин Журден није од оних људи, које срећа заслени, те он у својој величини још признаје своје пријатеље!

Доримена. — То је знак племените душе!

Дорант. — Где је његово турско височанство? Као ваши пријатељи, желимо, да му се поклонимо!

Журден. — Ето га, где иде! Послао сам по Лусилу, да их заручимо!

Појава IV.

Пређашњи, Клеонт (у турској ношњи).

Дорант (Клеонту). — Височанство, као пријатељи господина вашег таста, дођосмо да вам се поклонимо и да уверимо ваше височанство о нашој најпонижнијој оданости!

Журден. — Где ли је тумач, да зета обавестимо ко сте и да му преведе ваше речи? Видићете да ће вам одговорити, а говори дивно турски! Куд га је белај однео? (Клеонту). Струф, стриф, строф, страф! Ово је гранде сењоре! Мадама је гранда дама, гранда дама! (Видећи да га

Клеонт не разуме). Ах! (Клеонту показујући Доранта). Француски мамуши! (Показујући Доримену). Мадама франка мамамушица! Јасније говорити не могу! Срећом ево тумача.

Појава V.

Пређашњи, Ковијел (у турскоа одељу).

Журден. — Где сте ви? Без вас не можемо речи разумети. (Показујући Клеонта). Реците му, да су господин и госпођа знатне особе и моји пријатељи, и да су дошли поклонити му се. (Доримени и Доранту). Видеће те, како ће вам одговорити!

Ковијел. — *Алабала крочијан акаи борамалабамен!*

Клеонт. — *Каталекки тубал урин сотер амалухан!*

Журден (Доримени и Доранту). — Чујете ли, а?

Ковијел. — Височанство жели, да сваки напредак ороси градину вашег дома!

Журден. — Јесам ли вам рекао, да говори турски?

Доримена. — Заиста прекрасно!

Појава VI.

Пређашњи, Лусила.

Журден. — Приђи, кћери моја, приђи и пружи руку господину, који нам чини част просећи те за жену.

Лусила. — Шта велите, оче? Шта хоћете? Каква је то шала?

Журден. — Не, не, није шала, него најозбиљнија и најчаснија прошевина, која ти се могла пожелети, (Показујући Клеонта). Ово је човек, кога ти намењујем за мужа!

Лусила. — Мени, оче!

Журден. — Да, теби! Дај му руку и захвали Богу за своју срећу!

Лусила. — Нећу да се удајем!

Журден. — А ја, твој отац, хоћу да се удаш.

Лусила. — Ништа од тога бити неће!

Журден. — Ах, колико речи! Кажем ти, него подај му руку.

Лусила. — Не, оче; већ сам вам једном рекла, да нема те силе, која би ме нагнала да пођем за другог кога, сем за Клеонта! Пре бих сама себе. . . . (Познавши Клеонта).

Оно . . . истина . . . ви сте мој отац, те треба да будем послушна, зато ћу учинити по вашој вољи.

Журден. — Е, у добри час сети се своје дужности! Хвала Богу, кад могу рећи, да имам послушну кћер.

Појава VII.

Пређашњи, Журденова.

Журденова. — Шта је ово? Шта чујем? Кажу, да хоћеш да удаш нашу кћер за некаку поккладну додолу?

Журден. — Ђути, насртљивице! Ти у свашта уплећеш своје настраности, а нема начина да те човек оразуми.

Журденова. — Тебе није могуће оразумити, него из једне лудости прелазини у другу! Шта си наумио? Шта ће ова шарена гомила око тебе.

Журден. — Хоћу да удам Лусилу за султановића.

Журденова. — За султановића?

Журден. — Да, за султановића! Ево га! Поздрави га преко његова тумача. (Показује Ковијела).

Журденова. — Не треба ми никакав тумач, да му кажем у брк, да моја кћи није за њега!

Журден. — Да ћутиш, још једном ти кажем!

Дорант. — Како то, госпођо Журденова, ви одбијате таку почаст, нећете султановића за зета.

Журденова. — Молим, вас, не мешајте се у послове, који се вас не тичу.

Доримена. — Није на одмет овака слава!

Журденова. — И вас, госпођо, молим, да се не плетете у ствари које се вас не тичу.

Дорант. — Из пријатељства заузимљело се за то.

Журденова. — Могла бих ја без вашег пријатељства.

Дорант. — Ето и ваша кћи покорава се очевој вољи!

Журденова. — Шта? Моја кћи пристаје да се уда за Турчина?!

Дорант. — Рекла је да хоће.

Журденова. — Да остави Клеонта?

Дорант. — Шта не би девојка прегорела, да постане великом госпођом.

Журденова. — Ја бих је задавила својим рукама, кад би то учинила.

Журден. — Све су то сувишне речи! Ја ти кажем, да је то већ свршена ствар.

Журденова. — А ја теби кажем, да није!

Лусила. — Мати!

Журденова. — А, неваљалице!

Журден (жени). — Шта? Ти је грдиш што не слуша?

Журденова. — Она је моја, колико и твоја!

Ковијел (Журденовој). — Госпођо!

Журденова. — Шта ви хоћете?

Ковијел. — Да вам кажем једну реч!

Журденова. — Нећу да чујем вашу реч!

Ковијел (Журдену). — Господине, ако допустите да пришапнем вашој госпођи само једну реч, она ће пристати.

Журденова. — Нећу пристати!

Ковијел. — Чујте ме само.

Журденова. — Нећу!

Журден (жени). — Саслушај га!

Журденева. — Нећу да га чујем!

Журден. — Рећи ће ти...

Журденова. — Нећу ништа да ми рече!

Журден. — Што ти је женска упорност! Нећеш, ваљда, погинути од речи!

Ковијел. — Чујте ме, госпођо, а после радите по својој вољи!

Журденова. — Па добро, шта је?

Ковијел (лагано Журденовој). — Та од када вам дајемо знаке! Како не видите, да ми само подилазимо лудостима вашег мужа, да овај тобожњи султановић није нико други, до главом Клеонт!

Журденова (лагано Ковијелу). — А, а, ах, тако је, дакле!

Ковијел (лагано Журденовој). А не видите ли, да сам ја Ковијел?

Журденова (лагано Ковијелу). — А кад је тако, предајем се!

Ковијел (лагано Журденовој). — Градите се као да не знате!

Журденова (гласно). — Ето, нека буде! Пристајем и ја на ту удају.

Журден. — Ну, хвала Богу, сад смо сви разумни! (Жени). Ето, ниси хтела да га чујеш, а ја сам знао, да ће ти он објаснити шта је то султанов син!

Журденова. — Објаснио ми је као што треба и сад сам задовољна! Пошаљи по бележника!

Дорант. — Врло добро: а да би сте, ви, госпођо Журден, били потпуно задовољни, да би потпуно ишчезла ваша љубавна сумња, тај ће исти бележник написати и брачни уговор између маркизе и мене!

Журденова. — Пристајем и на то!

Журден (лагано Доранту). — То хоћете да је заварате!

Дорант (лагано Журдену). — Па треба је позабавити том финтом!

Журден (лагано). — Тако је! (Гласно). Нека отиде когод по бележника!

Дорант. — Докле стигне бележник и буде радио свој посао, ми ћемо посматрати наш балет и забављати његово турско височанство!

Журден. — То је добро удешено! Да заузмемо наша места!

Журденова. — А шта ћемо с Николијом?

Журден. — Николију дајем тумачу, а моју жену, ко је хоће!

Ковијел. — Хвала, господине! (За се). Кад би се могло наћи већег лудака, отишао бих да то јавим у Рим!

ИЗ ЖИВОТА

од

МИЛАНА АНДРИЋА

Мађарица Ружа.

Приповетка.

I.

Мађар Јошка је био манастирски шумар у Беочину. Отац му беше пребегао некада из Мађарске и склонио се ту, да га не ухвате у катане.

Јошка се у Беочину и родио и одрастао и оженио се, па га је манастирски настојатељ узео напокон за шумара.

Под јесен 1848. године, сишао Јошка једнога јутра с планине и код чесме, више манастира, затече старога дују са четворицом петорицом Бачвана који пребегли беху овамо и у манастиру нашли уточишта.

Јошка застане ту, да исприча шта је видео те ноћи.

„Богме је ноћас — рече — морало бити страшна окршаја онамо, преко. Ја сам сву ноћ гледао са Орловца ватру онамо, према Сентомашу. Морала је бити љута битка“.

Бачвани климнуше главом па уздахнуше горко, а један ће од њих надовезати:

„Испропадасмо до зла бога! Шта ти мислиш, колико ће се ту кућа затрти! Ено, гледим сад, кад смо ми бегали овамо — мало, мало, па наиђем на превањена или

сатрвена кола са свакојаким еспапом; путем побацили за-
вежљаји рубља и хаљина; онамо чабрица масти откотр-
љала се у јендек а на једном савијутку разлупан сандук
са црквеним утварима. Народ бега без обзира. Ником не
пада на ум да подигне што с пута него, кад који већ
изнемогне или му коњици сустану, баца са себе или с
кола и онај последњи замотуљак у којем су му најнужније
ствари, само да лакше спасе голу душу своју. Код неке
ћупријице стоје испрегнута кола са потрвеним точком, а
на коли петакиња са пробијеним дањом. Види се, да је
хотимице пробијено. Из бурета цури шљивовица, жута
као дукат, а мирис јој допираше на педесет корака“.

„Ух, ух, да грдне штете!“ — унаде дуја који је
дотле све хладнокрвно слушао. „Па зар се баш нико не
нађе да покупи ту шљивовицу!“

Јошки шумару као да нешто паде у намет. Остави
друштво и оде у манастир.

Сутрадан га је не тало.

Настојатељ се смисловао на остављену жену и ћерку
му од својих десет година па их је задржао у служби
док се Јошка не врати или се не чује што о њему, иако
не беше никога у манастиру, сем настојатеља, ко би са
Јошкином женом знао говорити.

У том је прошла и јесен и зима, а Јошки ни трага
ни гласа.

„Мора да су га убили па закопали гдегод у шуми“.
Тако се мислило и у манастиру и у селу.

Тако се мисли уопште о сваком шумару који пође
од куће својим послом па се не врати више нити се сазна
шта га је снашло.

Али у овом случају не беше тако.

Лицеј на Ускрс освану Јошка пред манастиром, баш
кад се излазило из цркве са васкрсења. У порти га опко-
лише и калуђери и чељад зачуђеним питањем:

„Од куд ти, Јошка!“

Он стао па само звера унаоколо.

У то дотрча и жена му и ћерка, гушећи се у су-
зама, падоше му око врата па се изгрлише и ижљубише.

Кад уђоше у свој стан, Јошка збаци са себе бачванску кабаницу, откопча свој шумарски тарчуг на беоцуге па га закључа у шарени сандук а кључ узе к себи.

И настојатељ се зачудио, а и обрадовао се Јошкину повратку. Што јест-јест; Јошка је био поуздан шумар.

„Добро — рече настојатељ — што нисам погодио другога шумара.“

„А можете, господине, јер ја, хвала Богу, од данас не морам бити туђ слуга“.

„Е, где ти њега! Како то?“

„Стриц ми је умро без деце, па ми је припала лепа сермија иза њега“.

„Па то ћеш се ти да селиш у постојбину твојих дедова?“

„Не ћу, господине. Оно је за мене већ, тако рећи, туђ свет. Продао сам онде сав иметак па ћу остати ту, где сам се родио. Савићу себи гнездашце доле, у селу. Већ донео сам, ево, један мали дарак светој цркви ове обитељи у којој сам одрастао. Примите, господине“ — рече Јошка и положи на сто некви завежљај.

У завежљају беше драгоцено сребрно кандило на подугачком ланцу.

„А где си то упљачкао?“ — запита изненађен настојатељ.

„Нисам га упљачкао. Купио сам га од једнога хусара“.

Настојатељ је сумњиво вртио главом, али је зато ипак, хајде де, примио кандило.

Јошка се од тога времена почео убрајати у најбоље газде Беоцинске. Је ли који виноград, шљивик или ливада на продају — ко ће бити купац — Јошка. Чији су најлепши волови, најбољи коњи у селу — Јошке Мађара, или — Јошке шумара, како га је већ ко звао.

У селу је више пута падало питање — како то, да се Јошка наједанпут тако обогатио?

„Па, превалило му се од стрица“ — одговорили би они које је мрзило да даље лупају главу о том питању.

„Бре, није он о мађарској буни бадава провео једну зиму у Бачкој. Пљачкало се онда без душе!“ — добацили би други, који мишљаху да виде и даље од носа.

Било како било — у душу му не могаде нико завирити — доста да се Јошка Мађар за седам осам година раширио у Беочину као стогодишњи храст у гори. Није чудо, дакле, што му је многи и многи позавидео. Па што људи њему, али што жене његовој Шари и девојке његовој јединици, Ружи.

Јошка је и био Мађар и није. Одрастô на српском хлебу, у српском манастиру — готово се посрбио. Српска му је реч лакше текла него мађарска. Само је по казивању својих родитеља знао, али није осећао, да га вера не веже за свети храм српскога манастира, у којем се и он молио Богу. Али жена му беше закована Мађарица, са неке пустаре Футошкога спахилука. Ње се није лепило ништа што се српским назвало. Није се дружила ни с једном женом у селу. Била је вредна као жива ватра, а у својој је кући налазила вазда толико посла, да се имала увек су чим забављати. Само је о великим празницима одлазила у Футог или у Пирош, у цркву и својима у поход.

А Ружа, — она је одрасла у српском јату па је попримала све обичаје својих другарица. Српски се носила, српски се чешљала и српске песме певала као ма која Фрушкогорка. А кад су њезине другарице пошле у коло, и она се хватала уз њих. Кад би поиграла у колу, чисто се видело како и срце игра у њој. Само кад би с матером својом говорила, то би је подсећало да је она Мађарица.

У једном је одударала од српске девојке. Не беше јој на лицу ни трага девојачкој смерности. Сваком је гледала у очи слободно и кретала се као каква мушкобања. А та је племенска црта за чудо доликовала лепој Мађарици. Па истом кад намигне оним ватреним црним оком — живу да је изеде човек.

Сваки би се момак топио од милине, кад би му Мађарица Ружа, у колу, метнула руку на раме. Па још кад би је мајка, по који пут, нагиздала онако, на мађарску. Утегла је у исечен прслук од зелене свиле, опшивен златном чипком; бацила на њу црвену сукњу на гране са стотину ситних наборака, која једва досизаше нешто до испод колена; припасала јој зелену свилену кецељу, опшивену златном чипком као и прслук; на округле ножице

намакла беле чаране и меке цинелице што све шкрипунтаху под њом; црну косу јој спустила у дебелу, дугу плетеницу, прешлетену широким, црвеним и жутим тракама од којих крајеви допираше докле и сукња јој, а обла јој рамена окитила везеним зарукављем, белим и меким као паперје лабудово, — ех, кад би се Ружа у тој ношњи ухватила у коло и поиграла ситно, враголасто, — сви би се момци помамили за њом.

Али се опазило, да се Мађарица Ружа најрадије хвата уз Милоша Којанова. А кад игра узањ, занесе поносито главу и не скида очију с њега. Сад му опет пришапне што, или му се дотакне образа прстима, или се насмеши нањ, — из свега се лепо види, да му се умиљава као лане мајци.

Милошу је годило што се Ружа око њега савија. А, рек би, и омилила му је, јер, кад се коло распусти, стисне је око паса уза се, подигне је па је заопине два-трипут, а она све пичи. Но, чим би је спустио, одмах би потражио Соку Кумрину, да њезином марамом убрише зној са зажарена чела.

Соки би у тај мах понешто одлакнуло срцу, али се ипак не могаше отрести бојазни, да ће јој Мађарица премамити Милоша.

II.

Родило воће у подунављу, да се све гране посавијале под грдним теретом.

Недеља била баш уочи Илиња. Ана Миркова скувала раније ужину а после ужине скупила сестрине цуре, повила одојче чистим повојем, узела га на руку па хајд у виноград, да наберу воћа што ће га сутрадан пртити у варош на продају, а понеће и ужину своме свекру, деда-Дашку Стојадиновом, који још од трешања чува воће у планини. Мирко ће њезин остати код куће да се мало одмори, а после ће намазати кола па ће пред вече на коли и он у виноград, по воће.

Настали тешки дани па се мора гледати од куда ће се која мангура истерати.

Цуре се распевале путем — и не маре што им омара жеже темењачу као жива жеравица. А кад стигоше

под Голу Главицу, деда Дашко их познаде по грлу па се спустио пред њих. Цуре му додаваху повржен лонац с јелом, али он пружаше руке к Ани, да прихвати унука свога. Та, зажелео га се. Није га видео већ недељу дана.

„Деда Дашко, имаш ли воде?“ — запитаће једна од девојчица.

„Баш сам отоич донео са извора. Ено крчаг у оној рупчаги крај колибе.“

„Ми идемо напред, деда“.

„Идите, богме, идите, јер док ја одрашљем до горе, дотле ћете се ви већ и одморити“.

„Нисмо се ми ни умориле“ — рече једна, па одскакуташе као срне стазом уз брдо.

Деда Дашко је, богме, храмао. Био је хром на десну ногу. — Еј, кад би вам он испричао колико је сирових лесковаца окрзано некад, још пре мађарске буне, на вармеђском „мацку“, о његов десни кук!... Али, деда Дашко не прича сад већ никоме зашто се његова десна нога тако скушила. И сам би рад да заборави оне горке дане, не би ли их како и свет заборавио.

Деда Дашко је, дакле, храмао полако уз брдо, а шеширином је својом заклањао од сунца унуче на руци, па му је сад што тепао, сад опет снаху запиткивао — како је ово и оно на дому.

Док они стигоше до колибе, дотле се цуре већ размилале с котарицама по вођу.

Ана узне дете на груди а старац примаче лонац, раздреша повраз па ће да се прихвати мало.

После оде и Ана у вође, а старац ће причувати дете у повоју.

Не свиђаше му се, загушљив му беше ваздух у колиби. Подиже се и оде с дететом још више на брдо, под гранат орах, где поветарац вазда ћарлија и разгаљује омару.

Ту се спустио старац, наслонио се на орахово дебло а малишу положио на крило па га љуљушкао док дете није заспало.

Блажен ли је санак у невинашцета, што му румене уснице анђелским осмејком прелива. А тај је осмејак детињи стао будити и доваравати деда-Дашку успомене на

оне дане његове, који му као сиви облаци пођоше пролетати по памети. Напрезао је и напрезао ум свој, да му дочара коју слику из његова детињства, али заман све напрезање. Многе су буре прохујале преко тих слика на их претрпале свакојаким сметом и коровом, те им старац не могаде сад већ ни трага да ухвати, залуд је мучио остарелу памет своју, да му се пусти у оно блажено доба у којем је мајчино млеко крило најпречи лек свакој бољи. Његово памћење досизаше само до онога му тренутка у животу, кад му је срце први пут за момом задрхтало. Раније су успомене све потамнеле, излизале се, нестало их.

Необична ведрина сину на лицу старчеву кад му се та слика из бујне младости његове указа у души. Али му се у другом тренутку чело већ опет намршти, јер и та је слика крвљу преливена. Деда Дашко ју је сам крвљу прелио.

За овом му се изређа читав низ, све грознијих и грознијих слика из његова живота, које му ни онај блажени осмејак унучета не могаде разагнати испред очију.

Одједном — као да хтеде да се отресе тих црних успомена — окрете се и баци поглед чак на венац Фрушке Горе, али му се у тај мах учини као да јасно чује разлегање промукла гласа по шуми — „разбојник!“

Погледа уплашено око себе, да види нема ли ту још кога који би могао то чути, јер до тада још нико не знађаше да је та страховита реч за њим била довикнута некада тамо на Венцу.

Одлану му у души кад дође к себи и разазнаде, да му се то само причинило.

Спусти нехотице поглед на Дунав, на Думбовачки превоз.

„Еј, Думбово, Думбово!“ — помисли у себи — „Колико л' сам те пута по мрклој ноћи походио! Колико ли сам пута главу у торби пренео преко Дунава! Мрак као тесто. Не видиш прста пред очима. Буде, да ми за часак осветли пут или муња из облака, или ватра што је спашивске слуге синаху из пушака за мном. Да не беше добра вранца грофова пода мном, што га, тако рећи, испод главе коњушареве изведох, — не знам како бих изнео био главу из Думбова, како ли бих Дунав препливао... Па које ми се добро види отуда?“

Поглед му се отисну на спахинску крчму доле, украј друма.

„Ватром изгорела, Бод д'о! Ти си прогутала моју проклету муку. А мени је остала ев' ова срамота, да храмљем с њоме до гроба“ — рече на послетку гласно старац и лупи дланом по десном колену.

Трже се кад изненада спази крај себе своју унуку, јединицу покојнога му сина Станка.

„Гле... овај... а откуд ти, Соко? Ана је, ено, доле у воћу с цурама.“

„Ја не тражим Ану. Ја сам, деда, баш к теби дошла“ — одговори Сока с неким страхом, чисто шапућући, а очи упрла у земљу.

„А што? Хајде говори“.

Сока подиже кецељу на очи, стаде је гужвати па бризну у плач.

„А шта је опет сад, ти, лудице једна. Зар си зато дошла овамо, да ја слушам твоје кискање?“

Девојка се спусти на земљу, не скидајући кецеље с очију, а грчевито јецање, мислиш, удавиће је.

Деда Дашко се не могаше довити јаду сироте девојке па се и сам збунио.

„Да ти није мати на умору?“ — Запитаће је на послетку.

Девојка заврти главом и промуца кроз плач:

„Ја... ја ћу... умрети.“

Деда Дашко макну једном обрвом, као да се досетио нечему.

„Ти?... Ти ћеш умрети?... Хој, хој, моја ћеро, није то тело за опело!“

„Срце ће ми пући од терета.“

„Ако је од стакла, онда може и то.“

„Немој се ругати, деда. Да ти знаш како је то кад срце боли...“

И опет је стаде јецање.

Деда Дашко спусти главу па се замисли.

„Кад срце боли!“ — рече и он, па се занесе и настави у себи: „Болело је некад и мене. Боли ме још и данас, па ће ме и до гроба болети. А ја сам још томе болу и одушке дао. Убио сам га као скота. Убио сам га, што се само приближио к њој. А шта може ово слабо

створење? Кукати и венути... Баш ти је несретна ова моја лоза. Ено, моја прва радост, мој покојни Станко. Кад се призетио и добио — није жену, већ злато од жене, — не ужива срећу ни пуне три године. Убише га Лединачке убојице на Вутошкој скели, а жена му се зави у црно и закука, како онда тако и данас. А шта ли чека ову сиротицу, кад већ сада премисља о смрти?... А мој Мирко? Па ово невинашце?... Тешко њима, ако им је суђено да они испаштају моје грехе!“

Бог зна куда би још одвело старца то размисљање, да му га не прекиде Сока која трже кецељу с очију па се одважно окрете к њему.

„Деда! Све би ти то могао учинити.“

„Али, шта? Хајде, реци. Знаш да ће деда теби свашта учинити по вољи.“

Сока се стаде затезати и грискати рогаљ од кецеље а очи јој лутаху бесвесно по зраку. Борила се с муком — не знађаше како да започне. Наједанпут јој груди задрхташе, од срца јој се откиде тежак уздисај, опусти руке, глава јој клону а очи јој уморне падоше на крило.

„Па што не говориш, дакле? Кажем ти, да ћу свашта учинити за те.“

Сока још и сад пођута за часак па се онда окрете к деди, али му не могаше у очи погледати. Лице јој обузе ватра а од срца јој се отеше речи:

„Деда, ја волим Милоша Којанова.“

„А он тебе не воли, је ли, мазо моја?“

„Воли. Волео ме је, ал' га је одварала, ил' ће га одварати Мађарица Ружа. А ја онда боље да нисам жива.“

Сузе јој опет грунуше на очи, а она их грчевито скупљаше у кецељу.

„Но, па то сад знам. Само ми још не рече шта иштеш од мене.“

„Нико још не зна моју тугу. Ја бих је у гроб понела, да ми не паде на ум да ми само ти можеш помоћи. За то сам се и исповедила теби.“

„Добро, добро. Па како да ти помогнем?“

„Мени је мати приповедала“ — настави девојка плачући — „како си ти, кад си био млад, убио момка што је само стао близу твоје девојке.“

„Прођи се тога!“ — прекиде је старац промењеним, тужним гласом.

„Да ти хоћеш, деда, Мађарица Ружа не би ни сутрашњег дана жива дочекала.“

„Е, гле луде девојке!“ — осу се деда Дашко. — „Шта је она смислила! Да ја узмем на душу Божје створење!... Одлази, док те нисам...“

Малиша поче кискати на крилу старчеву.

„Ето. Разбуди ми дете.“

Старац се окрете од Соке па пође љуљукати на рукама своје љубимче.

„Ако то није чудо. Она мисли — убити крштено чељаде или пиле заклати, то је свеједно. Где би се стар човек тако огрешио! Та, ваљда ја нисам харамија?“

„А како си могао онога момка узети на душу?“ — пребаци му девојка.

„Ех!“ — одмахну старац. „Оно је била освета. А освета је за људе, није за женске главе.“

„Кад ти не ћеш, деда, онда — мени нема помоћи.“

„Бог с тобом! Њеро! Та кад су се још девојке убијале!... О, о... Па на што су вам онда врачаре?“

„Не може ту врачара ништа.“

„Ех, не може да. Иди ти само к баби-Макри. Уврачаће та, да ће Мађарица отићи, ако хоћеш — у зору, ако хоћеш у воду.“

Дете стаде опет киската.

„Хм, хм. Нема моје Ане, а овај мали ће ми се још расплакати. Морам га однети к матери.“

Подигоше се оба двоје па ће, без речи, свако својом стазом.

Старац не одмаче ни пет корака кад му паде на намет да довикне девојци:

„Соко! Отиди ти само к баба-Макри!“

III.

Удовичка је кућа свагда у неку суморну тишину завијена. Где мушка глава господари, ту су ти и чељад ведра, грлата, гласна, весела, а у кући удовице ни пиљез не пишти својим пуним гласом. Ту као да сваки створ осећа неку слабост и оскудицу снажне заштите

па му се у сваком покрету, у сваком гласку опажа неква страховање и неква усамљеност.

Тако је било и у кући Сокине мајке. У њу се с погибијом Станковом уселила тешка чама која је као олово притисла душу младе удовице, и под тим је теретом одрасла Сока, купана у врелим сузама мајчиним, грљена тешким уздисајима, успављивана тужним јадиковкама.

Сав је Беочин жалио младу удовицу, а од дана оне несреће на Футошкој скели није освануло ни једно јутро нити се спустило и једно вече, да деда Дашко није походио кућу Сокине мајке. Било лети у највеће послове, било зими по љутој међави, он је своју снаху и њезино сироче обилазио свако Божје јутро, да види, је ли их на миру прошла ноћ, и свако вече да се поразговоре о пословима за сутрашњи дан, па би онда, док још беше неодрасла, узео Соку на крило да јој протена и да је помилује. Чинио би јој све што је могао, да ни као дете ни после као девојка не осети оскудицу очинске бриге и обране.

Беочинци су сви с реда одрешити и жестоке крви, али им се ни из пакости не може пребацити да би који био готов на зло. Само се о деда-Дашку некада, за младих му година, другачије мислило. А било је тому и разлога. Није он за дивље крушке одробовао седам година. Али, од како се вратио згрчене десне ноге кући, ни налик више на онога прзницу и штеточињу. А главним му правилом постаде — не дирај у туђе.

У осталом, какав био да био деда Дашко некада, Беочинац није ниједан зажалио на њега. Он је својој ћуди попуштао узице с ону страну Беочинских међа. Па ни онај момак што се некада, на Раваничкој слави, приближио био његовој девојци, не беше из његова села. То је бисе разлог, да Беочинци нису гледали попречно деда-Дашка нити су окретали главу од њега. Он је одлазио међу људе, где га сматраху себи равним, а само би онда неква немило осећање прострујило друштвом, кад би се деда-Дашку учинило да је која њему ускосна пала па би севнуо очима, скупио настршене обрве, стиснуо чвршће своју дреновачу коју никада не испушташе из руку а уз то би продрмио потмуло и тиме би прекинуо разговор.

То је било све што беше остало још од некадашње курјачје ћуди. Али се иначе признавала деда-Дашку и често се спомињала у селу она добродушност и брига којом је лебдио над кућом своје снахе.

Кад га је оно Сока изненадила под орахом у винограду, задала му је већу бригу него све кућевне прилике. Та ако јој у срцу има само и једне капи оне крви која у његовим жилама тече — причаће се о чуду што ће га починити или од себе, или од Мађарице.

То је, ето, бацило у бригу деда-Дашка па је, спуштајући се од ораха доле у воћњак, час по задрмао главом, као да хтеде рећи — то не дам да буде.

Сока беше тога дана пошла, после вечерње, у коло са другарицама, а на по пута спази издаље чошорак момака и девојака и међу њима Милоша и Ружу. Милош заметнуо десну руку Мађарици око струка а она се обесила левом њему о раме па и не гледа преда се већ све једно другом у очи.

Кад их овако спази, Соки удари крв у образе а у грудима јој се проли жуч — да је удави горчина.

Што је у овај мах помислила, страшно је, грехота је и изрећи.

„Да ми је да је исецкам на комадиће!“

У другом јој тренутку паде друга на ум, а та је отрже од другарица.

„Јух, заборавила сам нешто“ — рече и полети на траг, не осврћући се на другарице које застадоше за час, гледајући за њом, па се онда упутише онамо куд су пошле.

Не беше Сока ништа заборавила нити се вратила кући, већ ју је она ужасна мисао, што је отрже од другарица, одвела неком кривудавом путањом која води са горњег пута кроз баште и шљивике у винограде, на Голу Главицу, к деда-Дашковој колиби.

Љубав је највећи себичњак на свету. Што једном обгрли, то не ће испустити док мртва не падне. Не познаје границе што их је ум човечји поставио у животу. Да постигне свој циљ, немилостиво обара све што јој чини сметње. Не ће ни у чему да је скучена. Љубав је сама себи највиши закон.

И онда:

И велика туга, и велики бол, и велика радост могу да учине несхватљив преокрет у души човечјој, али се то све губи према ономе што љубав може.

Сокино питомо, голубије срце љубав је у једном тренутку претворила у крволочна риза, жељна крви Ружине. Њој је одједном севнуло у памет, да ће само онда стећи мира када Мађарице нестане с овога света. А деда Дашко би то могао учинити.

Што је даље одмицала уз брдо, то јој се све дубље заривала у душу та мисао, па јој се не чињаше ни страшна, нити помишљаше на старост деда-Дашкову.

Љубав је сама себи највиши закон. Али, је ли љубав сама увртила ту страшну мисао Соки у душу, или се сад залегла у срцу јој она крв која и у деда-Дашковим жилама струјаше, ко би знао.

А није било разлога толиком страховању и толикој мржњи.

Иако је Мађарица гинула и кидала се за Милошем а лепотом надсијала све девојке у селу, њега то није могло отргнути од Соке која му је испунила сваки кутић у срцу, која му је окитила снове о читавој будућности његовој, без које он није могао замислити целину свога живота.

А ашиковање са лепом Мађарицом?

Има женскиња пуних некакве чудне привлачне силе, па прођеш ли само крај такве жене или девојке, — ако је ниси пре никада ни видео — на први поглед осетиш како ти се груди отварају да је приме у себе, да је обгрле. У маху ти плане крв као што плане пушчани прах кад варница скочи уњ, а кроз све жиле ти прође неква електрична струја и ужеже ти у срцу недољиву бујну жељу. Али то није жеља од које се плету везе за цео живот.

Мађарица Ружа је имала све особине тих необичних женскиња, а у Милошевим је млађаним жилама врела упаљива брзотока крв планинца, већ по себи готова на сваки несташлук и на ђавољење.

Али, ко ће растумачити ту природу човечју заљубљеној девојци, ко ли уверити Соку, да се нема чега бо-

јати иако Милош намигује на Ружу. Љубав је највећи себичњак на свету, па је и Сока желела, да се Милош само на њезину срцу грије.

Кад се неутешена и неохрабрена вратила од деда-Дашка, тешко јој беше као да јој је сва Фрушка Гора пала на груди, по глави јој се врзле тисуће ужасних мисли, по срцу тисуће болних осећаја а ни зрачка наде, да ће је тај бол икада минути.

Тумарала је као бесвесна тамо амо по виноградима где јој се иза сваког чокота привађао Милош са мрском јој Мађарицом, док је напослетку стаза не одведе у некви густ липик украј дебеле међе виноградске. Ту се уморна, изнемогла, сруши као да је у трену излетила душа из ње, и лежала је непомично на меканој трави док је умор не прође и снага јој се не поврати.

Кад се разабрала, паде јој у памет мајка и кућа на потече низ брдо к селу.

Сунце се беше већ до пола утопило у прозрачну маглу Бачке равнице, те јој се ваљало пожурити да стигне кући пре него што се благо врати с наше.

Ударила је кроз шљивике изнад њихове куће и спустила се право у баштицу па у малено двориште, где је затекла мајку забављену с угањањем ситне живади.

„А од куд ти долазиш кроз башту?“ — запита је изненађена мати. — „Зар ниси била у колу?“

„Била сам у винограду. Тражила сам Ану, али је нисам нашла“ — рече Сока, пролазећи журно крај матере, и утрча у кућу где се у тили час пресвукла, умила лице и изишла на вратнице да дочека своју шаренку.

Преко пута је спази другарица, Ковинка Салајићева, притрча јој па ће још с по пута:

„А што ти не дође у коло?“

Сока одману само руком, погледа испут према „долњој“ чесми од куд је чорда милила већ полако горе у село, и поглед јој остаде на том крају као замрзнут.

Тај ледени поглед и ћутање Сокино збунише добру другарицу те и она умуче за часак, али брзо дође к себи, трже Соку за руку па је оштрије запита:

„Шта је теби, Соко? Је л' ти што криво на ме?“

Сока окрете главу к њој усиљеним смешкањем, загрли је и пољуби па ће, не дижући главе с другаричина рамена:

„А што би ми, Ково, било криво на те? Загледала сам се онамо, не ћу ли спазити у чорди моју шаренку.“

„А што не дође у коло?“

„Па . . .“ диже главу Сока и пође отезати — „знаш . . . не мили ми се.“

„А што?“

„Та . . . видела си и сама па што да ти говорим.“

„Прођ' се, не лудуј! А зар ти збиља мислиш, да Милош воли Ружу? Да је баш заправо воли?“

„А ко ће му завирити у срце.“

„Ја знам, баш знам, да је не воли.“

„Опчиниће га Мађарица.“

„Не примају се Милоша њезини чини.“

На Сокином се лицу почела ведрина разлевати а грудима јој прође нека пријатна дрхтавица. У том часу не знађаше шта ће већ удари једним прстом другарицу по образу па јој, чисто раздрагана, рече:

„Ти си, Ково, готов ђаво.“

„Што моје очи виде“ — настави сад и Ковинка живље — „за то се не иште никаква ђаволства. А што сам већ одавна уочила, то сам данас видела и сазнала све до краја . . . „Јух, Соко, чуда од девојке! Ухватила се за Милоша као чичак за руно. Не мари ти та што је стотина очију гледи. А Милош? Па сваком је момку мило кад се девојке кидају за њим. Она све уз њега, а он једнако звера по девојкама и погледа овамо на наш крај. Видим ја шта је њему па, кад му се она стаде највећма улагивати, помислим у себи — та где си већ, Соко, да је удари гром из ведра неба. А тебе никако, па Мађарица отела мах. Али — залуд се кида. Дошао Милош некако к мени па ме повуче на страну. Пита. — „А где је Сока данас?“ „Пошла је овамо, али се вратила кући. Можда је отишла за Аном у воће“ — кажем му ја. — „Па баш данас мораде остати код куће. Реци јој, Ково, нека изађе вечерас под пенцер. Имам нешто крупно да јој кажем“ — рече он и, баш кад ће коло опет да от-

почне, оде сам самцит шором, онамо горе, а Ружа за њим. Не знам куд се одшеташе и шта је . . .“

„Ха, ево моје шаренке“ — прекиде је Сока и уђе у двориште да придржи отворене вратнице, а Ковинка претрча преко пута кући.

Није Ковинка ни додала ни одузела ништа, већ је испричала Соки све онако како је било.

Кад се Милош одмакô од кола, Ружа се с места пустила за њим.

„Куда ћеш, Милоше?“ — запита га кад га сустиже и пристаде уз њега те се одшеташе путем што води у манастир.

„Идем у гору“ — рече јој Милош шале, смешкајући се, а у истину је био наумио да обиђе горњи крај села, да заметне траг, па да се баци на Голу Главицу. — „Хајде са мном.“

„Та није у гору, већ и у воду“ — прихвати ватрено Мађарица.

„Шалиш се, Ружо.“

„Не шалим се, Милоше, оног ми сунца, што нас оба двоје грије!“

„Хоћеш да ми завртиш мозак.“

„Не ћу, Милоше, већ бих волела да ти се у срце увртим као што си се ти у моје увртио.“

Вечерња се хладовина већ почела ширити долем, а Милош и Ружа одмицаху полако манастирским путем све даље од села, он, час шалећи се с њом час је обгрливши чврсто око паса, а она, умињавајући му се и топећи се од милине у његову загрљају. Само би је текнуло у срце кад би он изненада отпустио руке од њезина гипка струка, покрочио у страну, забацио главу у потиљак па погледао некуд у даљину и уздахнуо колико су му груди широке.

Кад стигоше до неке узане, грмљем обрасле увале што с бока зија на пут као грдна голема аждаја, Милош застаде па ће рећи Ружи:

„Мој се пут сад овамо савија у страну.“

„А мене остављаш?“

„Не можеш се ти ломити по овом грмљу и кршу, а ја се не мислим вратити кући до сутра.“

Ружа му паде на груди, упрла му молећив поглед у

очи па стојаше тако полуотворених усана, а груди јој се таласаху као узбуркано језеро.

Милош подигао главу у вис, грабећи онај свеж горски ваздух и стискајући Ружу што чвршће уза се, па се одједном саже и притиште врео пољуб на зажарено јој лице.

„Љуби ме, Милоше, љуби ме“ — шапуташе занесена девојка, подмећући му набубрене уснице своје, а он је плаховито пригнуо да се нажива те сласти, ка' оно лептир на пупољку таман разцветану.

„Води ме с тобом, Милоше.“

Милошу одлете ум другамо, откиде руке своје од ње па усплахирено рече:

„Ех, то не могу.“

„Не волиш ме.“

„Ко не би волео тако лепу девојку.“

У то зазврјаше манастирска каруца отуд од села.

Милош се трже као да га ухватише у краћи па чисто поплашено шапну:

„Спазиће нас.“

„Не марим“ — одсече Мађарица одлучно, али је Милош потрже за руку и у часу се изгубише у оној тамној ували. Ту постојаше, с руком у руци, док каруца не прођоше, а онда ће Милош неким покајничким гласом:

„Ето се већ сумрак ухватио, — иди, Ружо, кући, караће те мајка.“

Ружа спусти главу на обле груди, сневесели се па ће тихо да се једва чује:

„Не волиш ме.“

„Опет она! Са мном не можеш. А не ћеш, ваљда, да те ноћ затече саму ван села и куће.“

Ружа лагано подиже главу, погледа га благо па готово кроз плач рече:

„Не ћу.“

И с тим се окрете од њега, сиђе на пут па се убрзаним кораком пусти у село.

Милошу застао поглед за њезиним трагом а ноге — као да му их ко приковао за оно место на којем је Ружа извукла своју руку из његове.

Дође му жао што се тако нагло растадоше па хтеде

да потрчи за њом, али му се у истом тренутку причини као да га је Сока зовнула чак са Голе Главице.

„Доцкан је сад већ и онамо“ — помисли на се и он спусти лагано на пут.

За Ружом је заман гледао. Она беше већ замакла за први савијутак.

Тог вечера, кад је већ и најсиромашнија кућа у селу ужегла жижак, кад је све благо напојено и намирено и чељад се сабила под кровове и већ на своја ноћишта — зајечала је танка фрула горњим путем, јављајући издалека, да то иду момци, као обично свецем и недељом, на вечерњи разговор к девојкама.

У једном реду иде њих петорица шесторица средином пута, верни другови од малена, и међу њима Милош Којанов, без гласна разговора тихо, да не наруше мир ноћу, што се разастрла по целом селу.

Спуштајући се од цркве доле, заостајао би један по један, како би који већ стигао онамо куд га је срце вукло.

Милош заостаде први иза дружине и устрча косо степеницама до вратница Сокине куће која се надвила над путем, па сави десно уз плетену ограду до гранаге, бујне вишње која као да је само зато и усађена под пенџер, да се под њом састаје мило са драгим.

Ограда беше висока таман момку до појаса па би је могао лако и прескочити, кад то не би било зазорно.

Милош разгрну преко плота превијене густе гране, подвуче се под вишњу под којом је Сока седела на пањутку, и хитро пружи руку девојци.

„Добро вече, Соко. А што ти не дође данас у коло?“

Сока му прихвати руку, прими му поздрав, а на питање слеже само раменима и узе руку полако к себи.

Знала је Сока унапред, да ће је Милош то запитати и спремала се и спремала шта да му одговори, али се сад сплела па не могаше да нађе ни једне од оних речи што их беше срочила на то питање.

И Милош поћути за часак, изненађен оваким дочеком, па ће онда поново:

„Кажи ми — што не дође?“

А Сока ће па то усиљеном мирноћом:

„Па била је Мађарица.“

„Их — окани се те палигорке!“

„Упала је она теби мозак.“

„Зар мени!“

„Теби, да.“

„Зар та шиндивила!“

„Шиндивиле то и могу.“

„Остави то, ако Бога знаш“ — удари Милош у друге жице. — „Имам ја данас што друго да кажем теби. Чуј. Прилегò ја после подне под орохом, а дошла нана па села крај мене. Стала говорити како ћемо ово, како ћемо оно, док нанослетку не дође на право. „Говори ми — рече — синоћ бабо, време би било да женимо Милоша. Већ упитај ти њега, је ли изабрао себи девојку па, ако буде за нашу кућу, да је што пре испросимо и доведемо.“ Мене облио стид — не смем да јој погледим у очи. А она навалила да преломи на једанпут. — Пита „— па је си ли већ уочио коју?“ А ја зажмурих, па — јесам, рекох, Соку Станкову. А она, задовољна, поглади ме по глави и рече. — „Да ти је сретно, сине! И ми смо, бабо и ја, на њу помишљали. Идем одмах да му кажем, а ти сад можеш мирно проспавати“. Мирно, да. Нема ту мира, већ преврћи се с једне на другу као на жеравици. Једва дочеках да зазвони на вечерње, да одем у коло и да ти кажем све. А ти не дође“.

Соку подилазише мрави док јој је Милош ово говорио, а кад чу завршетак, онда ће — полу извињујући се, полу пребацујући му —

„Право да ти кажем — жао ми је било кад сам те видела где идеш загрљен с Мађарицом“.

„Не будали, молим те, већ реци — је л ти право што сам онако одговорио нани?“

„Право ми је“ — прихвати Сока и климну главом, као да и тим хтеде да потврди свој пристанак, а Милош је зграби за руку, стиште је и продрма, сав раздраган и сретан.

„Ех, сад само још — шта ће рећи твоја мати и деда Дашко“.

„Они не ће кварити моје воље“.

У тај мах се зачу из собе глас Сокине матере —

„Соко, време је легању!“

Милош јој пружи руку на растапак, привуче је ближе ограда, загрли је и пољуби.

Први пољубац, од којег до смрти остаје сласт на уснама.

IV.

Кад је деда Дашко и по други пут споменуо Соки баба-Макру и спустио се доле у воће, Ана је с цурама набрала већ била пуне котарице па је, одмарајући се на трави, чекала Мирка да дође с колима.

Наскоро је приспео и Мирко, натоварио је котарице на кола и, да се деда Дашко не мора пентрати уз брдо, донео му је из колибе гуњ и пушку, јер ће старац у воћу преноћити.

Кад оде Мирко са својим друштвом, старца опет нападе брига за Соку, која му не даде ни доцкан у ноћ да сведе очима.

То му беше јасно, да мора сиротој девојци ма како помоћи, само се не могаше одлучити, на који начин да јој пружи ту помоћ.

Размишљао је, превртао је по памети и мерио — да ли може још један смртни грех стати на његову, силним гресима већ ионако претоварену стару душу, или, да покуша с баба-Макриним врачолијама у које се и сам слабо поуздавао.

Напоследку се реши да прво потражи лека у баба-Макре па, ако овај не помогне, онда — куд пукло да пукло.

Тек што је поноћ превалила, деда Дашко се диже са свога лежаја, призва у помоћ Бога и светог Илију чим дан ће да осване, однесе гуњац и пушку у колибу па се крену у село. Али не удари својим правим путем, већ заокружи изнад села како ће се спустити на манастирски пут.

На том крају села, тик под горњим путем, у хладовитом долу жубори бистар извор, а крај тога извора беше скривена баба-Макрина кућица, сва обрасла брнатим грмљем и по гдекојом шљивом и крушком. Са извора си могао ускочити у ту кућицу да те од горе, с пута, нико и не опази.

За живота баба-Макрина, девојке и младе само кришом долажаху на тај извор. Не треба ни казивати зашто.

Тек се почело развиђавати кад је деда Дашко застао на ивици пута над тим извором да промотри стрмениту стазу која води к њему. Кад му се учинило да ју је добро уочио, спусти се полако доле.

Он стаде крај извора, а зашупта нешто у грмљу пред Макрином кућицом.

Да није орловско око деда-Дашково смотрило бело зарукавље и жуту траку у дугој плетеници девојачкој, би лако могао био помислити да је ерна искочила отуда и промакла крај њега па се изгубила под врбама у долу.

Зашупта попет нешто у грмљу и сад измиле отуд баба Макра с грчагом у руци, па ће право к извору.

Трже се кад снази онде човека, у руци с тољагом вишом од себе.

Деда Дашко промумла љутито и прозбори крупним храпавим гласом —

„А каква то птица излети из твога кавеза?“

Макра га познаде по гласу па одсече:

„А шта се то тебе тиче“.

Старац ухвати левом бабу за руку па је продрмуса, а у десној заљуља своју опаљену дренавачу и погледа старој врачари оштро у очи.

„Видиш ли ову помоћницу?“

„Обила ти се о плећа.“

„Бабо — комињаћу те.“

„Комињала тебе бђља велика.“

„Ако те станем метати на муке, не ће ти ни горске виле помоћи. Већ казуј, док нисам пљунуо у длан, је ли то Мађарица Ружа била сад код тебе?“

„Па ако је? Па шта ћеш?“

„Питам ја тебе, шта она тражи ту?“

„Што и друге девојке.“

„Што ти њу пушташ у твоју кућу?“

„Моја кућа моја слобода.“

„Букнуће ти над главом!“

„Букнула твоја душа у паклу!“

Кад виде да с бабом овако не може изаћи на крај, деда Дашко окрену други лист.

„Је си чула, Макро. Ја сам теби већ многу биљегу метнуо на длан. Талир ти ни сад не фали ако ми речеш, је ли то баш Ружа била?“

„Еј, голубе мој, зар су те тако издале очи!“

„Бог ме — нису више оне што су из њих муње севале.“

„Ружа, брате, Ружа главом.“

„А шта хоће?“

„Ех“ — уздиже једним раменом баба и намигну — „као да ти не знаш девојачке жеље. Заволела момка па би да јој учиним, да и он њу воли. Ето.“

„А којег, којег момка?“

„Добро је изабрала. Милоша Којанова.“

„Ни за живу главу, Макро!“ — плану старац.

„А, као зашто?“

„Не питај. Само ти кажем, то не чини ни по што, јер ћу ти закренити шију као голупчету.“

„Талир, ђаволе, талир! Живела сам ја већ доста па се више не бојим такве претње.“

Старац опет трже натраг па ће блажије:

„Знаш . . . мрска ми је та Мађарица — не било је! — па, чим јој име чујем, прекипи у мени. А где се не ћу љутити сад, кад је у ово доба затекох код тебе. Али . . . талир, Макро . . . талир не фали.“

„Та знам ја, да је твоја свака била увек као света“ — подиђе му лукава баба, а језик јој се одреша. — „Накупила ја јуче у заранак руковет лековита биља овамо, у Драгића огради, па идем путем полако кући. Ко ме стиже, већ готово у мрак, — Јошкина Ружа. Лепо ми цура назва Бога и пође са мном. „Да ти помогнем, баба, понети тај терет“ рече, а ја стара, уморна, — „Па, помози, синко, кад си тако добра“. . . . Уђе са мном и у кућу. Не даде да припалим жижак, већ онако у помрчини седе крај мене на креветац, загрли ме па ће — „Баба, ја бих теби нешто рекла.“ — „А шта, голубице?“ — „Не ћеш ником казати?“ — „Или мени рекла, или гробу.“ — „Ја волим једног момка.“ — „Којег?“ — „Милоша Којанова. Учини, да и он мене воли“. — „Не било ти веће муке! Дођи ми сутра пре зоре“ — рекох јој и казах шта да понесе са собом, а она ви'ш и дошла“.

„Али, како дошла, тако и ошла“ — прихвати деда Дашко.

„Бут', Бога ти. Ја сам и теби врачала па, како је теби помогло, тако ће и њој.“

Деда Дашко као да се сад нечему домислио, куцну се прстом у чело па отегну —

„Сад ја знам кога ти залуђујеш!“

„Не зовем никога. А ко ми своје воље дође. . . .“

„Имаш право, Макро. Који миш не утрчи сам, не ће га клопка поклопити; а која се овца провлачи кроз трње, мора оставити руна на трњу.“

Деда Дашко оде задовољан од баба-Макре, али, што даље пође размишљати и смишљати, то му се чињаше све јасније, да ту баба-Макрини чини нити ће помоћи нити одмоћи. А он не може поднети, да његова унука лије сузе и вене због Мађарице.

Пролазећи крај Јошкине куће, баци испод густих обрва мрк поглед на њу а рука му сама пође к ножу што му мирно почиваше у корицама за појасом.

Не угледа никога од Јошкиних.

И снахина му кућа падаше уснут, а Сока баш испуштала шаренку кад он стиже до ње, те му потрча у сусрет и пољуби га у руку.

Деда Дашко јој не могаше наћи на лицу ни трага јучерашњем јаду.

Да ли се претвара — мислио је старац у себи — или је и она била код баба-Макре па ју је ова утешила?

Ех, та рекла би то њему Макра иако је није питао.

„Како си спавала, девојко?“

„Добро, деда“ — одговори Сока смешкајући се.

„А шта ти мати вели?“

„Јух, не говори јој ништа. Не зна она.“

„Добро, добро. Осим нас двоје, и не треба нико да зна“ — рече деда озбиљно и пође уза степенице а кад стиже горе, јави се преко вратница снахи која зачишћаваше дворште.

„Добро јутро, Кумро!“

Кумра баци метлу, притрча и отвори вратнице те му и она целива руку.

Деда Дашко се спусти на камен пред кућом и поседе колико тек да одахне и да разабере што о кући и кућевним пословима снахиним.

Кад нађе да је све у миру и у реду, подиже се па ће својој кући.

Прво му беше да се нагне над колевком свога унучета па онда засука рукаве и пође пред кућу да се умије.

Ана му испредњачи са чистим убрусом о рамену и крчагом у руци, да му полије.

Обукао је стајаћице и отишао на јутрењу.

Онамо идући, није ни погледао на Јошкину кућу, да му душу не салете грешне мисли кад полази у цркву, а у повратку иђаху с њим још два три човека па, у разговору, и не спази кад прођоше мимо ње.

Би стигао био смирене душе и кући, да ниже доле не сретеше Ружу где носи на обрамцима воду са долње чесме.

Она им назва Бога, а деда Дашко је само пресече погледом. Не прихвати јој поздрав. А шта је помислио у том тренутку — сачувај, Боже!

Од тога часа му не избијаше из главе мисао, да се Сока има зашто бојати. Лепа је пуста Мађарица — загоркиња вила би јој могла позавидети лепоту.

Деда Дашко беше одлучио да и он оде после вечерње међу људе, пред цркву, где коло игра а старији се састају на разговор, па да и сам промотри то чаркање Мађарицино са Соком због Милоша.

И отишао је. Али, на попришту затече Ружу саму.

Она је учинила све онако како је баба Макра беше научила па је, као на иглама, чекала и једва дочекала време да пође у коло.

Утегнута у мађарско рухо, сваки се уд гинкао на њој, чим би се помакла.

У недра је брижљиво тутнула биљку што јој пре зоре даде баба Макра и што ће је поднети Милошу да је омирише па да — што рекла стара врачара — „до смрти иде само за њом, као веран пас за својим госом“.

Пуна поуздања у ту „чудотворну“ биљку, ишла је путем до кола међу својим другарицама као краљица међу дворкињама својим.

Сваки час је погледала и тамо и овамо, не ће ли спазити откуд Милоша, да му још успут пружи да омирише ту биљку па да се не макне од ње у колу.

Али Милоша ни од куд, па ни у колу. Ни њега ни Соке.

Они, од вечера уочи тога Илијна дне, сматраху као да су већ заручени. А заручници не одлазе у коло.

Тога дана не беше момка који није играо у колу крај Руже. Али она није ни једном погледала у очи. Њезине су очи непрестанце прелетале, све до разлаза, с једнога краја на други крај, а одговора не даде ни на девето питање момчадије и другарица. Видело се по свему на њој, да је она само телом у колу а душа јој лутала за Милошем.

Распустило се и последње коло. Момци и девојке пођоше кући. Од старијих ће некоји примити пријатељски позив овог или онога од газда чије куће беху ту близу цркве па ће сврнути да окушају ватрену руменику из бурета што је скоро начето, а већина их пође за млађима својим.

Нанизали се редови, један за другим, момака и девојака из долњег краја, а песма им се разлегаше и одбијаше од брега до брега.

Ружа се обесила о руку једној другарици па упрла празан поглед у плаво небо, онамо где сунце залазаше, и корачаше одмереним кроком као да ће право пред вечног судију. Нит је се примала песма, нити разговор момка који се докопао до ње, сав сретан и весео што му је у део пало да иде уз лепу Мађарицу.

У поласку са игралишта, њезину је душу сломио грдан бол, видећи, да ју је од куће понесено уздање на првом кораку обмануло. Обузета својом тугом, она се не осврташе ни на што, што око ње бива и, да јој другарица у један мах не застаде и не отпусти јој руку, у оном замршјају мисли и осећаја би прошла била и крај своје куће.

V.

Док су друге девојке биле у колу, Сока је код куће повадила из сандука, развијала, савијала и прелагала рубље своје, платно, у дарове спрењене кошуље и разним шарама преткане пешкире, преврћући у мислима, шта је од тога коме намењено.

Њу су прешле доскорашње муке и боли, прешла је бојазан да ће јој Ружа отети Милоша, а душу су јој освојиле друге мисли: мисли, што их рађа задовољство и радост, што се врзу по памети испрошеној девојци.

Срце јој је живље закуцало кад зачу Милошеву нану где се поздравља с њезином матером која сеђаше под хладовитом вишњом над путем, а за тим одоше обадве мајке горе у баштицу, под стари орах више куће.

Соки свеудиљ нешто шапуташе, да та посета Милошеве напе на добро слути.

Милош се нашао цело послеподне у неком послу. Сад је био у качари и помицао овамо онамо празне судове, покуцкао који обруч или огледао чаброве и левке као да му је берба на прагу; сад је опет отишао у кошару, чеврљо по јаслама, чистио паучину са гредица и спремао све на своје место, а за тим би му пала у памет кола на би и њих обишао, продрмао точкове редом, притегао ланчиће на шараглама, поскидао и опет намештао левче, а по свему се видело, да му ум не беше код тих послова.

Он је нетрпељиво ишчекивао, какве ће му гласе донети напа од Сокине матере.

Деда Дашко се незадовољан вратио од цркве. Запазио је, додуше, онај немир и нетрпељивост у Ружини држању, али је он отишао био међу људе да друго што докучи. Чисто би се смело рећи, да је тражио нешто што би му мржњу већма распалило, како би му лакше пао обрачун са својом савешћу.

Успут је сврнуо у кућу Сокине матере и — баш је још добро дошао.

Милошева нана беше већ на поласку па, спуштајући се из баштице у двориште, сретне мајке још једном углављиваху да у први четвртак дођу у просидбу, „јер је Милошев отац тврдо наумио, да свадба буде — ако је Божја воља — одмах после Госпојинскога поста“.

Оне у двориште, а деда Дашко на вратнице.

И његов мргодасти поглед сијну веселије кад спази Милошеву нану. И њему се поче сад некто добро предвиђати па заустављаше похођанку, запиткујући је сад ово сад оно док, напослетку, не сазнаде циљ њезина похода.

Старац не могаше прикрити своје задовољство и своју радост. Он је имао тому и два крупна повода. Један, што је сазнао да ће му се унука усрећити, други — други се тичао његове савести.

Тога су вечера сви мирно положили главе на починак — само се Ружа превртала у тепким мукама.

Кад је дошла кући од цркве, још је са дворишта потрчала право у своју собицу, бацила се на шарен сандук па закукала горко, да се до Бога чуло.

Мати јој дотрча из велике собе, ушмашена, уплахирана, па је стаде подизати, отпасивати и наваљивати да јој каже шта ју је снашло, али из ње не могаше речи ишчупати. Она је само врштила, јаукала и чупала косу, кидала са себе свилен прслук и бело зарукавље, сад од бола и муке, сад — мислиш — од љутине и помаме.

Муке је стало мајку док је, једном руком држећи њу око паса а другом разбацујући у три реда наслагана узглавља, разместила постељу и положила је у њу, па јој пође тепати, молити је и преклињати да јој каже шта је боли. Али, док не пређе она прва ватра, Ружа не могаде речи прозборити.

Кад јој се притајао бол у срцу, малаксала и душом и телом, оте јој се тежак уздисај па промуца:

„Мати — ја не могу више!“

„Шта те боли, ћерко; шта те боли?“

Ружа подиже лагано обадве руке па их стиште на груди а црте јој се на лицу грчевито скупеше.

„Ту ме боли. . . . Умрећу ти, мајко.“

„Што махом заболи, махом и прође, чедо моје.“

„Боли то мене већ одавна“.

„А мајци никад не рече ништа“.

„Сад ти већ морам рећи. . . . Ја волем. . . . Волем — Милоша Којанова, а он. . . .“

Ту јој се речи загушише у грлу.

Загњури лице у узглавље и поче изнова јецати.

Мајци јој се сад тек развиде па је пође тешити, миловати и утишавати, док девојка не клону снагом и сан је не савлада.

Јошка је доцкан дошао кући из Варадина, где се тај дан подуже забавио неким послом.

Као окамењен слушао је, кад му жена стаде причати бољу њихове јединице. Њему не би било криво што му се ћерка загледала у Милоша. Он би се био радо опријатељио с том српском кућом у селу. Али га је заболело и смело то, што је чуо да Ружино срце не нађе одзива и што ју је туга за то саломила.

Он је волео јединицу своју и угађао јој до мажње, али — мајчино је да тумачи снове, да погађа жеље ћеркине и да ослушкује како јој срце куца. А Јошкина жена није знала, да и то иде у бриге материне. Она је водила друге рачуне. Мислила је она и смислила, кад дође тому време, да одведе Ружу преко Дунава у своју родбину, где ће се већ наћи момак њезина племена који ће је одвести под венцем из родитељске куће. А сад, ето, изађе, да се мајка преварила у рачуну. Преварила се, јер није ослушкивала како куца бујно срце у грудима јединице јој, те није ни слутила да је већ дошло време.

Свуноћ су, готово, смишљали и претресали Јошка и жена му, како ће да избију из главе ћерци својој момка за којим она заман уздише. И напослетку се сложише у замисли мајчиној, да одведу Ружу на дуже време у Пирош, к сестри Јошкине жене.

„Али одмах сутра, док се није каква брука излегла“.

„Сутра одмах“ — заврши Јошка.

Ту је ноћ забринута мајка неколико пута одлазила на прстима у Ружину собу, пагињала се над њу, слушала јој дисање и метала руку на чело, а кад је зора зарудила, села је крај њезиних ногу и чекала док јој се сама не пробуди.

Сунце је завирило већ и у најдубљи закутак Беочинскога дола кад је Ружа отворила очи.

Спазив мајку, хтеде одмах да скочи са постеље, али је мајка задржа, загрли је и оде јој казивати како су она и отац још јуче одлучили, да њих две путују у Пирош,

тетки у госте. А она, ако хоће, може и остати код тетке колико јој драго.

Руџа се замисли и поћута за час, а за тим као да баш радосно прихвати речи материне.

До подне се спремало све што ће Руџи требати за дужи останак код тетке. Јошка налио аковче вина и голему тикву шљивовице, жена му замесила с млеком плетеницу као хлебац велику а Руџа набрала котарицу воћа, што ће све понети тетки — мила ради.

Није још ни сунце село кад стигоше Руџа и мати јој у Пирош где им се од срца обрадоваше и обасуше Руџу свакојаким знацима љубави.

У тетке беше син за женидбу и две кћери, по готову вршњакиње Руџине, које то вече не скидаху руке са њезина паса, радујући се и дивећи се, како је Руџа од последњег им виђења постала дивна велика девојка.

Руџина је мати још то вече увардала прилику да исприча својој сестри невољу Руџину и своју намеру.

Она се сутрадан после подне вратила олакшана срца у Беочин, а Руџа остаде да се, тобоже, уз егеде и цимбалу разоводи на равници Бачкој, а у истину, да уздише за дивном Фрушком Гором и китњастим колом пред црквом Беочинском.

Руџина тетка беше удовица а кућа јој је важила као ма која добра кућа у селу. Газдинство јој пространо, па и посла пуне руке. Руџа га се, уза сестре своје, прихватила својски као у својој кући, а у послу пролазаше дан за даном — и не спазише кад брже освану недеља.

Девојке се опремиле па ће све три пре подне у цркву а после подне у мађарску крчму где све ври од чилих момака и милокрвних девојака.

Пуно их беше већ двориште кад приспеше Руџа и сестре јој. Оне се не беху још ни обазреле право кад луче длан о длан а за тим одмах забрујаше танке егеде и задрхта сува цимбала, тихо, чисто успављујући, а после зацикуташе, мислиш, и мртве ће из вечнога сна да пробуде а живима да бацају жеравицу под ноге.

Момци прискочише девојкама па се сирва, све двоје и двоје, одоше љуљушкати с ноге на ногу, корак два десно, корак два лево. А кад егеде ударише у оно дрхтавно

цикутање — затресе се читаво двориште под помамљеним ногама, распали сва млада срца ватрени „мађарац“.

Неки стасит момак прогуро се до Руже, трже је за руку и одвуче међу играче.

И он је, као и егеде, почео спрва полако. Стао се превијати с Ружом с десна на леву и с леве на десну, покаткад тек ситно цупкајући. А кад гудало стаде као муња прелетати и скакутати по звучним жицама, — момак тек узвикну — „Јух-хај!“ — зазвекета мамузама па зграби Ружу око паса и пође се надметати са танким гудалом свирача.

Ударио у танац — жив да се скида. Што хитрије гудало, то и он хитрије са својом играчицом. Сад је обухвати десном па се пусти у ковитлац, сад је праметне на леву, отпусти је па ће свако за се, прискочи јој па је опет зграби обадвема, заошине је и на једну и на другу, дигне је у вис и два и три пута и спусти је, мислиш, из коже ће је истрести. А Ружа поцупкује и врти се како је момку воља.

Танцу не би било краја до издисања, да не пуче жица на егеди првога свирача.

Мађарски Цигани знају већ удесити, кад треба жица да се прекине.

Али, не прође ни док би се јаје испекло, опет запуца длан о длан, опет загудише егеде и опет потрчаше играчи к својим играчицама.

Несташна момчадија салетила Ружу са свих страна па, што се они више отимаше о њу, то се и она све већма загревала и све дубље зарањала у то младачко уживање, док се напоследку сва не утопи у њему.

Раздрагана се срца враћала пред вече са игре, загрљена са својим сестрама и опкољена веселом момчадијом.

Уједанпут се зачу из даљине песма:

„Сива магло, ти не падај на ме“.

То беше песма српских момака и девојака који се разлазише из српске крчме.

Ружа се трже на глас те песме, а кад отегоше оно милотужно — „Ој, роде мој!“ — у њој застаде срце, пређе је неква језа и учини јој се као да та песма до-

лази чак испод Фрушке Горе, са горњег пута Беочинскога, где јој је често душу заносила.

На пречац је обузе тешка туга и неодољива жеља, да полети онамо где се она тој песми вазда радовала, где је та песма будила у њој слатке осећаје и успављивала је у толике миле снове.

Од тога је часа Ружа постала безвољна, замишљена и често би јој се украдао из груди болац уздисај, а то душевно расположење не могаше јој разгалити више ни угађање тетке и сестара, ни цика егеда и цимбале, ни бујни мађарац.

Њу је непрестано вукло нешто у Беочин, пред Беочинску цркву, у коло: вукло је срце, да се састане с Милошем.

У тој мучној чежњи сваки јој дан беше година, а овамо јој опет љубав теткина и загрљаји сестрица не дадоше да се откине од њих.

Међутим је време одмицало. Дошао је и прошао Госпојински пост и — прошла беше већ и свадба Милошева и Сокина.

Једне недеље Ружа уранила прва у кући. Разбудила сестре и рече им, да она мора кући. Изговараше се да је ружан санак снила, па је нешто вуче к мајци.

Заман беше свако унињање — не моглоше је више задржати.

Брат јој после ручка упрегао коње у кола и одвезе је до Думбовачке скеле. Од Думбова до Беочина је лако и пешице.

Никад скелеције нису тако споро веслале као сад, кад Ружу превозише преко Дунава.

Тако се бар њој чинило.

А кад је крочила на Сремску обалу, одахнула је душом и убрзала кораке, готово да потрчи.

Већ стигла беше до снахинске крчме на друму кад у селу зајеча звоно на вечерње, а њу прође неква милина и помисли у себи:

„Сад се Милош спрема у коло“.

Чисто би му довикнула — „Ево и мене одмах!“

Од крчме удари преком стазом што крај горњега мајдана води у село.

Мајка јој се пађе у чуду кад јој Ружа овако, изне-
нада, паде око врата.

Стаде је запиткивати и ово и оно, не би ли јој по
разговору спазила какву промену у души.

Сазнала је само то, да јој ћерка једва чека да оде
у коло пред црквом.

Заман јој мајка говораше да остане код куће, да се
одмори, — она је намакла само чисте беле чарапе и нове
ципеле па оде као да је каква виша сила гони.

Кад Ружа стигла до цркве, коло је већ увелико
играло, и у колу Милош а уз њега Сока под златним
убрадачом.

Угледавши их овако, Ружи смрче пред очима, ноге
јој се одсекоше а срце јој прострели бол да би чисто
јаукнула.

Да се не придржа за раме некој млади, би се сру-
шила била под теретом тога бола.

У то наиђе однекуда деда Дашко, зажарена лица,
устакљених очију и накривљене шубаре. Видело му се по
свему, да је заео за славину.

Прогурао се до кола па, држећи се чврсто своје дре-
новаче, стао и он цункати и звиждукати, а испод обрва
севаше сад на једну сад на другу страну.

Кад спази у крају Ружу, — да ли винце или пркос,
ко ће знати, не даде му мира — одшантуца подмукло до
ње па јој као у пролазу прогунђа:

„Гле, гле, Ружо, Соке и Милоша. Не помогаше ти
баба-Макрине врачолије. Уби се! Закољи се! На!“ —
— рече напослетку и макну левим бедром о којем му је
нож висео.

Ружа плану као варница, истрже деда-Дашков нож
из корица и у истом трену сјури га себи у груди.

Крв прсну као из пушке, а она се сруши обнезнањена.

Подиже се врисак и јавк до неба. Народ се збуни,
ускомеша. Сав свет закука за лепом Мађарицом.

Деда Дашко бацио и батину и шубару па стао чу-
пати своју седу косу, вичући из свет грла:

„Ух! Ух! Што уради од себе, девојко!“

Ником не паде на ум да баци камен на њега.

Лепу Мађарицу мртву однесоше мајци.

Сутрадан дошло манастирско ђаче у село па причало пред црквом:

„Ја почистио јуче после вечерње цркву и већ да изађем, кад, ал' паде нешто и зазвекета као да је десет звонцади пало на камен. Ја се тргох од стра̄, ал' опет се осврнем да видим шта то би. Кад тамо, пало велико сребрно кандило. Оно, што га је, кажу, Јошка шумар поклонио манастиру. Јавим ја одмах намеснику, а он на мене као да сам га ја свалио. А знам да нисам. Хајд' и намесник и отац Варнава и стари довник у цркву, да виде чудо. Кандило лежи како је пало, а стакло му размрскано, а уље разливено. Калуђери узели па гледају онај беоцуг, гледају ону кваку о којој је кандило висило, — није ништа сломљено. Намесник гледи у мене па врти главом, а ја подигао три прста па се кунем, да га се нисам ни дотакнуо. На то ће стари довник — „Е, братије, ово је прет Божји. Не лаже ово грешно дете“. И онда узеше кандило и одоше да јаве господину. А господин наредио, да се то кандило не припаљује више у цркви, већ да се остави у хранилницу“.

Од уста до уста, та се прича до вечера размилила по целом селу.

Не прође за тим ни пуна недеља дана а по селу — као да је уз бубањ објављено — пуче глас, да Јошка продаје све своје имање.

И распродао га је по што је ко хтео па се одселио из Беочина — ником не рече куда.

Нестаде му и трага и гласа, а остала је само, ево, ова припојетка.

КЊИЖЕВНОСТ

ОЦЕНЕ

Milan Begović: **Gospogja Walewska** Drama u 5 činova. Cijena K 1.50. Zagreb 1906. Izdanje Hrvatske Knjižare i Industrije papira (Lav. Klein). Страна 240.

Milan Begović је један од даровитијих млађих књижевника хрватских из групе „млађих“, а познат је и читаоцима Летописа још из 1901. год., када је у VI. св. изашла од А. Г. Матоша оцена његове „Knjige Boscadogo“, даље из I. и II. св. за год 1904. стр. 138/9, где га је Ј. Храниловић у својој студији „Хрватска лијена књижевност“ приказао као песника и напоменуо да се је Беговић у најновије доба „дао на драмско поље“. По томе је у V. св. Летописа за 1905. год. изашла од њега драмска слика „Мениет, каприса у једном чину“, а још у II. св. од те године приказао је М. Буд. Begović-еву „studiju: Vojislav IIIć“. 1906. год. је написао Begović: „Venus Victrix, komediju u jednom činu“ и горње дело.

Из свију досадањих његових радова, како их је књижевна критика схватила, да се извести слика овога књижевника. То је без сумње талентиран песник широке културе, али у другом периоду свога песничовања, када је после успелих окршаја у традиционалном правцу дотадање хрватске поезије, осетио своју песничку снагу, залетео се и он у јато оних књижевника, који су под утицајем страних литература прегли били да заведу правац неговања уметности ради уметности, дакле без обзира на наслеђене и савремене идеје, које владају у друштвеном и политичком животу њихова народа. То их је довело у сукоб са старијим књижевницима, док се тај сукоб није изравнао измирењем, у коме су млађи стекли признање старијих, а они се некако стали враћати да ухвате везе са старим стазама народне хрватске књижевности, па и са Србима да се споје у једно књижевно коо.

За Беговића лично пак значајна је у вези са „Knjigom Boscadogo“ студија му „Vojislav IIIć“, а са каприсом „Мениет“ ова драма: „Gospogja Walewska“. Изгледа ми да је својом студијом

„Vojislav Pić“ ишао управо да оправда свој поступак у „Knjizi Bossadogo“. Као што је Војислав у тражењу лепоте из своје садашњости ускочио у доба јелинско, тако је и Беговић са истим смером тумарнуо у машти у доба шпањолских витезова. За Војислава је филолошка критике доказивала да је његов јелинизам лажан и површан, јер он није познавао многе особине реалнога живота у Јелина, те је у томе грешио; али Беговић као песник осећа да је Војислав онај дах јелинске поезије удисао у себе, као уметник га рефлектовао и створио модерно, скројио српско рухо за поганичке јелинске кинове. На тај начин се његова песничка душа уметнички изразила и у томе налази Беговић да се крије тајна Војислављевих утисака, а не само у верзификаторској виртуозности. По свој прилици би да такав суд вреди и за његову „Knjigu Bossadogo“.

Но мени није задатак да о тим делима говорим, него их — нарочито студију о Војиславу — овде наводим, што ће ми доцније за друго шта требати, а сад да пређемо на драму „Gospogja Walewska“ и њену преходницу „Мениет“. Оне стоје у вези не само као дела истог писца, него и као представнице истог начина изражавања. „Gospogja Walewska“ је на више места исто онако „каприциозна“ као и „Мениет“, али се у њој већ види и пишчева тежња или пагињање за измирењем „младих“ и „старих“. Докле је „Мениет“ пуста играчка пишчеве маште са неком афектацијом културе и уметности, помешана са доста модерне разголићености, дотле у „Gospogji Walewskoj“ писац поред тога дохвата и стару тему, националну идеју Пољака, али тако, да његова младалачка распуштеност у тежњи за ефектима чисто уметничким или управо вештачким односи победу над идејом, којом се јунакиња испрва одушевљава. По мом суду то се није десило у корист дела. Али да не бих пред читаоцима оперисао непознатим количинама, да пређемо на дело испочетка.

Већ у списку лица ове драме види се једна стална карактерна црта пишчева, наиме оно, што сам назвао афектацијом културе, јер не могу то друкчије окретити у доба, када је и хрватска књижевност усвојила фонетички правопис, а њиме се и писац служи, де он пише: *Walewski*, *Laczinski*, *Anna — Tyszkiewicz*, *Camillo Borghese* и т. д., а тим већма упада у очи та афектација, када писац не остаје у томе бар доследан, те је само пуста његова ћуд, када пише: *Kuzina*, *Luise*, *Vauban*, *Lavellette*, *Lectrice*, *Paër*, па даље у опису сцена: *Frise* (okolo) *plafona*, „*rosette*“, *pejzaž walewičke* (onolice), *vis-à-vis*, *niche*, *fotelji*, *kanapeji*, *konsola*, *polprutta* и т. д. Пуно је у целој делу страних речи, писаних час овако час онако, са вазда знакова, које наша латиница не познаје. То су спољашње и ситне ствари, али су за правац пишчев карактеристичне, јер и оне нам одају, с ким имамо посла. Па како је то у описима сцена, где писац у своје име говори, тако је и у говорима његових лица: *šal*, па *causeusi*, *monsieur*, *oncle*, *kavalir*, *Goltz*, *Königsberg*, *Iorgnette*, *nonšalansa*, *whist*, *prude*, *Pariz*

и т. д., те што би се овде могло оправдати да је учињено некако у намери карактеристике лица, одузима се та претпоставка онаким поступком и у описним деловима. Зато онда излази да то није карактеристично за радна лица него за самога писца. Чини ми се донекле да је писцу намера да разним писањем разликује: речи усвојене од позајмљених страних, као што то одаје и истицање ових штампом, али је то опет стран а не наш правопис, те ако је то тамо обичајем освештано и целом једном литературом утврђено, па је зато тешко с њиме раскинути, пама је непотребно уносити га из саме цуке тежње за новим и за подражавањем туђега као нечега тобож напреднијега, кад знамо да је то и у западним литературама само терет, којег би се радо опростили. Напоследку ни у томе нема у Беговића увек доследности, јер поред *Frise*, „rosette“, *niche*, *joujou* — неузимајући у обзир страна имена, где такођер има и *Natalija* и *Nathalie* и *Tyszkiewicz* и *Tyszkiewiczka* — стоји и овако неистакнуто штампано: *Hurra*, *silhouette* и т. д.

У томе мешању страних елемената ишао је писац још и даље, те је поред француских, немачких, талијанских и латинских речи стављао у уста својим лицима и читаве изреке и реченице, било да окарактерисе и говором народност својих лица (н. пр. Талијанца и Немца), или мешањем француских елемената да се приближи обичном ваљда говору, у који претпоставља да је пољска аристократија мешала и француске речи и изреке као неке припатке отмености. Можда ће се то коме и свидети и можда ће местимице имати и ефекта на позорници, али мени се тај макаронизам опет у већини чини да је афектација, а ефекат, који би се њоме постигао у маси отмене публике, није песничко средство, него некако ласкање публици тако настрана укуса. Особито пак Беговићу се чудим да у теорији једно мисли и исповеда, а у пракси баш обратно поступа. Он је замерио и Војиславу, што се служи страним речима, а где код њега чини се да не би могао ништа исказати, а да се не послужи страним изразом и то у песничком делу, и где сам говори и где му лица долазе до речи. Поред тога пољска варваризама држим да је излишно купити још и капљице друге нечисти у језику, које такођер неће помоћи песнику да се у нашем књижевном језику овековечи — а има и од друге руке.

Али тиме још нисмо свршили са пишчевим настраностима. Он уводи и у драмски облик исто тако навалице неке новости, које су читаоцима већ из „Менист“-а познате: Као што је наиме у оном спољашњем поступању са страним речима са афектацијом у правопису ишао готово за палеографском тачношћу, тако је и у описивању сцена, костима и покрета лица ишао за тачношћу инвентара, археолога и фотографа, те свуд потанко описује сваку ситницу узимајући на себе поред писца уједно и улогу позоришног редитеља. Претпостављајући да је дело намењено у првоме реду позорници, а не читању, ово би се могло пропустити, јер ће

то редитељ требати да проучи, а публика ће га добити приказана за два чулна органа: за око и ухо, те ће много шта у исти мах моћи схватити, па се неће осећати толико теретним; али би се тада за читаоце требало приредити друго издање, које би у ошћим потезима само приказало оно, што не иде у песников посао, јер овако се читалац местимице много замара и одвлачи му се пажња од главнога песничкога текста тим споредним, спољашњим, сценичним и декоративним стварима. Али онда има ту и таквих места, која баш за позорницу немају вредности, јер н. пр. неће се нигде радним лицима, те тако ни публици приказати ове пољске племићке породице: „Krasinski, Gutakowski, Radzivil, Wojczinski, Lubinski и Zamojski“, јер оне у драми немају улоге, то су само статисте, па је и њих могао песник разумети под оним: „i još mnoge druge“, као што стоји у опису сцене II. чина. А кад на 98. страни описује Наполеоново понашање: „U taj par njegova se božanska pojava opet počoveči. Opet se upute strasti, prkosi, taštine svojim smjerom и т. д.“, па тек на 173. стр. „I napiše energičnim potezom svoj plameni N, oko koga pero, zadrijevši se u papir, prsnu crnilom kao neki aureolu.“ тек не мисли писац да се и то може на позорници видети и приказати! Не, ту се је драматичар заборавио, па се пребацио на поље приповедача. И таквих неодмерености и пребацања је па више места, а то сведочи да се песник још није уживео потпуно у своју улогу драмскога писца.

Прелазећи на сам говорни, главни текст ове драме, морам да нагласим одма да је у њему песник боље подесио праву меру, те му је говор лица увек готово одмерен и карактеристичан. То је жив, импровизован, спонтан разговор, који извире природно из ситуација, као што и треба да је драмски говор. Отуда онда излази да пред собом видимо увек живе људе готово свагда са одређеним карактером, а то је опет знатан услов за добру драму. Исто тако су и груписања лица, особито у I. и II. чину, уметнички изведена, грађа је згодно распоређена, кретња радних лица је природно усредсређена око подесно одабраног стожера, те ни за трен ока не осетимо оскудице радње. Само низ појава је у другом делу некако вештачки намештен и карактеристика није увек доследна и потпуна.

Тако је првome чину место „Bijeli salon и parteru dvora Walewice“, а пажња је уперена на очекивање и после на дочек Француза, предводнице Наполеонове војске под Мира-ом, а главни лик у слици је Марија Walewska, млада жена од 18 год., супруга старог грофа Anastaz-a од 70 год., која се одушевљава за слободу Пољске и поноси се својом народношћу, те зато и пође за старца одбивши двојицу приличнијих јој просилаца, што је један био Прус а други Рус, а у Наполеону очекује ослободиоца Пољске и сретна је на крају чина, што ће ићи у Варшаву, да га види. Као мерило њене моралне чистоће и озбиљности истичу се поред ње унук јој Kazimir Walewski и „kuzina“ јој млада и ђаволаста Anna. Сliku попуњују у уметничком распореду представници пољске аристо-

кратије и француских виших часника, којима се на поздрав домаћинов придружује споља поклич војске „Vive l'Empereur!“, „Vive la Pologne!“ и „Vive le prince Murat!“

У другом чину је место „Plesni salon u palači Brühl u Varšavi“, а главно лице је прво домаћин, кнез Talleyrand, око кога се таласа поворка отмених гостију, а главна тема интереса је вест, да је нека пољска племкиња изненада сама изашла пред Наполеона у отвореном пољу и поздравила га уиме пољских дама са жељом, да успостави пољску краљевину. Особито се даме скандалозују на такав поступак, јер једне држе да је то понижење пред „пучким сином“, друге налазе у том само личне рачуне покварености или сујете, а све се слажу у томе, што завиде истој племкињи, што ју је Наполеон лено дочекао и пољубио у руку. У том долази и Walewska, која је свога мужа наговорила на долазак у Варшаву. И она се умеша у весело друштво, својом лепотом обраћа на се пажњу, па и њу увуку у критику онога поступка, те се она брани са свога гледишта, да је учинила родољубиво дело, да би задобила цара за пољску ствар, али се још не одаје да је то она учинила. То се дозна тек, кад Наполеон дође и при серклу одликује њу својом нарочитом пажњом, комплиментима и почашћу, да с њоме отпочне игру, па јој ту и љубав изјави.

И први чин је јасно и прегледно изнео експозицију драме приказавши главну јунакињу и прилике њене, њене домовине и нове прилике, које настају доласком Француза; али је у другом чину много теже било постићи таку прегледност у оној маси лица, која се искупише на аристократску игранку, па ипак се може рећи да је писац са довољно снаге испунио свој задатак: увео главну јунакињу на поприште борбе и ту борбу згодно заметнуо додедавши је у опреку са јавним мишљењем, које по својим разним интересима или је осуђује или иде за тим, да се њоме послужи. Једини, који се чини да у тој борби нема личног рачуна, него идеално љуби девичанску чистоту Маријину и над њом лебди као анђео, као оно Макс Пиколомини у Шилерову Валенштајну, шта више на своју штету се залаже за њу, јесте Казимир Валевски. Тај је чин иначе препун духовите галантерије, често пута доста пикантне, којом песник згодно карактерише целу средину друштвину. У њему се истиче и кнез Пањатовски као представник пољских тежња и претендат на престо краљевски, који после не зазира ни од подлога средства подводничког, да би само повратио слободу својој домовини. Ту се још јавља и брат Маријин Роман Ласински, развратна солдатеска, који се нада личном ћару од авантуре своје сестре, чија му част не задаје много главобоље. Њега прво и постиже корист од цареве љубави, јер се у трећем чину он већ јавља као пуковник, а Казимира због пркоса према цару, неке француске часнике пак због удварања Марији преместише изван Варшаве. Све то и иначе понашање целога друштва према Наполеону показује, какву силу осећа свет у његовој руци, а поред тога није писац пропустио да га и лично прикаже као само-

вољника и неуглађена новајлију, који се на сваком кораку из невештине, ћуди или пркоса спотиче о виши друштвени ред.

Са таким утисцима са те забаве враћа се Марија Валевска у III. чину у свој „Boudoir — и Varšavi“ и док јој Ана исповеда свој доживљај и љубавни зашлет са Лагранжом, доносе јој прво Наполеоново љубавно писмо, које она подере. То је први театралан моменат у том чину, а таки се после у постепеном подизању нижу до краја, као наручени. Потом Марија жали, што мужу није јавила свој поход пред Наполеона, а у том улази собарица и јавља да је сам кнез Поњатовски у салону и чека одговор на писмо. После опет театралнога устезања, да му отвори врата, напоследку кнез ипак улази и декламује о благослову и клетви народној, на кад му она пребаци службу, којом се краљевска му крв понижава, он се ставља у важну позитуру и истиче своје понашање као службу земљи, а њој пребацује да јој је одушевљење за отаџбину само у речима, али она није кадра да принесе жртве, а излазећи завршује декламоторски: „Tyrdá, neumoljiva kò poljačkoga roda sudbina!“ И под том пресијом Марија помишља да би могла нешто одговорити Наполеону „mirno i hladno“ — али „on traži samo jednu riječ. . . .“ И где баш сад долази Anastaz. Њега је опет уз пут Поњатовски позвао и за сутра у двор, да играју са Наполеоном „whist“-а, рекао му да је Роман постао пуковником, а Казимир премештен. Сад се наведе разговор на синоћну забаву, о осуди оне племкиње, и Марија исповеди мужу своје дело. Он се на то не срди, већ удешава да оду сутра опет у двор и тамо у картању може да понови своје жеље о Пољској, што је синоћ требала учинити, па пропустила. У том долази Казимир и зове Валевског у веће, да саставе и они молбу на цара. Он оде, а Марија са Казимиром одигра опет једну театралну сцену, у којој Казимир саркастично пребацује Марији њен одношај према Наполеону и при том се некако изнебуха открави она према њему и пољуби га двапут у чело. На то наиђе Ана и јавља да Марију чека брат Роман. Наравно да није пропуштено да се у ову сцену неке загонетне тронутости унесе и пикантерије Ланиним понашањем, а још више тога уноси Роман, кога Марија мора да отпрати са: „Bezobrazan si . . . i bez duše“ —, он пак вели: „Na kartam sam je davno izgubio!“ Напоследку долазе најближи проводичи у Наполеонов „kvartir“, „Gospodja Vauban i Lavallette“. Оне поучавају Марију у дворском кретању, па ту прилику употребљава сад прва као „љубовца“ кнеза Поњатовског, да наговори Марију на попуштање према Наполеону из родољубља, а њена пријатељица, са којом Роман надовршује своје пикантерије, секундира јој рефраном: „Sve — sve — za tako izvišeni cilj!“ Оне су донеле и дар, дијадему, коју Марија опет театрално треска о земљу, пада пред слику Богородице на колена и моли се, па после нагони своје гошће да се уклоне; али за овима долази кнез Поњатовски са другим Наполеоновим писмом, које се завршује: „Dogj'te! Dogj'te! Sve vaše želje bit će ispunjene! A vaša će mi domovina bit još draža, ako vi se

smilujete mom bijednom srcu!" На Поњатовсково тумачење де се од ње тражи само да оде, да усмено понови своје жеље, Марија одлази. Ана јој се препоручује царској милости, да дозволи Лагранжу да се ожени, а на крају долази Казимир, који затече Ану са дијадемом на глави, па када се с њом објасни, на њене речи, да ће Марија одма доћи, „Izletí kô mahnit“ са речима: „Doč će — mrtva!“ То је трећи чин. Мени се не свиђа. У њему је пуно театралности, али цела ми еплетка изгледа доста неспретна. Нашто је спао Наполеон да пише љубавна писма, кад је могао удесити прилику и да се сам састане са Маријом, као што их је и позвао у двор и на то је и Валевски пристао. Тек није писац и тим неспретностима хтео да карактерише Наполеона! Или ако је овде требало приуговорити даљи развој за IV. чин, насилничкој нарави Наполеоновој би више одговарало, да је на његову просту жељу цела еплетка препуштена подвлакушама пољске аристократије, па да они учине све као горе слуге лошег господара. Та на ону изјаву Маријину, да није поновила своје жеље на забави, могла се је сасвим у невинијој форми надовезати потреба, да она то учини за време саветовања пољског племства о молби на цара, и на тај начин одвести је у Наполеонов стан на састанак, који се одиграва у IV. чину.

Тако би била природнија веза између оног утиска, који чини Наполеонова појава у II. чину, и његова понашања у IV. Ту се приказује Наполеон најпре као муж и војсковођа, у оба случаја као сила, која не трпи поговора, а на то се надовезује појава Романа са Маријом, па приправна сцена са гђом Вобан и напоследку Марија и Наполеон сами. И ту су, чини ми се, навалице створене ситуације за театралне ефекте, које не стоје у вези са намером Маријином, са којом је дошла. Место да се у том кругу крећу мисли пред састанак са Наполеоном, ту се ређају нека первозна пренемагања и трзања као нека антиципација онога, што би тек после требало да дође као оправдано, кад би се после очите Наполеонове насртљивости уверила да је заведена. То и наступа. Али после умирења и као узгреднога погађања о судбину домовине Марија, која је треснула дијадему о земљу, постаје питомија и допушта да је Наполеон умота у перзијски шал, па се чак и „разблажи“, кад је Наполеон ухвати за подбрадак, и „заборавља се“, кад је загледа у очи, па шта више пориче ту сасвим свој карактер, са којег се до тада славила, и тврди да није имала своје воље, када је пошла за Анастаза, и да је то учинила, да спасе своју породицу од сиромаштва. После оваке омашке, Марија губи атрибут јунакиње и тим нас хладније остављају и Наполеонове декламације о љубави и њене о слободи народа јој, јер је она повредила свој национални понос, којим се хвалила, да је само из тог разлога пошла за Анастаза, када се ето исповедила да су је други рачуни на то навели. Али писац и даље оперише са оном њеном вредношћу и по цену обећања спаса њену народу изнуђава Наполеон Маријину љубав и пољубац. Али баш у тај мах завиче

Казимир на вратима: „Марија, Марија!“ Опет дакле театралан ефекат. Али треба још и пети чин да дође. Зато, кад Марија чује да је Казимир рањен, што је силом хтео да продре у собу, отима се од Наполеона, да она отпрати Казимира, и обећава му да ће опет доћи. Он је пушта од себе и тиме се свршава IV. чин.

У V. чину: у стану Валевског у Варшави најпре Ана очекује Марију и прича неку романтичну трагедију љубави заветујући се уз то верношћу своје будућем, па онда се јавља Роман, коме је дуго било чекати, те је догле обишао рођаке и јавио им о Маријину походу, те се тако после сви искупише, да је дочекају, па и Анастас, кога је Казимир обавестио о ситуацији „*placé ko malo dijete*“ — По том долази распитивање о свему, што се догодило, Анастасово болно жадање и саучешће целе родбине — а на то улази рањени Казимир и Марија, која се опет у театралној декламацији опрашта од Валевског свесна већ тога, да својом чашћу откупије „*blagodat*“ за своју домовину и зато се пада тим већој „*harnosti*“. Анастас је уверава да ће свет знати само то, да је она „*kurtizana Napoleona Bonaparta*“, и кад се она брани од његове сумње у њену невиност и позива га да јој чита из очију: он опет театрално изговара да јој читају из очију: „*Kurtizana Napoleona Bonaparta*“, изражава јој своје презирање и сви јој се ругају. Напоследку она још једном порече оно, што је мало пре рекла: да њена „*čustva ostaju i umiru na ovome pragu*“ — (Валевскову), када уздахне: „*Ah, bio je lijep u onom času veličajne srdšbe i bezgranične volje. Kao Bog. Sva moć i snaga vječne ljubavi izbijala iz plamne zjenice... I ko bi mu odolit mogao?*“ — али затим опет декламује о падама, како ће она спаси домовину и опет театрално завршује: „*A sad pod krilo orla...*“ Казимир пориче њене наде и наговара деда, да је задржи, јер он зна да је чиста и невина, али узалуд: Он клоне, а остали је пуштају да оде. Па најзад, да ствар изгуби сву своју озбиљност, драму завршује развратник Роман велећи о Казимиру: „*Budala! Rokvarit sagu takav tête-à-tête!*“

Из свега дакле излази да писцу није испало за руком да доследно изведе главни карактер, јер није био у стању да сложи разне му осећаје и да се на своме месту приволи или једном или другом царству: Марија је требала да буде или јунакиња, па да чиста падне, али да у њој победи њена највиша мисао, национална идеја; или слаба женска, па да подлегне Наполеоновој величини и да пусти да у њој падне народна мисао — али јасно и чисто, јер овако у делу једно мора да се осети као пуста декламација, а како се драма и завршује, а коначна одлука још није јасно пала, то нама овлада на крају нека раздешеност, па кад по том раздешеном гласовиру залуцара још Роман својом незграном иронијом, човек се чисто хвата, да зачуши уши.

Уопће на мене чини утисак да је већ од III. чина у писцу ослабела драматичарева објективност и хладна уметникова композиторска моћ, па када се у III. чину, као што смо видели, још

последњи пут испраскао у вештачким драматским средствима и створио онај низ театралних ситуација, у четвртом чину се већ песник претворио с једне стране као љубавник у Наполеона а са друге као патриота у Марију, те је од тада драматичар потиснут у други ред, да служи лиричару намештањем ситуација за патриотско и афектовано љубавно декламовање и лирске изливе, па такав остаје до последње појаве Маријине, која и завршује своју улогу декламацијом.

Осим Марије, а и Наполеона, који је приказан више као укочен и надувен него велики, а у љубавној улози бујан као песник — остали карактери су доста доследно изведени до краја, у делу је пуно духа и доста радње, те би дело на позорници могло имати успеха; али као поетску творевину, ако ћемо да пођемо путем Г. Храниловића, који утврђује за хрв. песнике на почетку XX. века да не достижу ни Прерадовића ни Мажуранића, ни ово дело не можемо високо ставити. Оно не достиже Деметрову Теуту ни узвишеношћу поезије, ни драматском снагом, ни чистотом језика, ни углађеношћу стиха.

А за Веговић-ев таленат би штета било да на томе остане, јер он показује и доста дубине у осећању, опсежности и оштрице у посматрању и воље за студију. Треба само да иде за тим, да своју културу књижевничку сасвим претопи у своју индивидуалност, да не афектује само њоме у спољашностима, па да од њега не добијемо ни Француза ни Талијанца, него народнога песника по духу и изразу, а на част му при томе да се поучи у методу и форми и на страним узорима. Похвалније ће бити и за њега, ако се на њега заиста узмогне применити суд, који је он створио за Војислава: да је иако не у филолошком значењу Јелин, али у песничком смислу засебан дух, у коме се на уметнички начин рефлектује јелинизам.

Исто тако бих желео да песник, који уме да осећа лепоту форме једнога Војислава, и сам настане око тога, да што боље углади и своје стихове и очисти свој језик. То неће моћи учити студијом страних узора, него домаћих нам великана, те када се хрватски филолози данас хвале проучавањем Вука и Даничића, шта више замерају Србима да то исто не чине у тој мери, нека би они препоручили ту студију или бар Маретићеву граматику и својим активним књижевницима, па ће бити да се неће наћи онога особењаштва у правопису и језику. А посебно за драмски стих треба да обрате пажњу науци о акценту нашега језика; за практични пак узор било би од користи имати у виду дела Лазе Костића, који је тај стих у нас најбоље усавршио.

Напоследку што се тиче техничке израде књиге, „Hrvatska Knjižaga i Industrija papira“ заслужује признање. Књига се истиче укуеним распоредом, читком и лепом штампом и брижљивом коректуром.

Са свију добрих својих особина ово се дело уопће може препоручити и за читање.

Ј. Ж.

Јован Скерлић. *Омладина и њена књижевност (1848—1871)* изучавања о националном животу и књижевном романтизму код Срба (Срп. Краљ. Акад. 7. књ. награђена из Задужбине Др. Љубомира Радивојевића). У Београду штампано у државној штампарији Краљевине Србије 1906. вел. 8^о XV + 557.

„Ја сам ушао у овај посао, вели проф. Скерлић у предговору, без и једнога предубеђења, само са једном жељом: тачно схватити и добро представити један од најважнијих тренутака нашега књижевнога и духовног живота“. Ту задаћу испунио је Скерлић веома добро. Човек који је читао омладинске листове, опћио са људима из омладинскога покрета, тек сада, после ове занимљиве књиге, добива јасну слику о тежњама и раду генерације из омладинскога доба. Пре ове књиге било је наше знање о овом занимљивом добу само фрагментарно, поједини његови радници не беху свагда разумљиви, неке идеје нејасне, а сада, пошто смо добили синтетички приказ времена од 1848—1871., примакли смо се много томе покрету, детаљи тога рада много су нам јаснији, слика тога времена толико је пластична, да нам се чини као да смо и сами у њему учествовали.

Заслуга је Скерлићева што се није ограничио само на проучавање литерарних производа тога перијода и на реферисање идеја тадашње генерације, него што је покушао довести у везу идеје Уједињене Омладине са сличним покретима на Западу. Таки су немачки романтички национални покрет у првој половини XIX. века, Млада Италија Мацинија, француска опозиција против Наполеона III. и донекле руски реформни покрет шездесетих година прошлога века. Како је Скерлић сасма тачно уочио да је омладински покрет шездесетих година само наставак покрета из четрдесетих година, посталога под утицајем западно словенских романтичара и панслависта и тадашњих политичких и културних прилика у Угарској, природно је, што своје дело отпочиње утицајем Јана Колара и Људевита Штура на српску омладину, која ће да игра знатну улогу у бурној 1848. години. Једино нам се чини да распоред градива није особито удесан. Писац је укупну грађу поделио на пет књига (I Српски живот и књижевност од 1848—1860. II. Уједињена Омладина Српска. III. Омладинске идеје. IV. Омладинска књижевност и V. Омладински писци), од којих је свака расцепкана на неколико глава. Због оваке поделе принуђен је био писац да се у неколико глава више пута понавља, да неке ствари стави у одсеке где им није право место. Тако се напр. у IV. књизи *Омладинска Књижевност* у XX. глави говори о идејама просвећене филозофије XVIII. в., о просветним идејама Доситеја Обрадовића, о почецима Вукова рада и његовој борби са конзервативцима пре 1848. г.

Први покрет српских ђака на немачким и мађарским школама пада још у прве десетине XIX. века, скоро упоредо са покретом немачке, мађарске, чешке и словачке омладине. Али то су све покушаји без утицаја. Знатнији је покрет омладине у Пожуну под утицајем Људевита Штура и у Пешти под утицајем Јана Колара.

Славјанка, алманах те омладине из г. 1847. најбољи је израз њених тежњи и жеља, само је требало мало детаљније позабавити се том збирком ђачких радова. Па као што се у Пожуну и Пешти ђаци организују тако се и у Београду 1847. оснива „Дружина Мladeжи Србске“ у духу либералног и демократског национализма, која поред жеље да ослободи и уједини српски народ тежи да преобрази Србију у либералном и демократском духу. Занимљиво је да та дружина од поч. 1848. ступа у тајни савез са српским ђачким дружинама у Пешти, Пожуну у Сегедину и да неки њени чланови учествују у борби против Мађара 1848. г. Проф. Скерлић приказао нам је веома лепо рад тога друштва на основу до сада непознатих записника и протокола тога друштва, претече Уједињене Омладине Српске. Дружина Мladeжи Србске није дуго живела. Њене слободоумне идеје беху зазорне реакционарној влади у Србији, те је ова укине 1851. г.

Велике наде са којима су Срби загазили у борбу 1848. изјавиле се потпуно. У место слободне Војводине наступила је реакција и притисак германизације. За тадашњи расположеј духова наводи проф. Скерлић веома zgodно филозофско-политичку песму Јов. Ст. Поповића „Година 48“, у којој је толико снажно изражено незадовољство са резултатима неплодне и убилачке борбе. Проф. Скерлић констатује и малаксалост у књижевном раду после 1848. г. за доба реакције. Та малаксалост нарочито се истиче поред ранијега напона у књижевном раду, који се особито опажа у г. 1847. Као доказ да је за доба реакције наступила учмалост наводи Скерлић тај факат, да је Јаша Игњатовић, примивши се 1854. уредништва Летописа, морао целе свеске сам да попуњава. Но на основу таквих чињеница опасно је изводити тако брзо закључке, јер знамо, да се Ј. Суботић тако исто тужи на несташицу сарадника, и то баш у оно време, када по Скерлићу развијају Срби јачу литерарну акцију. У Летопису књ. 75. стр. 97 (г. 1846) пише Суботић: „Свако лако видити може, да силе једнога човека нису на то довољне, да Летопис оним учини што би могао бити. За то је нужно да се више њи заузму. Сад пак, како што заиста ствар стоји, морам рећи, да се слабо ко Летописа сети, да је он, тако рећи, на самог уредника остављен“. Скоро исто тако тужи се Суботић и у 78. књ. Летописа за г. 1847.

Тачно је оно што каже Скерлић на стр. 55. да је Пешта пре 1848. несумњиво духовно средиште српско, пошто је после 1848. сва старија интелигенција сишла у Војводину као државни чиновник, а у Пешти остало само неколико богатих трговаца. Ја ћу само додати да се већ тада то опазило, јер је већ 1851. г. као предлог да се Матица пресели у Нови Сад „отечество учених Србаља“.

И ако српска књижевност педесетих година није обилна, иако је то доба буквара, часловаца, псалтира, ипак се у њој, тако слабој, како Скерлић добро опажа, сукобљавају и боре о превласт три струје: псевдо-класицизам, немачка романтика и српска на-

родна појезија. У том добу онада утицај латинске класичне појезије а расте утицај немачки и српске народне појезије. У то доба иступају на површину нови песници: Јован Јовановић, Бура Јакшић и Стеван В. Каћански, који отпочињу певати у Седмици и Летопису.

У то доба реакције знамениту улогу игра Др. Данило Медаковић. Он је 1852. засновао познати „Србски Дневник“, а поред Дневника и часопис Седмицу, која је скупила око себе и старије и млађе књижевнике. Проф. Скерлић истиче добро да је Медаковић брзо осетио потребу, да се српски народ упозна са својом прошлошћу, због чега је и издао своју „Повестницу Српскога Народа до 1850“. Историја Медаковића веома је интересна књижевна појава. Она је чист и израдит представник тадашње романтичке струје, те је стога потребно било дати бар детаљнију анализу Медаковићева увода у Историју. Иначе ћу нагласити да је на Медаковића, да напише историју по романтичком укусу, сасм несташнице таке историје утицао по свој прилици још и Јов. Суботић, који је опет под утицајем Шафарика развио необичну акцију око прикупљања повесне грађе као уредник Летописа Матице Српске. Његовим настојањем дала је Матица 1847. налог српским писцима да скупе документе у којима су правце српске. Суботић истиче потребу снимања српских рукописа за приручну књигу југословенске палеографије, он преводи Шафариково знаменито дело *Serbische Lesekörner* (Let. 56—59.) и доноси превод Шафарикова чланка „Преглед старих српских споменика“ који је био штампан у LIII. књ. *Wiener Jahrbücher der Litteratur* 1831. г. (Let. 68.)

Друга књига бави се о Уједињеној Омладини Српској. Да би постанак и рад Уједињене Омладине Српске био јаснији, учинио је Скерлић веома добро, што је обратио пажњу политичким приликама у Аустрији после њеног пораза код Мађенте и Солферина. То је доба знаменито стога, што Мађари свом снагом раде да искористе слабост монархије, да збаце окове германскога апсолутизма. Аустрија у невољи тешким срцем мора да напусти дотадашњи апсолутизам и искључиво немачку превласт. Али да би умерила Мађаре у њиховим прекомерним захтевима лађа се обичног политичког маневра, успостављања српске Војводине са што већом територијом. Притајана национална снага изби и код Срба на површину. У том погледу је од особита интереса рад Благовештенскога Сабора од г. 1861. на коме се тако живо говорило о српским привилегијама, које су требале да послуже као основ новој политичкој творевини. Скерлић је тачно уочио две партије на Благовештенском Сабору: конзервативну, која је држала са Аустријом и млађу, са Милетићем на челу, која је била за споразум са Мађарима против Беча. Али је ипак требало више удубити се у рад овога сабора, те истакнути да је у њему толико много романтике и фантастичности. Нарочито је занимљиво становиште и старије и млађе генерације према српским привилегијама, које је чак и тако трезвен политичар, као што је био Борђе Стојаковић, сматрао као државноправни уго-

вор између Леополда I. и српског народа. Интересантно је да се и у том погледу, као и иначе, одваја И. Руварац од својих савременика (Одломци о грофу Борђу Бранковићу и Арсенију Црнојевићу. Београд 1896. Стр. 119—121.) Како за Благовештенски Сабор тако и за рестаурацију сремске жупаније у Вуковару требало је употребити и казивање Дра Јов. Суботића (Живот Дра Јов. Суботића. Трећи део: Лето. Нови Сад 1905. Стр. 124—145.)

Прелазећи на ђачке дружине шездесетих година констатује Скерлић да су од г. 1849—1860. постојале тајне ђачке дружине на великим школама у Бечу и Пешти, на лицеју у Београду и на гимназијама у Карловцима и Новом Саду. Рад тих дружина био је веома скроман, а политика је била искључена. Увођењем уставности у Аустрији и променом династије у Србији 1858. отпочиње живљи покрет у омладини. Најзнатније ђачко удружење Зора (основана 1863.) даје иницијативу „да се ђачке дружине прикупе у једну моралну целину и као организовано тело заједно пораде на заједничким циљевима“. Тако је сазвана прва омладинска скупштина у Новом Саду 1866., која је ставила себи за задаћу, да шири мисао српског духовног јединства, народну књижевност и писменост. Тај рад почео је са највећим одушевљењем, али нажалост тај се пламен брзо угасио. Добро каже Скерлић: „Поколење од шездесетих година било је улетело у рад, пламтало, тутњало, док се брзо није сагорело, клонуло, оставив за собом много добрих намера, али мало позитивних резултата“. Београдска омладинска скупштина, на којој је учествовало неколико Хрвата, Руса, Чеха и Француски слависта Луј Леже, тек је била отпочела већање, када је распусти српска реакционарна влада. Од особита је значаја омладинска скупштина у Новом Саду од г. 1870. пошто се на њој први пут сукобила стара омладинска романтичарска струја са новом, позитивистичком и демократском. Последња омладинска скупштина држана је у Вршцу 1871. Тада су већ односи између Срба и Мађара били веома затегнути. Мађарска влада захтева да чланови Омладине могу бити само Срби из аустро-угарске монархије и да се друштво ограничи једино на просветне и књижевне задатке. Узалуд А. Хаџић у име Омладине подноси представку министру унутрашњих дела да Омладина губи свој битни разлог ако се ограничи на угарске Србе, мађарска влада не обзире се на то. Уједињене Омладине Српске нестаје 1871. г. и идуће године престаје да излази и орган Уједињене Омладине „Млада Србадија“.

Од особита је интереса глава IX. у којој се разматра рад Омладине у Србији. У Србији је, као и у Војводини, после 1848. г. наступила реакција. Млади либерали, некадашњи чланови „Дружине Младежи Српске“ надали се да ће са променом династије 1858. наступити у Србији доба уставности и интензивнога рада на ослобођењу и уједињењу српскога народа. Но у томе се преварили. Кнез Милош био се и сувише уживео у назоре оријенталнога деспоте, а кнез Михаило опет узео је себи за узор у владавини „просвећеног деспота“ XVIII. века. Тако су млади либерали који

су замерали влади што је млака у питању уједињења Српства, дошли у сукоб са кнезом Михаилом. Владимир Јовановић, један од највиђенијих чланова Уједињене Омладине, као емигрант издаје у Швајцарској 1864. Слободу и 1865. Српску Слободу. Он се бори „за општи напредак на основу слободе, за идеје човечности, светске слободе и општега мира, али нарочито против владарске самовоље у Србији и туђинског угњетавања Срба у Турској и Аустрији“.

Проф. Скерлић веома је добро уочио разлику између омладинског покрета у Србији и покрета у Војводини. У Србији тај покрет одмах на почетку добива више политички, либералан и опозиционарни изглед него патријотски и просветни, што тумачи позитивним духом и јаким локалним осећањем Србијанаца. Најбољи израз омладинског рада у Србији био је либерални лист Србија, који је од г. 1867. уређивао Љуб. Каљевић. Тај лист је са много симпатије пратио борбу Демократије на Западу, а обраћао је доста пажње и економским питањима. Али напредовање тога листа омела је цензура реакционарне владе, док га није напоскон уништила. Један део најстаријих омладинаца постепено се стапа са владином странком, док млађе поколење све одлучније истиче питање унутрашњег препорођаја Србије, сматрајући да је то први услов за успешан рад на спољашњим националним задатцима.

Прелазећи на рад Омладине истиче Скерлић сасма тачно да је тај покрет сложен и многостран. У погледу њене тежње да просвети и оствести српски народ подсећа Омладина на немачки *Tugendbund*, а у погледу тежње за националним ослобођењем и уједињењем много подсећа на талијански покрет *il risorgimento*, Младу Италију Мацинија и Гарибалдија. Поред тога није Омладина испустила из свога програма економно снажење народа, а покрет седамдесетих година само је појачао ту тачку у омладинском програму. Сав пак тај рад само је припрема за већу задаћу, за ослобођење и уједињење Српства. Владимир Јовановић води бригу око тога да заинтересује за српску ствар либерално јавно мњење на Западу и да похвата тешије везе са националним револуционарима онога доба. Он се упознаје са Гледстоном и Кобденом, а сем тога упознаје се у Енглеској са Герценом, Бакунином и Мацинијем.

Као што се види програм Омладине био је и сувише широк и замашан, а читав рад снао је на бујну и амбицијозну омладину, која је и сама још требала да учи. Природно је да Омладина није могла извршити тај велики посао, али је ипак заслуга Омладине што је поставила важна питања и покушала да их реши. „Она је — добро каже проф. Скерлић — прва материјализовала мисао националне солидарности, она је прво почела систематски рад на целокупном напретку народном. И њој се све може пребацити само не да није имала много добрих намера, и да није показивала добре воље за рад“.

Трећа књига Скерлићева дела бави се омладинским идејама. Да би растумачио зашто је национална идеја словенске солидарности била толико јака у омладинској генерацији, отпочиње Скер-

лић говор о Хердеровим идејама о Словенима, које су највише утицале на Чехе, изложене германској навали. Изложив по проф. М. Мурку утицај немачке романтике на Чехе, истиче Скерлић, да је од особита значаја што су четрдесетих година „славенофилске идеје Србима дошле од чешко-словенских панслависта Колара и Штура у првом реду, а не од руских православних панслависта Акеакова и Хомјакова, као што би се могло очекивати“. Проф. Скерлић није узео на ум да је у Русији Словенофилство, чији је извор такођер немачка романтика и Хегелово схватање историје, дошло до значаја тек половином XIX. века. Први представници Словенофилства су у Русији Иван и Петар Кирјејевски, Хомјаков, те им се кашње придружише Валујев, Самарин, Константин и Иван Акеаков. Орган Словенофила „Русская Бесѣда“ отпочео је да излази тек 1856. г. Словенофили дакле долазе до значаја кашње, те према томе није чудно што нису утицали на нас у четрдесетим годинама (Види К. Waliszewski, *Littérature Russe*. Paris 1900. Стр. 193—219.) Када је Скерлић већ споменуо Хомјакова, требало је узети у обзир његове кашње везе са Србима, а нарочито његову броширу „Послание Србљима изъ Москве“, која је штампана у Лајцигу 1860.

Од особита је интереса дванаеста глава у којој Скерлић љубав према старини код Срба сасма тачно тумачи немачком романтиком, која је преко Чеха и Словака утицала и на нас. Требало је још споменути да је романтика у Немачкој спремила земљиште за историјско-филолошку науку. То је доба избацило у Немачкој браћу Грим, Бона, за тим неколико модерних историчара, а оно је изазвало и почетак велике систематске збирке извора за немачку повест, којој на чело стаје Берлински библиотекар Перц. На и код нас, услед овога култа Средњег Века, опажа се живљи рад на националној историји на почетку друге половине XIX. века. Проф. Скерлић наводи између осталог и прве радове Ил. Руварца за г. 1857. само је требало још споменути тачно мишљење Јов. Ђорђевића о тим радовима и његов предлог Матици Српској од г. 1858. да повери Руварцу обраду српске историје од најстаријих времена до битке на Косову (Лет. М. С. књ. 98.) Иначе је тачна замерка Скерлићева Омладини да се и сувише поводила за култом историјске прошлости, „да је зграду будућности зидала на гробовима прошлости, место да се руководи стварним, непосредним и материјалним потребама народним“.

У вези са култом прошлости иде код нас и снажење националног осећања. Скерлић тачно истиче значај Доситеја Обрадовића по снажење националног осећања. Ја ћу само споменути једну представку митрополита Мојсија Путника цару Јосифу II. од 1787. г. из које се види, како је Доситејево дело Живот и прикљученија већ првих година по изласку било од доста замашна утицаја (Ил. Руварац, Шта се и како се и с које се стране досле покушавало, да се и код нас осује Семинарија за кандидате свештеничког

реда? Нови Сад 1887. Стр. 14—15.) Национализам постепено долази до таког значаја, да постаје карактеристичним знаком наше романтике; он остаје у истој снази и у добу од 1849—1870 г. Генерације шездесетих година тврдо верују да је близу доба када ће се Српство ујединити. Оне прате успехе Италије и Немачке на делу уједињења, прате успешну борбу Мађара са Аустријом, те тврдо верују да ће и Срби ускоро извести велико дело уједињења. За тадашњи расположеј духова наводи Скерлић згодно Суботићеву песму „Сап на јави“ од г. 1869. где се између осталог каже: „Што пробуди Италију красну? Зар не чујеш песму од громава, која буди Германију дичну? Та ће песма и Балкан потрести и Србију дићи Душанову“.

Заслуга је Скерлићева што је у многим осветлио утицаје западне Демократије на нашу Омладину. Велики политички и социјални покрет у Француској од г. 1848 нашао је одзива и код Срба, а кашње је од особита утицаја била акција талијанских републиканаца Мацинија и Гарибалдија. Мацини, са којим се Владимир Јовановић лично упознао, упућује 1869. посланицу „Народима на Истоку“, у којој пропагира идеју националног уједињења. Владимир Јовановић опет тежи да Омладину Српску доведе у тежњу везу са Лигом Мира и Слободе. Исто тако Омладина будним оком прати борбе француске опозиције против Наполеона III. Француски слободњачки писци Едуард Лабуре и Виктор Иго много се читају и преводе, а тако исто обраћа се нарочита пажња шпанским републиканцима. Вође Омладине били су идеолошки републиканци, чији је политички идејал био Балкански Савез по узору конфедеративне и републиканске Швајцарске.

Од особита је интереса у књизи Скерлићевој одељак где је говор о односу Омладине према религији. Иако је романтизам у књижевности са култом средњег века на Западу значио подмлађивање верског осећања, код Срба је националан покрет добивао све више изглед антиклерикалног, слободоумног покрета. Томе је више разлога. Пре свега још је Доситеј истакао начело народности над вером, која не треба да дели чланове једног истог народа. Омладина у том правцу истиче принцип верске сношљивости. С друге стране, услед снажења науке у Француској, долазила је демократија све више у сукоб са свештенством, тражећи радикално одељење цркве од државе. Омладина пак није хтела заостати иза својих узора, те показује вољу да предузме вођство народа из руку црквених великодостојника и свештенства, који су кроз XVIII на и у првим десетинама XIX. века били скоро једини образовани људи у српском народу. Вођство народа предузима Светозар Милетић и тако отпочиње борба између народа и јерархије.

Последња глава треће књиге посвећена је Омладини и продирању позитивистичких и рационалистичких идеја у српску књижевност. Сасма је тачно мишљење Скерлићево да омладински перијод наше књижевности није ни близу једноставан. Док друге

романтичке књижевности војују против критичких идеја и култа разума XVIII. века, код нас су идеје Доситејеве и у том романтичком покрету остале у снази. Поред тога у шездесетим годинама, када је омладински дух превладао, још делају представници старије школе као Јован Хадић, Ђ. Малетић, Никанор Грујић и Матија Бан. Узмемо ли на ум да се у добу највећег напона романтизма код нас јављају нове идеје позитивистичке и социјалистичке, чији је представник Светозар Марковић, онда се види да је омладинска епоха у исти мах „и наставак панславистичких идеја четрдесетих година и почетак позитивистичко-социјалистичких идеја седамдесетих година“.

У четвртој књизи разматра писац омладинску књижевност. На првом је месту говор о часописима: Даница, Јавору, Словенци, Матица, Вили, Младој Србадији, чији значај писац згодно карактерише.

Прелазећи на утицај народне појезије на омладинску књижевност, говори Скерлић о култу народне појезије код романтичара на Западу, чиме се и тумачи оно велико одушевљење са којим је била поздрављена публикација наших народних песама. Нетачна је међу тим карактеристика Руварчеве расправе „Прилог к испитивању србских јуначких песама“ која није израђена по Колару, Штуру, Шафарику, Срезњевском, Вилхелму Гриму, Милеру, како писац мисли, него је то самостална расправа, која стоји у тесној вези са развојем филолошке науке у Немачкој. Она је израђена по принципима тадашње компаративне митологије, чији је заснивач био Адалберт Кун.

Од интереса је у овој књизи глава „Последње борбе око језика и правописа“. Ову главу отпочиње Скерлић са просветитељским идејама Доситејевим, који је истицао да је ширење просвете једино могуће, ако се књиге буду писале на језику, којим народ говори. Ту је требало истаћи да је та идеја пре Доситеја јасно исказана у Предисловију „Славно-србског Магазина“ од 1768 (Тих. Остојић, Српска књижевност од велике сеобе до Доситеја Обрадовића. Ср. Карловци. 1905. Стр. 83—90.) Прелазећи на Вуков рад иступа Скерлић са једним новим мишљењем. По њему је читав дуготрајна борба око језика и правописа била прилично неплодна, „изгубљено време и утрошене снаге могле су се употребити на позитивније резултате“. Али како Скерлић не казује на који се начин могла употребити утрошена снага на стварање књижевности, остајемо и даље при старом мишљењу, да је борба за језик и правопис била од преке потребе по даљи развој српске књижевности. За ту главу потребно је било проучити детаљније Вукове граматичке и полемичке списе и његову опширну кореспонденцију, а у погледу Копитара и његова „аустријанофилства“ ваљало је узети на ум расправљање дра Матије Мурка у *Archiv für slav. Phil.* XVIII. Стр. 577—9. Иначе је тачан суд Скерлића о једностраности филолошке критике код нас, која је из језичних побуда

преценила књижевни таленат Бранка Радичевића, Богобоја Атанацковића и Милана Ђ. Милићевића, док је даровити Јован Ст. Поповић остао у засенку стога, што је своје стихове штампао црквеним словима.

Говорећи о страним утицајима на омладинску књижевност спомиње Скерлић на првом месту Мађаре, који иако нису утицали у оноликој мери као Немци, ипак се морају узети у обзир при проучавању овога књижевнога перијода. Скерлић истиче да се многи Срби школовали на мађарским школама у Сегедину, Пожуну и Пешти, имали су дакле за учитеље оне исте патријоте који су спремали млади најзаштај за г. 1848. Као посредник између Срба и Мађара дела Михаил Витковић, који ради и у српској и мађарској књижевности. Скерлић тачно указује да се Срби угледали на Мађаре у њиховој борби за културну и политичку независност, истичући да би неопходно потребно било пратити стоњу по стоњу тај утицај мађарскога покрета на српски.

Немачки утицај пак био је двојакe природе: посредан и непосредан. Посредан је долазио преко Колара, Шафарика, Коцитара и Штура, а непосредан утицај немачки констатује Скерлић нарочито у тридесетим и четрдесетим годинама. У педесетим годинама, у добу реакције, тај је утицај још јачи, тако да се бори о превласт са школом народне појезије. Нарочито се много чита и преводи Шилер и Хајне. Преко немачке књижевности продрла је у српску књижевност и источна појезија. Скерлић згодно тумачи љубав према источној појезији код нас дуготрајним заједничким животом са Турцима, због чега је Србима источно песништво много ближе и много разумљивије него Немцима. Од старијих песника испевао је Јов. Суботић своју Акмечетску Звезду у духу источне појезије, али је Змај између свих српских песника најбоље певао у духу оријенталне појезије. Поред њега истиче се Јован Илић у подражавању појезији босанских бегова.

Утицај мађарски опажа се и у стварању сталнога позоришта. Када су Мађари у тридесетим годинама створили стално позориште у Пешти, српски листови препоручују да се у том погледу ваља угледати на Мађаре. Од тога доба искревају код Срба у Угарској путничке позоришне дружине, но стална позоришна дружина у Угарској и у Београду организира се тек касње у шездесетим годинама. Омладина је позоришно питање прихватила са великим одушевљењем, а са љубављу према позоришту расла је и љубав према Шекспиру, кога уводи у српску књижевност Лаза Костић. У то доба излазе три најбоље српске драме: Максим Црнојевић, Сеоба Србаља и Јелисавета Кнегиња Црногорска.

Од особита је интереса XXV. глава где је говор о карактерним цртама српског романтичарства према романтичарству у западним књижевностима. Наш романтизам није чист, него је помешан са другим, више пута и противним идејама. Као и романтичарима на Западу тако је и нашим Бајрон био узор и идејал.

По Скерлићу први преводи из Бајрона падају у 1831. г. а не у 1837. како је мислио Вуловић. Бајроном се одушевљавају Љуб. Ненадовић, Бр. Радичевић, Аца Поповић Зуб, Лаза Костић, Бура Јакшић и др. Велика већина наших песника у томе добу, по примеру неких страних песника, утапа своје јаде у вино. Вину и уопће пићу дато је много места у тадашњој српској појезији. Ја ћу само додати да се алкохолизам не истиче само у српској романтичарској појезији него уопће у целокупном јавном раду код Срба у Војводини. То је доба здравица и свакодневнога мамурлука, то је доба, како Скерлић добро вели, хипертрофије осећања. Разуме се да у таким приликама ничу појете на сваком кораку. У том перијоду ствара се неки нарочити песнички језик, учињен, извештачен и лажан. Скерлић је успешно окарактерисао језик и стил тога књижевнога перијода, наводећи згодно као оглед тога стила једно место из приповетке Буре Вукићевића, тадашњег ватренога омладинца а данас врло практичног и трезвеног адвоката. Ово доба са таким претераним одушевљењем није дало, а није ни могло дати, много ваљаних и трајних дела.

Пета књига посвећена је двадесеторици знатнијих омладинских писаца. Већином су то кратке али добре карактеристике наших новијих писаца, на основу марљиве студије њихових производа, од којих је приличан број разбацан по тадашњим часописима. Нарочито се истичу студије о Бранку Радичевићу, Богобоју Атанацковићу, Бури Јакшићу и Милици Стојадиновић-Сркињи. Чини нам се да је писац значај Змајев и сувише преценио. У оцени Змаја потпуно се разлиази са Љ. Недићем. Док је Скерлићу Змај „јак песнички таленат, богата, снажна песничка душа“ (стр. 482.) дотле је Недићу Змај „и песник и стихотворац, стихотворац више но песник, више виртуоз но уметник“ (Новији српски писци. I коло. Београд 1901. стр. 1901.) Мишљење Недића, које иако је мало претерано, чини нам се правилније од Скерлићева, који није могао остати објективан при оцени Змајева рада као и при оцени Лазе Костића, чији таленат и целокупан рад и сувише потцењује. Споменућу даље да Огњеславу Утјешеновићу Острожинском, строго узевши, нема места међу писцима омладинске књижевности. Он је васпитан у другој средини, он је живео у другим приликама него наша омладинска генерација, његове везе са омладинским покретом и сувише су слабе и незнатне.

Но моје опаске и напомене не умањују укупну вредност Скерлићеве књиге, у којој је лепо осветљен један од најзанимљивијих перијода нашега културнога и књижевнога живота. Скерлић је успешно тај покрет довео у везу са сличним покретима на страни, те га на тај начин још боље објаснио. Добивена слика тога перијода тачна је и истинита, а то је оно што даје прави значај овом делу, којим је писац нашу литературу много задужио.

Јов. Радовић.

ПРИКАЗИ

а) Белетристика

Петра С. Талетов Новац Роман из београдског живота У Мостару, 1906. Штампарско-умјетнички завод Пахера и Кисића. „Мала Библијотека“ св. 126/132. Стр. 501.

„Новац“ Талетовљев је у многومه налице Сремчева Вукадина. Јунак овога романа је Борђе, син честитог трговца, који је због војне пострадао и после велике патње постао извршитељем, али га задеси смрт, тек што је Борђе пошао у гимназију. Протекцијом, која свуда доводи јунаке овога романа до неког положаја, и то директоровом дође Борђе да послужије у кућу богатог трговца Њир-Настаса (Настас и Настасија су и Вукадинови протектори), те је тако довршио пет разреда гимназије. Тада га Њир-Настас узме у радњу, али он му захвали на добротворству и помоћу неког пријатеља очева постане *практикантом* (као и Вукадин), па *указним царинским чиновником*. У 32. години (тима се почиње роман) вери се са Даницом, ћерком поштанског чиновника, али за време вереничко од неколико месеци живи са неком удовицом, својом газдарицом, која има два одрасла сина, а после се спава са женом свога добротвора Настаса. Он је испрва поштен (бела врана) у својој служби, али се набрзо деси преврат у њему, када пријави власти неког трговца због покушаја подмићивања, па га због тога другови осудише као особењака. Од то доба овлада њиме тежања, да се обогати, зато спрегне са младом женом свога добротвора, подмите његова адвоката, да уништи тестаменат, да би после смрти богатог а већ болесна трговца остало све имање жени; па из бојазни да овај не начини други тестаменат једне вечери Борђе удави Њир-Настаса, иступи из службе, преузме радњу, ожени се Џајом Настасовом и као богат трговац лажним маркама и помоћу договарања са вишим чиновницима разним лиферицијама почини силне штете држави и тим начином грдно се обогати, јер по тенденцији, о којој писац вазда резонује: „*Kleine Diebe hängt man, die großen läßt man laufen*“. Али га срећа не послужи до краја: деца му помру од заразе, жена му због тога полуди и он помишља већ да се преда полицији, али га од тога задржи поглед на бедну жену, коју је искрено заволео. Тиме се свршава роман.

Дакле оним, за чим тежи Вукадин као крајном метом, тим започиње Борђе своју појаву; док Вукадин бежи из трговине у чиновнике, Борђе напушта то робовање и вечиту сиротињу и ускаче у трговца, јер се тим путем само може обогатити; а док Сремац са хумором и сатиром приказује своје друштво, дотле Талетов схваћа свој предмет озбиљно и приказује га реалистички и тенденциозно. Главна тенденција је исказана у натпису сумарно, а изведена је у делу тако, да је узрок свему злу новац. Он води сиротињу у пијанство, блуд и крађу; чиновнике у проневере; трговце у преваре и кајишарства, па после све до лудила и тав-

нице; а богаташе у велике крађе, харања и варања. Али се онда та тенденција изврће шиљком против богатих и силних, јер оне мале злочинце хвата закон и казни због ситнијих кривица, а ови велики лопови још уживају све почасти у друштву и славе се као добротвори, па још суде осталима.

У служби тих тенденција нагомилао је онда писац сву нечист, што ју је по београдским сметлиштима и у палатама и у страчарама могао покупити. Описује и беду и сјај, породични, друштвени и јавни живот и о свему резонује као интелегентан посматрач, али се не подиже на висину уметника. Он је више расправљач друштвених питања него уметник, кога занимају лепоте у покретима човекове душе. Он и не тражи оно, што је лепо, него са неким уживањем бира баш оно, што је ружно, или управо оно, што је зло, да га после у својим рефлексијама срдито ишиба. Писац је моралиста, песимиста и реалиста. Он долази управо у опреку са уметношћу, јер док је овој задатак да изрази лепоту, дотле писац налази у животу ругобу и служи се само средством, само формом лепе књижевности, да то изнесе.

Већ и сама тема и како је он схватио, није предмет лепе књижевности, а није ни схваћен у вишем и правом смислу, јер новац је само средство, предмет, објекат, а не субјекат у људском делању. Субјекат је увек само човек и да писац не истиче у своме резонувању навалице новац као покретач оних зала, од којих његово друштво пати, дело би могло понети и натпис: људи или људске слабости; а сиромаш новца, који је он овде ставио на оптуженичку клупу, у служби добрих људи починио је исто тако и много добра човечанству почевши од потуре, коју просјаку уделимо, па до милијона, којима се подижу храмови Богу и људској просвети и радиности. Пишчево је схватање дакле доста ниско, обично, свакидашње, па је и дело му тако. Са своје тенденције, да поправи друштво, јаснога стила и чиста језика могло би се ипак препоручити, да није у њему и сувише модернога прљежа. Чудим се да је то дело „својој милој жени“ приказао. Ако га је тако можда лепа жена, али лепа књижевност није њиме ништа добила.

Ј. Ж.

113 Издање Задужбине И. М. Коларца 113 Од једног крвника другом Историјска приповијетка из живота српског народа у Херцеговини Написао *Рис. Т. Пророковић-Невесињац* Београд Штампарија Св. Николића Обилићев венац бр. 2. 1906. Утврђена цијена 1— дин. Страна 109.

Пишчева је намера, као што у свом „Место предговора“ каже, да нас проведе „кроз полудивљу романтичност крвине Херцеговине“ у другој четврти прошлога века изостављајући при томе некако облигатне зачине у приповеткама или управо обичну језгру њихову — љубав. Ово је дакле приповетка без љубави. Али не само да у њој нема оне љубави младих срдаца, која иде да забавља читаоца, него је њена главна основа, на којој је цела

грађа подигнута, управо противност свакој љубави — мржња и освета.

После доста пластичнога приказа Мостара у доба „Али — пашина вакта“, „из кога и потјече ова приповијетка“, прелази писац на главнога јунака приповечина, а то је „путник“ Шћепан Булатовић, потоњи устаник народни и војвода невесињске војске против султанова одметника Али-паше у год. 1850/1. Шћепан путује из Горње Херцеговине, из Гацка, села Голије — везиру у Мостар, да се спасе једнога крвника, Рустап-бега Ченгића, који му прети убијетвом због тога само, што му Булатовићи нису дали једног ждрепца „пошто је њему драго“. Кад се везир разабере, како је у Шћепана јако братство, одлучи да га прими за свога кмета и одреди му земљу „на Обрњи, у Борчу“. Шћепан се и пресели амо и вредно је вршио своје кметске дужности и гледао свакако да угоди своме новом ати. Али кад везир ускоро зажеље и од њега, да са својим братством гони „хајдуке“ и помогне му китити бедеме хришћанским главама, у коме је страшилу везир особито уживао, што је писац живим бојама оцртао, пуче Шћепану пред очима да је прибегао од једног крвника другоме и да целој његовој породици и братству му прети страшна опасност. Али „Бог никоме дужао не остаје! Зло рађење готово суђење!“, те сретан преврат у Херцеговини против везира скиде им и тога крвника са врата и ослободи Булатовиће тешкога искушења: да дођу главе или браћи својој или себи.

То је у главном језгра ове преповетке, а тај скелет онда подесно испуњују страшне слике крволоштва турског и брижна љубав гоњене хришћанске раје према својима и земљи, у којој се родише. Ова је љубав нагонила и писца да искине овај лист из историје своје домовине и свога јуначкога народа и она оправдава и ону тенденцију изречену у натпису приповетке, а она не би ништа сметала лепоти приповечиној, да није писац на последњем листу свога дела некако претерао у њој и поварио њену оштрицу. Наиме ту је искренуо ову тенденцију приповечину, којој садржина иначе сасвим лепо одговара, док је она остала у оквиру књижевном — ту је тек искренуо у виду морала некако у шиљак политични против данашње управе у Босни и Херцеговини и тиме је само понизио своје књижевно дело на степен политичке брошуре. А на тај начин је само ослабио иначе прикладну тенденцију свога дела, јер чим она може да послужи као кана ма за коју главу, она губи од карактеристичности и одређености за оно своје право место. Ту надопуну је писац требао да остави читаоцу, нека некако инстинктивно то осети, и утисак би био много јачи.

Иначе је цела грађа ове приповетке живо исприповедана, лепим језиком и са пластичном карактеристиком радних лица, те сам је заиста са уживањем прочитао и тога ради је и сваком другом најтоплије препоручујем.

Не знам најзад, колико писац лично има везе са Сремчевим радовима „Из књига староставних“, али је очевидна истоветност смерова и његових радова са оним Сремчевима, а о томе је већ наша критика изрекла суд да је то добар пут, те и ја не могу а да га у том не утврдим тим више, што назирем да је то уједно и пут, који ће довести до позитивнијих успеха у нашој књижевности, наиме до правога историјског романа, који још немамо. Само напред дакле!

Ј. Ж.

Милена Миладиновић *Мученици*. Приче из Старе Србије и Македоније. У Руми 1906. 8-ина, страна 50. С овим садржајем: Предговор; Устанички Божић; Осветник; Девојачка кошуља; Устанички суд; На Косову пољу; У отворени гроб; Благослов; Слава-крвава.

Какав дух провејава ову танку књижицу, црно укоричену, показује понајбоље Предговор госпођин. Али он ће уједно и показати, каквим су срцем примљени утисци, покушљени на путу кроз европске земље, где још господаре Индијанци и Канибали — а све у славу хваћене културе напредне Европе. Предговор гласи:

„Ова моја књижица је у црну хартију увезана, држим да је то са свим умесно, јер је садржај те књижице тужан, претужан. Нажалост свака је прича грозна истина.

„Сваком Србину, свакој Српкињи мора бити тешко, претешко, када чује, колико се пате Срби и Српкиње у Старој Србији и Македонији, ти прави српски мученици. Помислите само како би нама било, да нам се све оно догоди, што је у овим причицама забележено. Ја држим, да свакога честитог Србина и сваку добру и нежну Српкињу срце мора заболети, кад ове приче прочита, као што је и мене срце дубоко заболело, кад сам тамо доле у туђој непријатељској земљи садржај ових прича забележила.

„И да би се оним сиротанима, оним Србима, тамо на мртвој стражи, у неколико помогло, шаљем ову књижицу у свет, да сваки Србин обавештен буде, како се његова браћа пате, а и приход ове књижице иде у корист „Кола Српских Сестара“ у Београду, које тако својеки оним сиротанима у Старој Србији и Македонији пружа своју помоћ, баш са правом сестринском љубављу.“

Ко то прочита, затим књигу а уједно и зна прилике, мора жаљати, што Турци у своје време нису целу Европу 2—300 година гњавили. Онда би се ваљда сетила „неких мука“.

А ми смо госпођи захвални, што с њеним осећањем износи патње наше браће — такођер Срба. Да ли се то све не би дало изнети и на немачком језику?

М. С—ћ.

б) Историја и филологија.

(Памятники древней письменности и искусства СLXIV) *Грамота бана Кулина* опытъ критическаго изданія текста съ комментаріями Г. А. Ильинскаго съ приложеніемъ фототипическаго снимка 1906. вел. 8.^о Стр. 35.

Оригинал познате листине босанскога бана Кулина од г. 1189. чувао се у дубровачком архиву кроз неколико стотина година. Маја месеца 1817. г. букне пожар у Дубровнику, који захвати један део кнежевске палате, па том приликом пострадаше и нека архивалија у дубровачком архиву. После пожара допаде један део тих нагорелих и разбацаних докумената у трговачке руке. Међу њима беше и повеља Кулина бана, која срећом доспе у руке Јеремији Гагићу, руском вицеконзулу у Дубровнику. Не зна се како, али тек 1849. г. видимо ту повељу као својину библиотеке Императорске Академије Наука. Гагић је препис са те листине приопћио П. Ј. Шафарику у шему од 16 априла 1832. које је писмо заједно са читањем Гагићевим публиковао Јосиф Јиречек у XIV. књ. *Starina* на стр. 200. Но Гагић је препис те листине уступио и Павлу Каранотвртковићу, који је по том препису први објавио Кулинову листину у Српским Споменицима 1840. Једанаест година касње издао је Шафарик ту листину по добивеном препису од Гагића у *Ramátky d'evního písemnictví Jihoslovánův* (Праг 1851). И. И. Срезњевски, написав у *Извѣстiяхъ* вт. отд. русск. яз. и слов. I. рецензију на Шафарикову збирку, штампао је у тој рецензији и Кулинову листину по оригиналу, који се тада већ налазио у Петрограду.

Чудновато је да се Миклошић у *Monumenta Serbica* није обзирао на издање Срезњевскога по оригиналу, за које је знао, него је текст приопћио по једном препису с поч. XIII. века, који се чува у Бечкој Дворској Архиви. Листину Кулинову, по издању Срезњевскога, штампао је даље В. Јагић у својим Примерима старохрватскога језика (1866), Кукуљевић по издању Миклошића у *Codex diplomaticus regni Croatiae* (1875) и Ст. Новаковић у својим Примерима опет по Миклошићу (3 изд. 1904.) само много тачније од Кукуљевића. 1901. г. предузео је поново самостално издање по оригиналу Е. О. Карскій у свом важном делу „Очеркъ славянској кириловској палеографији (Варшава 1901). Последње издање листине потиче од Т. Смичикласа у *Diplomatičkom Zborniku Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije II.* (Zagreb 1904), који је издање приредио по Миклошићевој едицији. По Миклошићу нетачно каже Смичиклас да се оригинал листине чува „u carskoj biblioteci u Petrogradu“.

После тих многих издања јавља нам се ево опет поновна едиција по оригиналу трудом младога и вреднога слависте Григорија Иљинскога, који је Кулиновој листини посветио читаву књижицу.

У уводу разматра Иљински ранија издања те наводи погрешна места и нетачно читање. У другом одељку приопћио је с помоћу Пташицкога латински превод листине, који се налази пред српским текстом. Латински текст издан је сасма коректно а скоро тако исто и српски, колико се може судити по фотографском снимку листине, који је приопћен на крају. Но узмемо ли на ум да ће

погрешна места код Срезњевскога као срьдъцемъ место срьдъцемь, имь м. имь, съвѣтъ м. съвѣтъ, диѣкъ м. диѣкъ, писахъ м. писахь бити пре штампарске грешке него погрешно читање. онда је едичија Иљинскога само на три четири места унапредила раније едичије (правь, м. прави, докола м. доколэ живь м. живы, моихь м. моихь). У одељку „Примѣчанія“ (стр. 13) могао је Иљински за доказ да је његово читање моихь (ред 12.) правилније од ранијега моихь навести облик слова и у речима дати имь (13 ред), где је и (нарочито у имь) сасма слично ономе и у речи моихь.

У одељку где је говор о палеографским особинама листине рекао бих да Иљински нема право, што тако оштро двоји облик ч у 3. и 12. реду од онога у 7. реду. Истина је да је ч у 7. реду има изразитију форму чаше, али када се боље промотри облик писмена ч у 3. и 12. реду види се да се и ту сачувала изразита стара форма слова. Уопће је тај одељак о палеографским особинама израђен овлаш и набрзу. Велики је даље недостатак што писац ни речи не додирује однос између латинског и српског текста листине.

Најопсежнији је одељак где се говори о историјском значају листине Кулинове. У том одељку говори се уопће о владавини Кулина а нарочито о његовим односима према Римској Курији и Богомилима. Издавач није самостално проучавао изворе, него се послужио непоузданом расправом Франа Милобара „Van Kulini njegovo doba“ (Гласн. Зем. Музеја у Босни и Херцеговини XV.) У тој расправи труди се Милобар да докаже, да је бан Кулин владао у Босни много пре 1180. године, које се године први пут спомиње у листини папскога легата Теобалда. Да би то доказао узима Милобар, да је онај архијупан Бакхин, који је, како причају Никита Хонски и Кинам, делио мегдан са грчким царем Манојлом 1150. (не 1155. како Милобар а по њему и Иљински мисли), идентичан са босанским баном Кулином. Иљински такођер сумња у тачност извођења Милобарова, али не наводи за своју сумњу никаква доказа. Међу тим о том Бакхину расправљали су многи а најбоље В. Васиљевски (Славјанскій Сборникъ II.) и Ил. Руварац у XIV. Годишњици Чушићеве Задужбине. Руварац је на основу савремене сведоче Тодора Продрома доказао, да је Бакхин био војсковођа маџарскога краља. Незгода је даље што се Иљински, говорећи о Кулиновим односима према Богомилима, опет само ослонио на Милобара, који често у недостатку говора много што шта тумачи психологијом, која у питањима таке природе лако одведе странпутицом. На тврдњу Иљинскога (стр. 26) да Кулин још 1189. г. није био богомил, што се види по датирању његове листине издане на дан „зсѣчение главе Иована крѣстителя“ упућујем на неке листине босанских великаша из прве пол. XV. века који су били богомили, али који у листинама својим спомињу поред тога крст, евангелисте, апостоле, 318. никејских отаца и Ђурђев Дан (Miklosich, Mon. Serb. 312.)

в) Педагогија и народна просвета.

Милан Шевић, Педагогијско посматрање (посматрање ученика), Београд, 1906, стр. 52 на вел. 8⁰

Педагогиска питања у наше дане добивају све већи значај и у ширим круговима. Искуство, наука, знање се множи из године у годину. Нови нараштаји који треба да буду наследници тих нових духовних тековина имају све више муке да то духовно благо присвоје. (А морају га присвојити, јер како ће културан рад наставити онде где су преходници стали, ако не стигну прво донде докле се пре њих дошло). Стога се морају, безусловно морају тражити и нови методи, лаки и рацијонални, да се нови нараштаји уведу у духовне тековине пређашњих поколења и да се доведу до врхунца њихова. Морају се тражити, јер иначе у друштву не може бити онога што сви обично сматрамо као важан знак живота културнога друштва — прогреса.

Проблем васпитања и образовања, већ сам собом тежак и таман, постаје, што даље, све замршенији. Како су, при данашњим све тешњим и разноврснијим везама између јединака у друштву, и утицаји на јединку све разгранатији и разноврснији, васпитни органи у народу и држави (у првом реду школа) морају да воде рачуна о свима утицајима и да позову на сарадњу у васпитању јединке све друштвене кругове који на њу утичу васпитајући. Отуда се и осећа као жива потреба, да сви ти друштвени кругови буду обавештени о важности васпитања, о начинима, методима и средствима. Увиђа се на све стране да је васпитање јединке и народа једно од најважнијих питања у друштву. О њему треба да се обавести и разабере не само родитељ који има деце, не само учитељ, коме је васпитање занат, него и државник, и чиновник и грађанин. Сви морају суделовати колико се од њих тражи на овом опћем и тешком послу. Васпитање је постало друштвено и државно питање.

Кад ствар тако стоји, онда се морамо чудити, а требало би управо жалити, што се наше друштво тако мало интересује за проблем васпитања. Надам се да ово што сам сад рекао није обична наша јадиковка. Факат је, непобитан факат да српска педагогика и у теорији и у пракси стоји веома траљаво. Неспремни наставници, дилетантизам у васпитању, нестручна управа, спора администрација, материјална небринутост наших школа, а уз то тупа апатија нашега друштва према свима тим недостатцима јасни су знаци, да смо ми у питањима васпитања још код азбуке. А кад европски културни народи, који имају да асимилују културне тековине једнога по једнога свога нараштаја, осећају потребу да интензивније развију рад на пољу васпитања, да траже нове и практичније методе, шта би требало тек ми да чинимо на том пољу који смо, по удој судбини наше историје, заостали за сто европских културних нараштаја? Јасно је, да би наш васпитни апарат морао бити још савршенији и од њихова, наши методи

напреднији и рационалнији, наше друштво обавештеније, заинтересованије и пожртвованије за све што се тиче васпитања. Ово је, наравно, утопија. Доста би било, могли бисмо се радовати, да у том погледу код нас владају само нормални односи, значи, да се крећемо и одмичемо, да смо ма и један корак даље него што смо били лане, а до године да можемо констатовати напредак према овој години. Али како рекох, наше васпитање, и у теорији и у пракси, налази се у ненормалним односима, т. ј. не стоји у правилном односу према потреби и тешким приликама. Тек по који знак одаје да се овде онде, негде у закутку, миче и креће, да се и на том пољу нађе неко да ради и мисли. И човек мора да притече под скут оптимизону и да се по тим усамљеним знацима нада да ће бити боље.

И ако *Летопис Матице Српске* није стручан педагошки лист, ипак, мислим, треба да захвати и у питања о васпитању, бар колико је оно друштвено и културно питање. Стога сам се и латио да прикажем у њему темељиту и корисну књигу Г. Шевића, коју ја сматрам такођер као један знак да се и код нас миче и креће. Писац претреса овде једно скроз модерно питање, и са знањем стручне литературе о том питању. Расправа је упућена, разуме се, у првом реду наставницима, али би се у наслову место „посматрање ученика“ могло ставити сасвим слободно „посматрање деце,“ и стога расправа може доћи и треба да дође и у руке родитељима, народним вођима и сваком образованом човеку. То може бити већ и стога што питање, које се у расправи претреса нема специјалан и стручан карактер него опћи.

Расправа се дели на пет глава. Писац је пропустио да главама удари наслове. У данашње доба где број књига које треба читати стоји у обратном односу с временом које можемо употребити на читање, није сувишан ни један путоказ који читаоца може оријентовати о предмету и садржини књиге и одељака јој. Ја тако далеко идем, те кажем, да се бојим да ће овај недостатак у иначе доброј књизи заплашити и многе педагоге а камо ли нестручне читаоце.

У првој глави говори писац о потреби посматрања деце, о тешкоћама посматрања и правцима посматрања. Васпитач се мора трудити да што боље позна својега васпитаника, то је тема. Јер васпитач надовезује на оно што затече у свом васпитанику. Његов је главни посао то да онај живи створ, који се и сам од себе развија, потпомаже у развијању, да му да правац, да развијање олакша на према том и убрза, да развијање буде богатије, интензивније него што би било, кад би се живи створ оставио сам себи, и да достигне извесну сврху. Успешно ће то моћи чинити само онда, ако позна тле на којима ради, ако позна душевне и телесне особине васпитаника у свој потпуности и суптилности. Ако то не буде хтео или умео, сваки час ће учинити погрешан покрет, неуместан поступак; доћи ће до несклада и неспоразума, настаће право узајамно мучење. Колико би се таки однос међу наставником и ученицима чинио несмислен и апсурдан, ипак се може рећи,

да је то обичај, нормалан однос у нашим школама. Обична је тужба наставника да деца *неће* да уче, *неће* да пазе, обична је повика да су деца неваљала, распуштена, покварена и да све нереди у школи *свесно* чине. Све ово долази обично отуда, што наставник не уме да посматра или што се служи „методом комодитета“, као што згодно вели Г. Шивић. Прекор, бачен на ученике, и овде пада, као не ретко и иначе, на учитеље и читаву околину, у којој се школа налази, додаје писац.

Каких све тешкоће има посматрање (а посматрање детиње душе одиста није лака ствар), каквих има праваца у посматрању и шта о том мисле педагози, о том говори писац даље у првој глави. Друга и трећа глава се наслања на прву. У другој глави улази писац дубље у проблем васпитања, а у трећој говори о том шта треба да мислимо о уобичајеној теорији о темпераментима и како стоји питање темперамента према заподенутом питању о посматрању деце. Не могу се ни све главније мисли у оквиру овакога приказа изнети. Додаћу овде само завршне мисли о темпераменту.

Наука о темпераментима даје нам извесних упутстава, олакшица, па и подстицаја за посматрање, али нас не ослобађа задатка, да *свакога* човека сматрамо као биће за себе, које засебно и посматрати морамо. Сваки нам је човек, па и ученик, студија за себе, загонетка коју увек понаособ решавати треба. При том посматрању најглавније је да сазнамо материјалну страну васпитаникова духа, садржину његова мишљења, правац његове даровитости, шта изазива највише његову пажњу и заинтересованост, шта га привлачи шта одбија, за чим тежи и шта жели, а не толико баш сам темперамент му, т. ј. какав је ток његове душевне делатности, како прима и како прерађује утиске у себи. И у тој материјалној страни, од које нас је наука о темпераментима често одводила, ми ћемо тражити „језгру индивидуалности“, јер нам познавање формалне стране тек кад у извесним моментима хоћемо да утичемо на људе, може нарочито помоћи, а не и сада, кад треба да сазнамо шта људи мисле, осећају и хоће.

Довде је писац говоримо о практичном посматрању, непосредно у школи примењеном. Али педагошко посматрање има и своју другу страну, теориску, чисто научну која својим постуцима прибира податке са ученика, не бринући се о непосредној примени, него о науци о васпитању уопште. Код практичног наставника *срце* има главну улогу; он с љубављу посматра својега васпитаника. И то се код њега сматра за врлину. Код научника је ово погрешка која га омеће да дође до тачних резултата. Писац нас даље упознаје са друштвима која се баве проучавањем детиње психологије, методама и досадашњим успесима тога проучавања. Први су овако друштво основали Американци, али њино друштво у методичности наткриљује француско коме је председник Алфред Бине. Ово друштво стоји на строго експерименталном становишту. Рад ових друштава већ сад показује красну перспективу за научну педагогику.

У последњој глави се писац обазире на оно што је у нас рађено на овом пољу. Рађено је веома мало, и то мало нема велик значај. Први је дао повод за педагогско посматрање у нас један Рус. Год. 1904 је кнез Вјаземски молио србску владу да се у свима средњим школама испуне упитни листови у којима се тражи 1) одговори од ученика о себи и 2) одговори од наставника о ученицима. Према начину како је овај посао предузет и израђен, писац му не даје никаки значај. Али је интересно како ми стојимо према овом питању. Ти су одговори послати, одмах чим су прикупљени, кнезу Вјаземском, а наше школске власти не само да нису покушавале, да из тих одговора изведу какве резултате за себе, него их нису ни прегледале!

Г. Шивић је и сам покушао да прибере упитним листовима неко градиво из којег би се могле проучавати душевне особине ученика. Прилике су код нас још такве, да он у том погледу није могао доћи до великих резултата. Чини се да школске власти, па и сами наставници још не увиђају важност педагогског посматрања, или, ако увиђају, немају довољно вештине и спреме да рад уведу методички, с потребним тактом и довољно опрезности. На том пољу, дакле, има у нас још све да се уради.

И баш зато што су то важна питања у опће а за нас на по се, топло препоручујем овај први покушај Г. Шивића нашој школованој публици. Људима од струке, ваљда, не треба нарочито препоручивати.

Тих. 0.

Јован Ж. Буга. Наше село или догађаји слике и прилике у Сиротињци, написао — — (*Књижица за народ* I, Свадба у кући Пере Гаврића, Митровица 1905. II. Црквена слава у Сиротињци(x), Ср. Карловци 1906).

Ове две мале књижице, прва са 36, друга са 28 страница на малој 8^о, својом литерарном вредношћу не би заслужиле да се с њима дуже бавимо, да их њин писац, у осталом један од наших млађих, родољубивих и напредних свештеника, није пустио у свет с неким нарочитим обележјем, с обележјем начелне природе. Идеје у име којих се он овде лаћа пера веома су важне за Српство у Карловачкој Митрополији. Дужност је стога наших књижевних листова да се на њих обазру, да се с њима расправе, све ако би се дошло до резултата који се не би слагали с шиичевим схватањем.

Писац нас у приступној напомени извештава, да је памислио да у оваким књижицама изнесе узроке пропадања нашега народа. Да не би излагање тих узрока било и сувише сухопарно, употребиће приповедачки облик. Приповетка је овде, дакле, средство, а тенденција је главна ствар. Хоће ли ови радови задовољити баш као приповетке, зато што се у њима и сувише испољава тенденција, писац оставља критици да пресуди. Он је највише пазио на то, да изнесе главне и праве узроке пропадања и да не говори увиђено, него сасвим отворено, да каже голу истину, без мрвице

ласкања, јер, по његову мишљењу, истина води циљу својем, узвишеној мети својој и онда кад је горка.

С таким схватањем, с таким погледима на ствар је г. Бута приступио послу. И ми се можемо унапред досетити, већ по насловима, шта је тема ове две приповетчице. Прва треба да прикаже свадбу, ону и онаку свадбу што народ упропашћује, можемо рећи, ону типску српску свадбу с много шарених и освештаних обреда, у којима учествује читава јерархија часника, сва родбина, кумови, пријатељи и комшије са својом пратњом, за коју требају читави вајати јела, пуни подруми пића, и цео дућан дарова, а за све то мора сретни и у исти мах и несретни домаћин да проспе силан новац, и то баш мора, ма продао ланац земље, вола из плуга, или ма позвао у патријархалну српску свадбу кроз непатријархалну — веклу. У другој књижици ушпире писац претом на црквену славу, опет ону типску српску славу у којој побожни хришћани каде својега сеоског патрона, не тамјаном, него алкохолом и мирисом од печења и у то издаду сву своју годишњу уштеду или се задуже у славу Божју; на коју похита из околних места мноштво побожних хација, не да иде у цркву и да се помоли свецу, него да се наједе, напије, наигра, наашикује и избебуче. То је, дакле, слава која је у целини, до ситница удешена да дискредитује ону стару, часну изреку: Ко крено име слави, оном и помаже. То је црквена слава на коју нема ничега црквенога.

Писац је, као свештеник у народу, видео какву пустош остављају иза себе ови несмислени, скоро сулуди обичаји, сазнао је и уверио се да су ови раскошни обичаји један важан узрок материјалне пронасти а и моралне распуштености. Као просвећен човек он се буну против ових некултурних поступака и самоубилачких навика; осећајући се пастирем тога залуталог народа он тражи големој невољи лек. И он мисли да је један лек и ово што је овде изнео, оваке поучне и тенденцијозне приповетчице.

Нема сумње казати истину отворено и смело у сва времена је имало своју вредност. Само треба да се у друштву истина и позна као така. Али ту има много сметња. Или има људи од јакога утицаја, можда и целих група и сталежа, којима истина не иде у рачун, те јој сметају. Или често друштво није спремно да разуме истину. У оном првом случају борци за истину морају се поврати с непријатељима истине. У другом случају се мора заподенути борба с људским незнањем. Ту треба још много претходних напора, да би се дошло до сврхе; треба сузбити пре свега незнање. А освајања у царству незнања су свагда мучна. Па још ако се на путу испрече дубоко укорењене предрасуде, вековима освештани обичаји, особито обичаји који годе нижим инстинктима (а така је већина). Ко ту хоће да продре и да победи, тај мора имати уза се и силу, моралну, психичку и друштвену, и то тако јаку, да може савладати инстинкте (јер су они чврсти), да може уништити предрасуде (јер су оне тврдокорне). Та сила мора бити

и добро организована, наоружана сваким модерним оружјем и тактиком. Таку силу репрезентује држава или бар цело друштво, са интелигенцијом јакога морала и будне свести, са свима духовним силама људским: науком, књижевношћу, журналистиком и уметношћу, са свима просветним и социјалним институцијама: школом, разним удружењима. Све се то мора дићи у бој против царства мрака и то с методом, с истрајношћу, с пожртвовањем, с веселом свешћу о својој снази и вредности.

Г. Бута се кренуо у бој с књигом. Кренуо се с поштом намером, с одушевљењем. Али да ли његово оружје одговара големости предузетог посла? Пре свега, зар вреди књигу давати скоро неписменом народу који јој не зна цену? И зар књига *сама* има у опће таку силу каку јој он приписује? Зар предрасуде и обичаји који су се од дуга времена, од честе праксе окаменили може један тренутак (док траје читање) растворити и уништити? Па допустимо да књижевни умотвори могу кашто и чуда да чине, али то могу само песничка дела оригинална по идеји, силна по изразу и емотивности. Па и утицај таквих дела има својих граница и услова.

Покушај Г. Буте, према том, нема никаква наде на успех. Да су његове приповетчице створени јаке песничке индивидуалности, ипак он од њих претерано много очекује. Али ове две приче су далеко од тога да су песничке, а оне морају то бити ако очекујемо од њих утиска. Ако је једино истина у питању, нека Г. Бута пише у прози. А сухопарност није отклоњена ако је прози дао облик приповетке. Бољи су добри чланци него рђаве приповетке. У опће, већ треба једном да ракретимо с т. зв. приповеткама за народ, или тенденцијозним приповеткама. Штета је да се троши хартија на њих. Њих нико не чита, за то имамо доста доказа, а на ономе ко их чита не могу оне никаквога трага оставити, или бар не трајнога.

А на овој ствари смо се стога тако дуго задржали што је већ крајње време да се излечимо од просветитељских заблуда. У новије доба се показује у млађем школованом нараштају доста добре воље да се ради на просвећивању народа. Али је штета да се троши снага у бескорисна предузећа. Препорађање и поправљање народа је један од најтежих послова на свету. Пре свега, он и не зависи само од наше воље. А колико зависи од наше воље, тај се посао мора радити удруженим силама и с потребним разумевањем. У том колективном послу ће и књига добити своју улогу, у школи као уџбеник, у јавном животу као журнал, у породици и друштву као забавна књига или драма. У руци будне и родољубиве интелигенције постаје књига јако оружје. Она допуњује рад у народу и за народ. Кад се културна веза између чланова друштва школом установи, она је важан посредник. Али сама, бачена у неписмену средину, па још без литерарних врлина, она је сасвим немоћна.

Тих. 0.

Milosch Perovits, Die pädagogischen Ansichten des Dositheus Obradović. Ein Beitrag zur Geschichte der Aufklärungspädagogik (Докторска дисертација поднесена философском факултету циришког универзитета). Belgrad, 1906, стр. 72 на 8⁰.

Ова расправа је један леп прилог за познање Доситеја Обрадовића. О Доситеју се у последње време много писало. Немамо можда ни једнога писца чији би рад био толико осветљен као књижеван рад Доситеја Обрадовића. Па ипак, тај наш писац који толико полаже важност на васпитање, који се у сваком свом делу дотиче васпитања, који је први заинтересовао српско друштво за педагогске проблеме, тако да би му с правом приличило име првога педагога српског — тај писац није нашао човека који би из његових дела прибрав и средио његове педагогске мисли и погледе, поредио их са савременим изворима и узорима и дао нам мерило њихове вредности. Та је празнина сад сво попуњена, и то, одма да кажем, врло добро.

Истина, Г. Радченко је у својој монографији о Доситеју говорио и о педагошким назорима Доситејевим, али он је то чинио само толико колико је пристајало у оквир његова монографског дела, дао је овој делатности Доситејевој тек неколико мисли и потврда. Г. Перовић је у својој расправи обратио пажњу само на ову тему, претресао је с обзиром на ту тему сва Доситејева дела, трагао је на све стране за изворима Доситејевих мисли о васпитању, и дао нам је на тај начин пуну слику о овој страни Доситејева рада.

При том треба имати на уму, да ниједно Доситејево дело није чисто педагошко, јер се ни у једном не претресају само педагошка питања. Ми се с њима, истина, срећемо на сваком кораку у његовим књигама, али само као са уметцима, дужим и краћим, исказима и мњењима разбацаним међу остале мисли које су Доситеја интересовале. Стога, док се мисли о неким педагошким питањима понављају, о неким Доситеј само мимогред говори, неких се једва дотиче. Разбацане мисли о васпитању требаше тек довести у систем.

Г. Перовић је тако и учинио. Пошто је упознао прво читаоца укратко али прецизно са животом и књижевним радовима Доситејевим, прешао је на своју главну задаћу. У првод одсеку ове књиге су из списка Доситејевих прибрани и као целина, у систему, срећени Доситејеви педагошки назови. У другом одсеку писац трага за изворима њиховим.

Оно што смо досад о Доситеју као педагошком писцу знали само од ока, из ове расправе знамо потпуно и тачно. Као што је Доситеј и иначе, у свему, ученик немачкога Aufklärung-a, тако је и његова педагошка назидана на основима педагошке Aufklärung-a. Као и немачки просветитељи и он верује да је човек у основи добар и да је васпитање велика сила: даље, и он је свој поглед уперуио на оно што је корисно и за живот потребно. Човек живи да буде срећан, врлина је услов среће, дакле и главна сврха

васпитања. И он тражи да се с децом благо поступа, да се из васпитања уклоне батине а да се деца не оптерете одвише учењем, дакле, захтева благост у дисциплини, олакшање у учењу.

Али иако је утицај педагога Aufklärung-a сасвим очигледан, Доситеј није еклектик, који без разбора прибира свакојаке туђе мисли, овлаш их ниже једне на друге, да на крају изађе неки склоп пун унутрашњих противречности. Његова педагогика је сложена на принципским основама, од уверења која стоје у вези те дају систем у којем има јединства и целине. Он јесте ученик Aufklärung-a, али ученик који се пробио до самосталнога мишљења. Стога Доситеј и критикује своје учитеље, у неким питањима се и одваја од њих. Тако је он, на пример, важност домаћег васпитања и везу између породичног и народног васпитања самостално схватио и боље распрасио него већина педагога Aufklärung-a. И његово мишљење о васпитању женскиња беше у своје време уопће ново и ретко. Исто тако одступа Доситеј од својих учитеља и у том што (и ако и сам много говори о „здравом разуму“) истиче важност осећања за морално образовање, те стога нарочито акцентује с једне стране васпитање срца, с друге стране васпитну наставу (den erziehenden Unterricht).

Према том, ако Доситеј и није сасвим оригиналан педагог, али он стоји на висини својега времена. Његову заслугу, дакле, не треба тражити у оригиналности него пре свега у том, што је у големом обиљу педагогских принципа својега доба познао што је најбоље и најнапредније, што је то присвојио и у свој народ пресадно. При том ипак не треба previdети, да је Доситеј велику вредност домаћег васпитања познао и нагласио пре Песталоција а исто тако важност васпитне наставе (васпитање наставом и науком) пре Хербарта.

Према истраживању Г. Перовића Доситеј се највише наслоњао од немачких педагога на Фридриха Великог, Базедова и Цоликофера, од педагога других народа пре свега на Монтења и Лока. Непосредан утицај Русоа није могао да потврди. Оне идеје Русовљеве које налазимо код Доситеја, све су биле већ онда опће добро немачке педагогике.

Ову лено и марљиво израђену књигу препоручујемо нарочито нашим наставницима и наставницама свих врста школа.

Тих. О.

г) Историја књижевности.

Алекса Ивић, Urkundliche Beiträge zur Biographie des Dichters Relković (Отисак из XXVIII књ. Arch. für slav. Philologie).

Радећи од дужег времена у бечком Дворском Ратном Архиву, Г. Ивић је случајно наишао на акте који нам дају нових података о животу славонског песника Матије Литуна Релковића. Ови подаци објашњују некоје моменте из живота овога симпатичног граничарског официра и књижевника.

Ово градиво нам даје, пре свега, тачне податке о служби Релковићевој и о његову напредовању у више чинове. Започео је војничку службу као прост војник 1748 г. у својој 17-ој години. Пошто је прошао све ниже шарже, постао је официр и служио је 4 године и 9 месеци као унтерлајтнант, 15 год. и 5 месеци као оберлајтнант (именован 12 јула јула 1758 г.), 4 год. као Captain, 10 година као wirklicher Hauptmann.

При именовану за капетана 1773 године даје се Релковићу овака кондујита: има особите природне дарове, говори српски (illyrisch), немачки, латински и француски, у служби је веома вешт, марљив, тачан и строг; добар је економ, човек мирне нарави, не карта се нити пије. Као особита способност, поред војничке спреме, спомиње се, да врло добро преводи са немачког на српски. Релковић је тада био у 41 години и имао је четворо деце.

Да је Релковић добар преводилац с немачког на српски, уверила се војничка власт у Славонији 1770 године. Тада је Дворско Ратно Веће послало славонској генералној команди Баулово упутство за гојење оваца и Вајгандову расправу о сађењу дувана, да се „durch ein sarables Subjectum“ преведу и штампају, да би се граничари могли овим књигама користити. Команда је овај посао поверила тадашњем оберлајтнанту Релковићу, јер је нашла, да је он за то „ein geschicktes Subjectum“. Кад је дошло 1776 до другог поправљеног издања ове две поучне расправе, опет је команда узела за тај посао Релковића, сад већ капетана „als ein geprüften, der deutschen und Landessprache wohl kündigen Mann“.

После овога другог рада тражио је Релковић наплату за труд. При првом превођењу је радио 40 дана, при другом 41, свега 81 дан. Сам је себи ускраћивао одмор, често је и ноћу радио на овом „мучном преводу“. Дворско Ратно Веће му је наплатило труд са 100 форината. То је историја *Prave i pomljiwo ispi-sane osvarnice*.

Из овога градива дознајемо да се Релковић дванут женио. Пошто су доведене у ред неке формалности око кауције, допустила му је војничка власт 18 априла 1780 г. да узме удову капетаницу Катарину Баулиновићку.

Из *Satira* и из савремених бијографских података се види да је Релковић био пријатељ народу. Али је и он, као и савременици му, волео титуле, које су у оно доба биле у стању да даду човеку лепши друштвен положај. Год. 1785 је Релковић молио да му се да племство. Ствар је за месец дана, дакле врло брзо, доконана, Релковић је добио немачко племство и надимак „von Ehrendorf“ за се и своје наследнике обојега пола. Те године је, по молби Релковићевој, ово одликовање и објављено у славонској граници. Из ових аката се види јасно, да Релковић племство није добио као пензијонар нити при ступању у пензију. После пет година, као јубиловани капетан, опет је покушао срећу. По-

ред „teutsch erbländischen Adelstand“ искао је и угарско шлемство. Али му молба није примљена; „није било разлога“ за то, тако су му одговорили на молбу.

У октобру 1786 године је Релковић пензијонован; при супер-арбитрају се нашло, да је „real invalid“.

Али и као пензијонар није се Релковић сасвим уклонио из јавнога живота. Још неких десет година га видимо у лакшим службама. За време аустријско-турског рата био је командант бранидбене дивизије на савском кордуну. Кад је у августу 1795 г. избила куга у Славонији, постављен је кордун и контумац у Винковцима, да се зараза не би даље ширила. Управник и кордуна и контумаца винковачког беше Релковић, и у тој служби био је веома радљив. Пошто је куга престала, старац од 66 година је и даље водио команду винковачког дистрикта.

У један мах је Дворско Ратно Веће мислило да овога још окретног пензијонара, у 60-ој му години (1792), пошаље у Италију у војску. За тако што, дабогме, стари капетан није осећао снаге, те је на његову представку Ратно Веће одустало од своје намере.

Кад је пензијонован, Релковић није хтео да моли мајорски чин од honores. „Кад нисам мајором постао док сам могао мајоризират, што ће ми сада празан титул“, писао је Релковић у једном писму, полазећи у пензију. Пред крај својега живота, мислећи на своју децу, ипак се старцу учини да и тај „празан титул“ нешто значи, те 1797 год замоли у цара и краља наслов мајора, „dass seine zurücklassende Familie von seinem auch in Jubilationsstande fortleistenden guten Diensten überzeugt sein möge“, или, како сам каже у молби, „damit er dereinst seinen Kindern die offenbare Merkmale seiner sogestaltigen vieljährigen treuen Dienste zu ihrer Aneiferung vorstellen möge“. Али су се винковачке власти узалуд трудиле да пред двором у најлепшој светлости прикажу старог, још увек врло ревносног капетана и издавале му сведоче и препоруке. Последња амбиција старог Релковића није задовољена. „Da keine besondere Beweggründe vorkommen die für sein Gesuch das Wort sprechen, um ihm den Majorstitel zu verleihen“, не може му се молба уважити, — тако је гласио одговор цара и краља Фрање.

Није прошла после тога ни пуна година дана а стари Релковић је отишао Богу на истину (према запису у архиви, 22 јануара 1798 г.).

Ето то су нове вести које је Г. Ивић нашао у Дворском Ратном Архиву о Релковићу. Бијографија песника *Сатира* је овим вестима у многим појединостима јаснија, многи факти су овим архивским податцима исправљени и допуњени.

Тих. О.

БЕЛЕШКЕ.†)

† У издању Петроградске Академије Наука објавио је проф. Московскога Универзитета *В. Н. Щепкин* радњу „Болонская Псалтирь“, у којој детаљно испитује тај споменик, који ће скоро угледати свста у издању *В. Јагића*. Утврдивши да је овај споменик написан почетком XIII. а не крајем XII. века, како се до сада мислило, долази *Щепкин* до закључка да је говор писца овога псалтира био охридски. Са те претпоставке полази даље, те разматра постанак македонских дијалеката и тумачи њихове језичне особине, које су они развили у току времена. Том приликом дотиче се он и српских говора Северне Македоније, Источне и Јужне Србије и Западне Бугарске. За њих вели да „имају чисто српске гласове и да и у другим правцима показују дијалекатско сродство са српским језиком“ (стр. 186.) Иако се *Щепкин* не бави специјално дијалектима Источне и Јужне Србије, ипак се ово његово мишљење може сматрати као објективно и тачно, јер је *Щепкин* један од најбољих зналаца и бугарског језика и македонских говора. Нарочито ћемо истакнути да *Щепкин* особиту пажњу поклања палеографској страни рукописа, покушавајући да на основу палеографских особина овога текста даде представу о томе, како треба уопће груписати бугарско-македонске споменике. У том погледу показао је он још раније своју добру спрему испитивањем Савине Књиге (Петроград 1899) и издањем Житија Нифонтова из XVI. века (Москва 1903.)

† У *Zeitschrift für die österr. Gymnasien* 1906. XI. Heft написао је проф. *Конст. Јиречек* реферат на важно дело *Е. Герланда* „Geschichte des Lateinischen Kaiserreichs von Konstantinopel. I.“ о коме смо и ми реферисали у *Лет. Мат. Срп.* 237. стр. 117—120. *Јиречек* се такођер похвално изражава о овом делу, исправивши једну нетачност *Герланда* у погледу тумачења једнога места код *Вилардуена*.

† У последњој свесци Архива за слов. фил. (XXVIII. 2—3.) има неколико веома занимљивих расправа, рецензија и чланчића. На првом месту треба споменути у циклусу „Cyrillo-Methodiana“ расправу проф. *А. Брикнера* „Thesen zur Cyrillo-Methodianischen Frage“. Литература о делању словенских апостола *Ћирила* и *Методија* огромна је. Она расте и развија се упоредо са напредовањем словенске филологије, само је штета што још немамо потпуне библиографије о овом важном питању. Главне радње о овоме питању окарактерисао је и оценио академик *В. Јагић* у капиталном делу *Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache* (Wien 1900). *Брикнерова* радња интересна је стога, што *Брикнер*

*) Умољавају се г. г. писци и издавачи да би своја дела и издања изводела слати уредништву *Летониса*, да би их ово у рубрици „Књижевност“ могло оценити и приказати или регистровати у белешкама. Белешке ове водили су проф. др. *Јов. Радонић* под знаком † и проф. *Тихомир Остојић* под знаком =.

без обзира на огромну стручну литературу, износи своје назоре о раду слов. апостола једино на основу свога сопственога изучавања извора. Проф. Брикнер има донекле право када каже да се извори о делању слов. апостола нису свагда интерпретирали са довољно критике. Казивање у т. з. Панонским Легендама већином је било примано за великим цијететом. Многе појединости у њима, које су сасма чудне и неверојетне, примане су без икакве резерве, па се онда гледало да се те чудне појединости објасне било којим начином уместо да се одбаце. Иако је расправа Брикнерова са свога слободоумнога схватања и интерпретовања извора о Кирилу и Методију занимљив прилог литератури о Кирилу и Методију, ипак се све његове тезе не могу онако примити. У неким питањима Брикнер је и сувише субјективан, а неке тезе није опет довољно доказао. Тако је напр. недоказана тврдња да обе панонске легенде па и талијанска потичу од Методија. Није даље доста образложена тврдња Брикнерова, да Растислав Моравски није тражио мисионаре из Цариграда. Од интереса је и расправа *Ив. Франка* „Beiträge zur Quellenkritik der cyrillo-methodianischen Legenden“, у којој истиче да Талијанска Легенда по вредности далеко заостаје за писмом из Анастасија библиотекара и Панонских Легенди, између којих је житије Методијево значајније од Кирилова. У чланку „Urkundliche Beiträge zur Biographie des Dichters Relković“ пружа *Алекса Двић* неколико занимљивих докумената из Дворског Ратног Архива у Бечу за живот песника Матије Релковића. *Т. Матућ* у опсежном чланку расправља о Просперу Меримеу и његовој мистификацији хрватских народних песама, о чему је код нас раније писао проф. Ј. Скерлић у Срп. Књиж. Гласн. IV. XII. Споменућемо јоште чланак *Мартина Хајнала* „Nikolaus Krajačević-Peter Petretić“ у коме је говор о кајкавском књижевнику језујити Крајачевићу, који је својим проповедима спречао ширење реформације у Хрватској. Хајнал утврђује да је Крајачевић написао 1640. дело „Molitvene knjizice“ а сем овога дела још и „Szveti evangelismi etc“ које је до сада неоправдано приписивано било загребачком бискупу Петру Петретићу. Између оцена на првом месту ваља споменути опширну и веома темељиту рецензију проф. *М. Мурка* на расправе дра Мил. Турчина: Das serbische Volkslied in der deutschen Literatur, Peterostopnitrohej и на расправу Камиле Луцерне: Die südslavische Ballade von Asan Agas Gattin und ihre Nachbildung durch Goethe. Иако Мурко у главном одаје признање раду дра Турчина, имајући парочито на уму да је то први научни рад његов, докторска дисертација, ипак не може а да му не замери, што није савладао сваки пут литературу предмета о коме се бави. Расправа Турчинова „Петоростонни трохеј“ није га могла задовољити. Признајући таленат, знање и марљивост младога научника вели проф. Мурко између осталог и ово: Meine Besprechung hat wohl gezeigt, dass er als Slavist versagt hat, zum grossen Theil deshalb, weil er sich unnötiger Weise an die verschiedenartigsten und schwierigsten Probleme der slavischen Phi-

lologie heranwagt, die man bloss mit jugendlichem Eifer und patriotischen Gefühlen nicht lösen kann. Niemand verlangt speziell von einem Anfänger, was über seine Kraft und Ziel hinausging; dafür hätte er in seinen eigentlichen Gegenstand vom slavistischen Standpunct tiefer eindringen, richtiger übersetzen und die wissenschaftliche Welt genauer informiren sollen“. *J. Nagy* недовољно суди о делу *B. Mitrovića* „Studi sulla letteratura serbo-croata“ (Firenze 1903.) и о талијанском преводу Његошева Горскога Вијенца од *Јов. Николића* (Gentile 1903.) У одељку „Kleine Mitteilungen“ споменућемо два интересна чланчића акад. *Ст. Новаковића* „Параспор-Пархс-порџ“ и „Děbre et Kocéleva en Serbie, au sud de la Save“, и чланчић проф. *М. Решетара* „Zur serbokroatisch-protestantischen Literatur des XVI. Jahrh.“

+ Из „České Politiky“ одштампана је у засебну књигу расправа проф. Прашкога Универзитета д-ра *Карла Кадлеца Uherská a chorvatská ústava v hlavních črtách* (Угарски и хрватски устав у главним цртама). Писац је нарочиту пажњу обратио мађарско-хрватском поравнању од г. 1868.

= *Др. М. Турчин* је из „Дела“ прештампан у засебну свешчицу своју расправу: *Немачка романтика*. (Старији романтичари). Београд 1906, стр. 31 на вел. 8^о. Неће, ваљда, увек бити од потребе, а можда, већ и сад није, да се писање и штампање оваких литерарно-историских тема правда неким нарочитим разлогом. Могло би се рећи, да је ова расправа Г. Турчина добро дошла нашој књижевности. Кад се толико наглашује важност немачке романтике за нашу књижевност, кад се чак каже, да препорођај наше књижевности управо почиње утицајем идеја немачке романтике, онда је без сумње врло потребно, да се та опћа мисао, већ толико пута изречена, широј образованој публици и опширније објасни, у нарочитој расправи очигледно представи. Кад је Г. Турчин то учинио, заиста заслужује признање читалачке публике. Али, како рекох, није потребно овако нарочито правдање. Романтика је тако важан појав у Опћој Књижевности, да сваки образован човек мора осетити потребу да се с њом изближе упозна. И журнала, као што је „Дело“, један од главнијих задатака је да буде нашој образованијој публици прозор у Европу, да знамените појаве у култури европској прикаже српској публици. Турчин је свој задатак извео с разумевањем ствари, само с мало књижевне вештине. Његово приказивање је тешко, непластично и неспрегледно. Он је хтео много да нам каже, управо све, али за што краће време. А то је стилистичка грешка, ако иде преко неке одређене границе. Не мора се читаоцу рећи све, него само онолико колико је потребно да му буде јасно и прегледно. А колико је то? То се не може исказати опћим правилом. Управо опће правило је речено већ пре питања: треба казати онолико колико да читаоцу буде јасно и прегледно. Све може да буде сувишно. Многе ситнице могу да прекриле крупнице. Осим тога, необично сметају оваке баналне фразе и поређења: *нашао се у небрану грожђу, држи се као пијан*

плота, сличности с Гетеовим романом *дају се руком хватати, на силу Бога* ћудљивим изрекама, *изврнуо и дете с водом из каде*, најзад је *шукла тиква* где се нико није надао, кад би парадокси *начинили врзино коло*, овакав начин филозофисања је био као *наручен*, Рунге је *вешао о клин* трговачки позив на постао сликарем, вајарству је *одзвонило*. Већ и у овим фразама се виде лепо германизми, а има у стилу Г. Бурчина још германскога духа. Читаоци имају данас права да од писца траже, поред знања ствари, и књижевно приказивање.

— Професор *Павао Поповић* је из „Наставника“ засебе прештампао свој чланчић *Кратке белешке о списима св. Саве*. Надовезујући на истраживања наших историка који су се бавили делима св. Саве, Г. Поповић је прибрао и попунио неке опаске које, састављене овако у целину, осветљују склоп некојих дела св. Саве. Средњи Век није познавао оригиналност књижевних дела у оном смислу како је ми разумемо. Писци су скупљали са свих страна, из туђих дела, узимали из њих све што им је пристајало у целину дела. Тим мање им је могло бити зазорно узимати од својега. Тако је св. Сава, пишући *Живот св. Симеуна*, узимао поједина места из других својих списа: из *карејског* и *хиландарског* (посредно и из грчког *евангелијског*) *тишика* и *хиландарске хрисовуље*. То је прва белешка Г. Поповића на коју он надовезује још неке напомене. Вуловић је први открио да је *Живот св. Симеуна* само једна глава из *студеничког тишика*. Г. Поповић је за ово откриће из самога дела износи доказе. То је друга белешка. На трећем месту је забележио, да је *повеља Немањина Студеници* такођер једна глава студеничког тишика.

— 1 децембра 1906 год. је изашао у Карловцима 1 број *Српског Сокола*, листа за соколске ствари. Сврха и задаћа овога листа је да служи интересима Српскога Соколства, које ваља да буде што сважније обележено културом српском, а поред тога да увек ступа солидарно и братски са Словенским Соколством, а особито са Соколством Хрватским. Власник и уредник је листа *Никола Максимовић*, одговорни уредник *д-р Лаза Поповић*. *Српски Соко* излази једанпут у месецу на целом табаку, а претплатна цена му је 3 К, за Србију 4 К на годину. Претплата се прима само на целу годину. Кад знамо ко су листу уредници, онда можемо знати и карактер и правац досадашња два броја листа. Лаза Поповић је жив програм Српског Соколства. Пријатељи соколске идеје ће похитати с претплатом, јер без материјалне помоћи нема помоћи.

— Неуморни пропагатор народних књижица *д-р Васа Царићевић* издао је као четврту књигу Омладинске Књижнице: *Народне јавне књижнице* (с упутством за оснивање и руковање). Посвећено српским учитељима. У Земуну, 1906, стр. 79 на 8⁰. Како је сада питање овога средства за народно просвећивање (у Загребу је установљено и „Друштво за оснивање српских народних књижница“) веома акутно, моћи ће се сваки пријатељ народне просвете из књиге Г. Царићевића упознати са задатком и уређењем ове установе. Књига је, дакле, дошла у своје време. Цена јој је 1 К.

— У наше дане се сасвим јасно осећа потреба и тежња за регенерацијом и препорођајем. Млађи нараштај се креће. Један знак времена и тежња је појава књиге *Читанка за аналфабете* коју је издало Српско Академско Друштво Његуш у Загребу. Лаким, очигледним методом даје се овде могућност одраслим неписменим људима да за најкраће време науче читати. Свештеницима, учитељима, универзитетској омладини (можда и гимназиској о *Феријама*) и сваком свесном писменом Србину зготовљено је сад оруђе да послужи просвети народној. Књига стоји 1 К и може се добити код друштва *Његуш* у Загребу.

— У подлицима *Србобрана* од прошле године изашао је низ чланака под натписом *Из наше драматургије* којима је автор Пера Кољевић (бр. 219 *Старија српска драма*, бр. 221 *Карактеристика старије драме*, бр. 226 *Лаза Костић и његови драмати*, бр. 229 *„Новосадска школа“*, бр. 240 *Нушић*). Писац је сасвим млад човек, тек што је изашао из скамије, али ови његови углађени, лако написани чланци садрже неколико тачних опажања и умесних предлога. С правом кори наше позоришне управе што занемарују старију драму или је приказују без студије и разумевања. Тачно је да после *Стерије* наша драма, према онако лепом почетку, није показала односан напредак и да је тек *Нушићева* драма изашла на модерну висину. Признајући лепе стране овога прегледа, не мислимо да је у њему све добро. Карактеристика старије драме је, на пример, доста површна.

ГЛАСНИК

† СИМОН ГРЕГОРЧИЋ

Песник, који се горком сузом одужио природи за песнички дар, склопио је новембра 1906 болне и уморне очи своје за навек. Његови се уздисаји не хтедоше разумети, његов се очајни крик рђаво тумачио — да ли злонамерно или са несхватања, нек кажу Словенци, којима је био и пророк и славуј. Они то и казују кад веле, да песме ни једног песника њиховог нису ушле у народ тако, као песме Симона Грегорчића. Схватио га је дакле народ, разумео му је и уздисај и крик, ако то и не хтедоше његова браћа небраћа.

О књижевној појави Симона Грегорчића донећемо наскоро повећи приказ у вези са осталим савременим песничким трудбеницима словеначког народа из пера госп. дра Ивана Пријатеља. у.

† ЛУКО ЗОРЕ

Не хладан, него одушевљен научник био је Луко Зоре. Још као ђак у Бечу бавио се питањима, којима се и доцнијем животу свом бавио. Као гимназијски професор у Дубровнику будио је самосвест у својих ученика речима и пером, науком и јавним радом на политици. Заслуге Зорине имају се још оценити, јер и његова слика много је патила од страначког расположења. Најпосле се склони у Црну Гору.

Његови радови, научни и књижевни, имају се још средити. Велику је пажњу поклатио дубровачкој књижевности, као Чубрановићу а наике Гундулићу. Оригиналан му је рад повећи спев „Објављење“, против ког се дигли свештеници. Тај је спев подражавање Дантеове Божанствене Комедије.

Док се бавио у Дубровнику уређивао је два важна листа, „Словинца“ и „Срђа“.

у.

ИЗВЕШТАЈИ О РАДУ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Књижевно Одељење и Књижевни Одбор

IX. седница Књижевног Одбора држана 9 (22) новембра 1906.

Умолиће се др. Јован Радонић, да свој саставак о Иларијону Руварцу, који мисли за Летопис израдити, прочита у свечаној седници Књиж. Одељења на дан св. Саве. — На питање Управног Одбора, како да се тумаче речи „На просветне цели“ у опоруци Васе Ђурђева у Долову, решено је, да се те речи тумаче: „На српске књижевне цели т. ј. на издавање и награђивање српских књижевних дела, пошто Матичин просветни задатак лежи само у књижевности.“ — Прима се редакција Управног Одбора у основном писму задужбине Јосе и Јулијане Обрадовић, да се приходи употребе „На потпомагање српске књижевности, и рочито пак на награђивање и издавање белетристичних, поучних и научних дела, којима ће се просвета у српском народу ширити.“ — Према том, што је Светислав Удовички, слушац економске Академије у Мађаровару, уврштен у питомце задужбине Ђене и Иде Браповачки, расписаће се стечај за једно питомачко место за економску струку из задужбине Васе и Саранфиле Јагазовића. Уједно је решено, да се упути питомац Светислав Удовички, да одређеним путем и начином од сенћанске српске црквене општине затражи исплату целе своје пристојбе за школ. годину 1904—05, коју му наведена општина у своје време није хтела исплатити. — Прима се програм дра Милана Шевића о штампању заосталих рукописа Стевана Сремца „Из књига староставних“ за „Књиге за народ“ с тим, да се недовршени рукописи објаве у Летопису. — Узима се на повољно знање, да ће др. Иван Пријатељ обећани рукопис својо савременој словеначкој књижевности до Нове године послати. — Позваће се др. Јован Радовић, да свој рукопис „Прилози за историју Срба у 16. 17. 18. веку“ пошаље, да се штампа у издањима друштвеним за год. 1907. — С дром Светиславом Стефано-

вићем има се удесити штампање превода му Шекспирова „Отела“ — Издаје се припомоћ Благоју Бранчићу за штампање књиге му. Одабрани преводи из мађарских лиричара. — Позваће се госпођа Јелица Беловићева, да за Матичина издања спреми и пошаље рукопис „Монографија из историје српског веза“. — Дозвољава се проф. Павлу Поповићу, да може прегледати неке рукописе Јована Ст. Поповића. — Рукопис „Крашовани“ од Јов. Живојновића штампаће се у Летопису. — Примају се за издања друштвена: „Радослав Павловић, велики војвода босански“ од дра Алексе Ивића; „О некојим врелима српских народних приповедака“ од Владимира Ђоровића; „Сува грана“ роман из словачког живота од Светозара Хурбана Вајанског у преводу Јована Вучерића; „О Јанку Веселиновићу“ књижевна студија дра Јована Скерлића; „Уму и срцу“ II, од Павла Аршинова. — Издају се поново на оцену: „Прилози за историју марчанског владичанства и „Сунђелија патријарха Јована Кантуле издана Симеону Вретањском“, од Димитрија Витковића. — Не примају се „Песме“, „Никова љубав“ драма. — Издају се на оцену: „Две посестрима“ приповетка; „... отуд од Баната“, песме. — Поверава се секретару да извиди, јесу ли већ штампане песме пок. Владимира М. Јовановића, које је Матица добила за Летопис. — Остали предмети тицали су се питомца Матичаних.

X. седница Књижевног Одбора, држана 14 (27) децембра 1906.

На тужбу Ђуре Вујића из Сенте затражило је Високо Министарство Богоштовља и јавне наставе исцрпан извештај о стању и развиту избора питомца за задужбину Ђене Брановачког и жене му Иде рођ. Вујић у Главној Скупштини Матичиној 1906. Тој је наредби задоста учињено. — Исто високо Министарство одобрило је, да се Сава Миодраговић, питомца зад. Васе Јагзовића и жене му Саранфиле, може у свом сајцијском занату у иностранству образовати. — Мађарском економском удружењу у Будимпешти исказује се захвалност на уступљеним клишејима за књигу „Подрумарево“ I од Јов. Живковића за 118 Књигу за народ. — За „Зборник историјских докумената“ примаће се одсад тек врло важни рукописи, пошто је Одбор снабдевен за неколико година. — Узима се на повољно знање, да је проф. др. Јован Радонић пристао, да у свечаној седн. Књиж. Одељења о св. Сави држи говор у спомен и славу Иларијону Руварцу. — Узима се на знање, да је изашла књига „Из мађарског перивоја“ пресадио Бл. Бранчић, која је издана потпором Матице Српске. — Решено је, да се на корице Летописа метне и година, која је од изласка Летописа. — Писаће се српској црквеној општини Сенћанској у ствари пристојбе питомца Свет. Удовичког за год. 1904—05 и 1905—06. — Примају се за издања: Два рукописа Дим. Витковића о „Марчанском владичанству“; „Баба Стана“ приповетка Борислава Станковића. — Не примају се „Две посестрима“ и „Песме“.

Управни Одбор

XVI. седница Управног Одбора држана 11 (24) новембра 1906.

Од прошле седнице до данас преминули су ови чланови Матичине: Данило М. Илић, поштански бележник у Гудовцу (код Белевара), уписао се за члана г. 1894. — Ђока Николић, трговац у Черевиху, уписао се за члана г. 1899. — Илија Максимовић, управитељ штедионице у Земуну, уписао се за члана 1888. — Лазар Фука, трговац у Долову, уписао се за члана г. 1897. — Доктор Светозар Петровић, адвокат у В. Бечкереку, уписао се за члана г. 1901. — Гавра Јелић, економ у Ст. Шовима, уписао се за члана г. 1895. Свима тим преминулим члановима учињен је помен и успомени њиховој указане су уобичајене почасти. — Кр. уг. Министарство Богоштовља и јавне наставе разрешило је пређашњег великог жупана новосадског Павла Петера од вршења дужности комесара при Матици Српској, а на његово место наименовао је садањег великог жупана новосадског дра Аладара Балу, и годишњи канцеларијски паушал повисио му је од 500 на 1000 круна. — Исто Министарство одобрило је основно писмо за задужбину Рахиле Мапојловићке рођ. Белеслијине из Суботице: По том основном писму установљена је једна стипендија са 800 круна за ученике ма које струке и наука. Првенство на ту стипендију имају ученици из породице Белеслијине. Стецај на ту стипендију расписаће се у своје време. — Поднеће се на одобрење истом Министарству према наредби му допуњена и преиначена основна писма за задужбину Петра Класановића, Тодора Максимовића и жене му Ане и за задужбину Стевана Стојановића а тако исто и прорачуни за г. 1907, преиначени према наредби Министарској. — На позив „Српско народно-црквеног автономног статистичног звања“ у Карловцима, шаљу му се тражени податци о Матици Српској. — Књижевни Одбор јавља, да је уредништво „Календара Матице Српске“ за г. 1907. поверио архимандриту Иларијону Зеремском уз сутицај Редакционог одбора, и да је на ту сврху одредио 1800 круна. Календар ће о свом трошку штампати Манастирска Штампарија у Карловцима у 20.000 комада, а цео чист приход, ако га буде, уступиће Матици, као и две хиљаде комада Календара бесплатно Матици за чланове Матичине. — Књижевни Одбор на питање Управног Одбора одговара, да се у основном писму за задужбину Васе Ђурђева и жене му Софије истакне, да ће се приходи од те за-

дужбине употребљавати на српске књижевне цели, т. ј. на издавање и награђивање српских књижевних дела, а то исто да се истакне и у основном писму за задужбину Јосе Обрадовића и жене му Јулијане из Вршца. — Узет је на знање извештај председников, да је каса друштвена у два маха изненада сконтрована и да је увек у реду нађена. — Издата је на мишљење фискалу друштвеном ствар о конверзацији депонованих државних папира. — Издати су Економском одбору на преглед рачуни о наређеном од власти асфалтовању тротоара пред кућама задужбине Марије Трандафилкс. — Узета је за сад на знање понуда Ђуре Манојловића, поштанског бележника у Долову у погледу закупа оставинске земље Васе Ђурђева. — Набављено је од фирме Антонија Георгијевића из ПСада пет „Daner-Brand-фуруна са регулатором. — Десет позивница кр. Жупанијског комасационог Поверенства издате су фискалу друштвеном на даљи поступак. — Узети су на знање извештаји фискала друштвеног о комасационим стварима у неким општинама у Срему. — Према мишљењу фискала друштвеног одобрени су бестеретни отписи неких за дуг заложених парцела. — На молбу поклоњене су матичине књиге: Српском Академском друштву „Змај“ у Инзбруку, Српској Читаоници и књижници у Љубушком (Херцеговини), а Рударском певачком друштву у Сењском Руднику „Књиге за народ“ ради „васпитања рударских радника у духу српском“, као што су то у молби својој навели. — Узет је на знање извештај Академског Удружења Срба техничара у Бечу о скупштинском раду њиховом. — Одобрено је нешто мало зајмова и решавапи су још многи други предмети од мање важности.

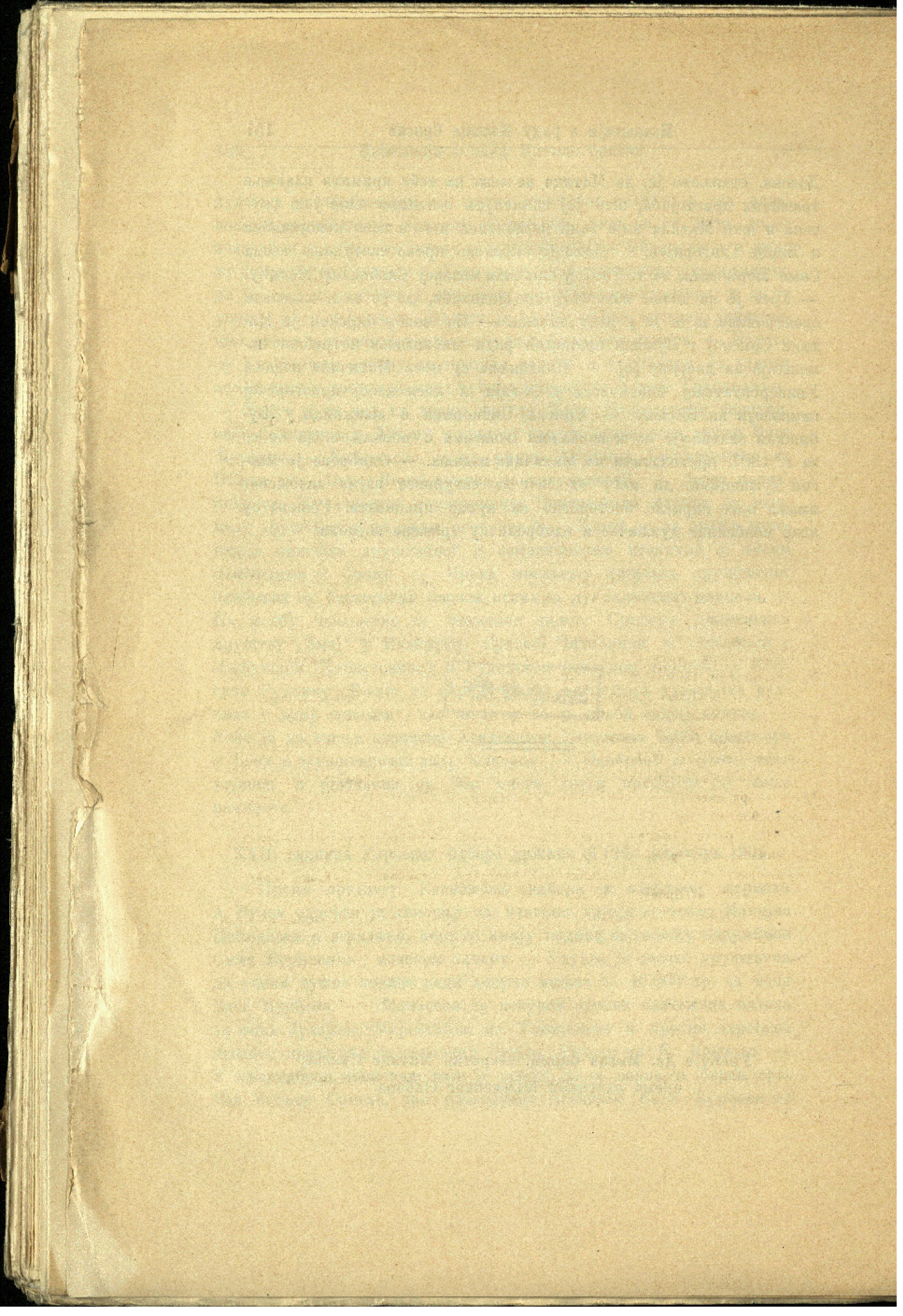
XVII. седница Управног Одбора држана 16 (29) децембра 1906.

Према предлогу Економског одбора и мишљењу мерника А. Вулка одређен је хонорар за планове, које је зготовио Манојло Петљански о зградама, које се имају подићи на салашу задужбине Симе Ђорђевића у молском хатару. — Упућен је фискал друштвени да учини нужне кораке ради допуне мањка до 40.000 кр. за фонд Васе Ђурђева. — Поднесени су рекурси против платежних налога за фонд Јулијане Маргетићке из Темишвара и против наређене исплате пристојбе за оставину Ђорђа Радака из В. Кикинде. — У пљенидбени записник, који је вођен, да се сprovede оврха против Матице Српске, као наследнице оставине Васе Ђурђева из

Долова, стављено је, да Матица не може на себе примити плаћање тражених пристојаба, што јој споменута оставина није још уручена и што Матица није сама наследница него и жена покојникова и Ђорђе Глигоријев. — Дато је вирилско право заступања фонда Симе Ђорђевића за г. 1907. у општини молској Слободану Матићу. — Узет је на знање извештај председников, да је каса изненада сконтрована и да је у реду нађена. — На молбу одређен је Матици Српској у Лужици припомоћ ради набављања потребног намештаја за дворану јој. — Поклоњена су нека Матичина издања Универзитетској библиотеци у Софији и кнежевској прногорској гимназији на Цетињу. — Српска Читаоница и књижница у Љубишком захваљује на поклоњеним књигама с обећањем, да ће се за г. 1907. претплатити на Матичина издања. — Одобрено је многим дужницима, да могу од свог за сигурност зајма заложеног имања неке парцеле бестеретно на купце преписати. Решене су неке молбенице дужничке и одобрени су тражени зајмови.

Мив. Ср. 37.176

Уређује др. Милан Савић, секретар Матице Српске,
према одлукама Књижевног Одбора.

НОВЕ КЊИГЕ.

Под овом рубриком објавиће уредништво Летописа књиге које се пошљу библиотеци Матичиној.

1. *Јован Максимовић*. Змајева лектира. (Одштампано из „Српског Књижевног Гласника“, књ. XVII.). Београд, 1906. 8°. Стр. 29.
2. Како да се уреде наше општине и какав би требао да буде нови општински закон? Написао *Миливој Мандић*, општински билежник. Чисти приход намјенjen је градњи дома друштва општинских чиновника Хрватске и Славоније. У Загребу. Трошком и накладом писца. Тисак С. Албрехта (Маравић и Деџак). 1906. в. 8°. Стр. 73. Цијена К. 1'20.
3. Песме *Дим. Глигорића*, Сокољанина. Други део. Београд, штампарија „Доситеја Обрадовића“, 1906. м. 8°. Стр. 79. Цена 1 динар.
4. *Др. Тих. Р. Борђевић*. О етнологији. Одштампано из „Српског Књижевног Гласника“, књ. XVII. Београд, штампарија Светозара Николића, 1906. в. 8°. Стр. 15.
5. Siedlungen der serbischen Länder, von *Paul Vujević*. Sonderabdruck aus der Geographischen Zeitschrift. Band 12, Heft 9. Leipzig. Druck und Verlag von B. G. Teubner. 1906. в. 8°. Стр. 507—519.
6. Утисци с пута кроз српску Далмацију и Црну Гору. *Сима Станојевић* Забалкански. У Новом Саду, штампарија Браће М. Поповића, 1906. м. 8°. Стр. 7. Цена 10 погура.
7. *Др. Александар Митровић*. Женидба и удадба у сјеверној Далмацији. Прештампано из „Архива“. Београд. „Доситије Обрадовић“ — штампарија Аце М. Станојевића, 1906. в. 8°. Стр. 10.
8. *Брђан Тусић*. Пјесма о Војани Војеводи мakedonsком усташи. Izdanje за рук. Spljet. Naklada knjižare Morpurgo, 1906. в. 8°. Стр. 31. Цијена 60 helera.
9. *Петар Кочић*. Јазвац пред судом. 2. издање. Београд. Издање књижарнице Светислава Б. Цвијановића, 1906. 8°. Стр. 29. Цена 50 п. д.
10. *Л. Мреуд*. Ђакон Авакум. Други део трилогије: „У смрт“. (Прештампано из Бранкова Кола за год. 1906.). Ср. Карловци. Српска Манастирска Штампарија 1906. 8°. Стр. 26.
11. Преглед школа (уређење, буџет, статистички подаци) под управом краљ. срп. министарства просвете и црквених послова саставио *Милан Шезић*. (Прештампано из „Просветног Гласника“), У Београду, штампано у државној штампарији Краљевине Србије. 1906. в. 8°. Стр. 39.
12. Средње школе у Србији. Кратак историјски преглед — Спољашња организација — О унутрашњем раду — Додаци (наставни планови, буџет, преглед извора) од *Милана Шезића* (Прештампано из „Дела“) Београд „Доситије Обрадовић“ — Штампарија Аце М. Станојевића, 1906. в. 8°. Стр. 36. Цена 50 пара.
13. Рукоположење као сметња браку. Канонистичка радња *Никодима*, епископа далматинског. Мостар, издавачка књижарница Пахера и Кисића, 1907. в. 8°. Стр. 59. Цијена круна 1'50.

Уређивање ове свеске завршено је 11. (24.) јануара 1907.

ИЗДАЊА МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА 1907. ГОДИНУ

У току 1907. год. Матица ће дати члановима и претплатницима ове књиге:

I. **Летопис**, шест књига (књ. 241—246). Свака два месеца излази једна књига од 7—9 табака.

II. **Књиге Матице Српске**: Број 19 и 20. „Доситеј Обрадовић у Хопову“ од Тихомира Остојића. — 21. Шекспиров „Ромео и Јулија“ у преводу Лазе Костића. — 22. „Мајстор Диша“. I. од Драгутина Ј. Илића.

III. **Зборник историјских докумената**. Бр. 2. „Генерали и пуковници Срби у Аустро-Угарској од 1704 до почетка јуна 1905.“ од А. Ђукића (Књиге Матице Српске бр. 23.)

IV. **Књиге за народ**: Бр. 121. „Из књига староставних. IV. Велики жупан Властимир; Мунтимир и браћа му; Велики жупан Петар; Велики жупан Захарије; Велики жупан Часлав.“ од Стевана Сремца. — 122. „Уму и срцу. Поуке за народно просвећивање“. II. од Павла Аршинова. — 123. „Слике из српске историје“, од дра Каменка Суботића. — 124. 125. 126. „Календар Матице Српске.“

Овај се програм може још изменити.

ПРЕТПЛАТА НА МАТИЧИНА ИЗДАЊА

1. Чланови добивају сва издања Матичина. Чим уплате прву честицу чланарине од 20 К., добиће све књиге које излазе те године.

2. Претплатници добивају Летопис, Књиге Матице Српске и Књиге за народ (без Календара) за 6 К. у иноземству за 8 К.

3. Претплатити се може само непосредно у Благајници Матице Српске. У Србији једино у књижари Светислава Цвијановића, Београд, Кнез-Михаилова ул., комисијонара Матице Српске, преко које иду све поруке и сви послови, који се тичу чланова и претплатника Матичиних. У тој се књижари уједно добивају и наша издања посебице.

4. Рок претплати истиче свршетком месеца марта. После тога рока (а и раније) продају се поједине књиге Матичина издања по цени, која је означена на корицама.

Цена је овој књизи 1 круна.

ШТАМПАРИЈА СРПСКЕ КЊИЖАРЕ БРАЋЕ М. ПОПОВИЋА У НОВОМ САДУ.